

一、二、三、四、五、六、七、八、九、十

३३३-३३३ ३३३३ ३३३३

કરાંચીનો મુકદ્દમો

陳 鳳 麟

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૬૩૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ડરાંચાનો મુદ્દનો

વિષય ભૂ. ૨: ૨૪૫૨

મોહનભાઈ મહામહાશયી, શૌકતઅલી વિગેરે સાથે મહાન

દેશરત્નોના ઇતિહાસિક અને રસીકો

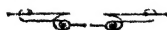
કરાંચીનો મુકદ્દમો.

સાક્ષીઓની જુખાની, આરોપીઓનાં લાપણાં, આરોપનાં વિગેરે
બધી સંપૂર્ણ અને સવિસ્તર માહિતી તથા મહાત્મા ગાંધીજીના
બે બેલ અને ચિત્ર સાથે

ન્યુ ટાઇમ્સ એક્સિસ પ્રગટ કરેલા અંગ્રેજી પુસ્તક તથા અંગ્રેજી
ગુજરાતી વનમાનપત્રોને આધારે તૈયાર કરી પ્રગટ કરનાર,
ડાહ્યાભાઈ ઘેલાભાઈ ત્ર્યપટવાળા.

કો. ભુલેશ્વર બીજે ભોઈવાડો-મુંબઈ.

સને ૧૯૨૧.

સુરત લીમડાચોકમાં આવેલા “દેશીમિત્ર” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
મગનલાલ વનમાળીદાસે છાપ્યો.

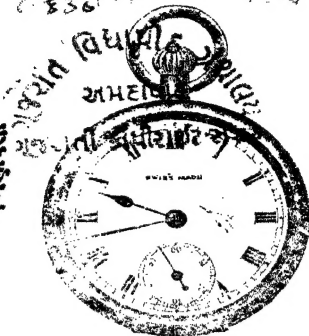
કિંમત રૂપિયા એક.

— મજબુત અને ટકાઉ સાથે કીમતમાં સસ્તાં —

ઘડી આળ મેળવવાની ઉમદા તક.

આખા હિંદુસ્તાનમાં એકે અવાજે

વખણાયલાં

(૧૧૬૭૭ વાન ૭૧૨૯૨)

સોલજર વૉચો.

તે સાથે

પહોંચોના નાનાં મોટાં દરેક ઘડીઆળો મજબુત, ટકાઉ
અને ખાત્રી આપનારાં કીમતમાં બજારથી પણ તકન
સસ્તી કીમતે છતાં ટકાઉ ને ગેરટી સાથે મેળવવાં હોય તો
ફક્ત એક કાર્ડ લખી પ્રાઈસલેસ્ટ મંગાવો.

સોલજર વોચ કંપની.

ફણ્ડીક બજાર—મુરત.

બે બેલ.

હિન્દુસ્તાનના અધાએ હાલનાં મુકદમાઓમાં કરાંચીના અસ-
હકારીઓની તપાસ જરૂર બહુજ અગત્યની લેખાશે. જાહેર પ્રબ્ધ,
એ મુકદમાના હેવાલનું એક નાનકડું પુસ્તક જરૂર વધાવી લેશે.
કરાંચીમાં પ્રમુખપદે જેઠેલ માણસ્ટ્રેટને જે હિમ્મતભર્યા બેરાવર
અને ખુલ્લી રીતે બેલાયલાં વાક્યો સાંભળવા પડ્યાં છે તેવાં તે
જૂતકાળના કોઈ પણ માણસ્ટ્રેટ નહિજ સાંભળ્યા હોય. મને તે
લાગે છે કે આ તપાસ, ચાલુ પદ્ધતિની પૂર્ણાંકિત સૂચવે છે.
આરોપીઓએ મોઢો નહિ જાળવ્યો હોય, અને શિષ્ટતા પણ
નહિ સાચવી હોય, પણ તેમનામાં સાચ અને હિમ્મત તો જરૂર
હતાંજ. તેમનામાં એટલી હિમ્મત હતી કે ચોતાના મનમાંના શૂદ્ધ
વિચારો પણ સામા માણસને સંભળાવે. બલે બીજાઓ આપણને
અસહ્ય જણે, અત્યારે તો આપણે એ રીતે પણ સાચ અને
નિડરતા બેઠાએ છીએ. આપણે સાચ ટકી રહે તો પછી ધરણ-
પૂર્વકની અથવા (તો) સ્વાભાવિક અસહ્યતા પણ અહરય થયા
વગર નહિ રહે.

મી. ૦ ૬૦ આંખી.

અમારું ૧૦ એપ્રિલ સને ૧૯૨૧.

પોલીસનું ફરીઆદનામું.

કરાંચીના સીટી મેજસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં.

ફરીઆદી-આહમનશાહ, મહમુદશાહ, ડેપુટી સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ
ઓફ પોલીસ રહેવાસી કરાંચીના.

વિરુદ્ધ.

- (૧) રામપુરવાળા મહમદઅલી.
- (૨) મોલવી હુસેન આહમદ દેવખંદ.
- (૩) ડૉ. સમકુદીન કીચલુ અમૃતસર.
- (૪) પીર ગુલામ મુબ્બદીદ મતીઆરી.
- (૫) મોલવી નીશાર આહમદ કાનપુર.
- (૬) ભારતી કૃષ્ણતીર્થજી.
- (૭) શૌકતઅલી રામપુર.

(૧) ઉપરના પ્રરીઆદી અરજ કરે છે કે:-તા. ૩૧ મી
ઓગસ્ટ ૧૯૨૧ ના સ્થાનિક સરકારના હુકમ અનુસાર આ ફરી-
આદ નોંધાવવામાં આવેલો. વળી કરાંચીના ડીસ્ટ્રીક્ટ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ
ઓફ પોલીસે પ્રરીઆદીને આ મુકદ્દમા સાથે સંબંધ ધરાવતી
ઈન્ડિઅન પીનલકોડની ૫૦૫ કલમ મુજબ હુકમ પ્રતીવેલો.

(૨) નં. એકના આરોપીએ તા. ૯ મી જુલાઈ ૧૯૨૧ ને
રોજ કરાંચીમાં મળેલી આલ દન્ડીઆ ખીલાફત પરીષદમાં ૨૦૦૦
માણસોની હાજરી સમક્ષ ઠરાવ ઉપર ભાષણ કર્યું હતું. (ઠરાવ
મુખ્ય સરકારના હુકમ સાથે મુકેલો છે) આ પરીષદમાં કેટલાક
આલમાઓ પણ હાજર હતાં. સભામાં મુસલમાનોની હાજરી
વધારે હતી.

(૩) ઠરાવનું વર્ણન.

“આ સભા ચોક્કસ ચોક્કસ બહેર કરે છે કે આલુ સમયમાં
બ્રીટીશ સરકારને તેના લશ્કરમાં કોઈ પણ રીતે મુસલમાનોએ
મદદ કરવી તે ખારમીક ફરમાન મુજબ ગેરકાયદેસર છે. વળી
લશ્કરમાં હાથલ ચલું અગરતો રહેવું અગરતો કોઈને તેમ કરવા
માટે કહેવું તે ગેરકાયદેસર છે. અને દરેક મુસલમાનની તેમજ

ખાસ કરીને ઓલમખાની તો ફરજ છે કે સરકારમાંના ફરેક સુસલમાનને આ ધારમીક ફરમાન પહોંચાડવું.

(૪) પહેલા આરોપીએ આ ઠરાવપર ઓલતાં કહ્યું હતું કે આ ઠરાવ ઘણો અગત્યનો છે અને સભામાં હાજર રહેલાં ફરેકે તેને અગત્યના ભાગ તરીકે ગણવો.

(૫) નં. ૨ ના આરોપીએ ઠરાવને ટેકો આપ્યો હતો અને વીવેચન કર્યું હતું. નં. ૪ ના આરોપીએ ઠરાવને ટેકો આપ્યો હતો અને ઠરાવનો સિંધી ભાષામાં તરજુમો કર્યો હતો. નં. ૩ ના આરોપીએ પણ ઠરાવને ટેકો આપ્યો હતો અને ઠરાવના સંબંધમાં વિવેચન કર્યું હતું. વળી નં. ૫-૬ ના આરોપીઓએ પણ ઠરાવના ટેકામાં વિવેચન કર્યું હતું.

(૬) જ્યારે ઓલનારાઓએ સભા સમક્ષ પોતાનું ભાષણ અતમ કર્યું ત્યાર પહેલા આરોપીએ ફરી ઉભા થઈને ઠરાવની અગત્યતા ખતાવી ઠરાવ સાથે મળતાં થતાં હોય તેઓને ઉભાં થવા કહ્યું; ત્યારબાદ સભામાં હાજર રહેલા ઉભા થયાં જની સમી નં. ૭નો આરોપી પણ ઉભો થયો હતો.

(૩) નં. ૭નો આરોપી પરીષદમાં ડાયસઉપર બેઠો હતો જ્યારે પરીષદમાં આ ઠરાવપર વીવેચનો થઇ રહ્યાં ત્યારે તેણે ઠરાવની સાથે મળતાપણું ખતાવ્યું હતું અને ઉભો થયો હતો.

(૮) નં. ૭ના આરોપીએ પોતાની વર્તણૂકથી દેખાડી આપ્યું હતું કે તે પણ ટોળીમાંના એક હતો અને અફસરોને પોતાની ફરજોમાંથી ચળાવવાને રચાયેલી રાજદ્રોહી કાવનાંખીશની ટોળીમાં બેઠાયેલો હતો.

(૯) આરોપીએ ઇન્ડિઅન પીનલકોડની ૧૩૧ મી કલમ સાથે વંચાયેલી ૧૨૦ થી કલમ પ્રમાણે ગુન્હો કર્યો છે. તેઓએ વળી ઇન્ડિઅન પીનલકોડની ૫૦૫મી કલમ સાથે વંચાતી ૧૧૪ કલમ પ્રમાણે અને વળી ૫૦૫ કલમ સાથે વંચાતી ૧૧૭મી કલમો પ્રમાણેના ગુન્હા કર્યા છે. સહી આમનશાહ

ડેપુટી સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ પોલીસ

કરાંચી તા. ૮મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧

મુખ્ય સરકારનો હુકમ.

(એકઝીપીટ ૨) આથી મુખ્ય સરકાર ૧૮૯૮ના કીમીનલ પ્રોસીજર કોડની ૧૯૦મી કલમ પ્રમાણે કરાંચીના ઈન્ડીસ્ટ્રીકલ સુ-પ્રીન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોલીસને હુકમ કરે છે કે તેણે નીચે લખેલાં સબસો સામે ૧૮૬૦ના ઈન્ડીઅન પીનકોલડની ૫૦૫ મી કલમ પ્રમાણે ફરીઆદ કરવી.

- ✓ (૧) મહમદઅલી રામપુર.
- (૨) મોલવી હુસેન આહમદ દેવખંદ.
- ✓ (૩) ડૉ. સૈફુદ્દીન કીચલુ અમૃતસર.
- (૪) પીર ગુલામ મુજદદ મતીઆરી.
- (૫) મોલવી નીશાર આહમદ કાનપુર.
- (૬) ભારતી કૃષ્ણ તીર્થ.
- ✓ (૭) શૈક્ષતઅલી રામપુર.

કારણ કે તેઓએ કરાંચી ખાતે ૧૯૨૧ના તા. ૮, ૯, ૧૦ જુલાઈના અરસામાં મળેલી ખીલાખત પરીપદમાં ભેગાં થઈ છટ્ટો ઠરાવ પાસ કરી અને ટેકાઓ આપ્યા હતા.

ઠરાવ ૬ ઠા.

આ સભા, ગાંધી મુસ્તફા કમાલપાસા અને એંગેરા સર-કારને મોતાના ધાર્મિક મથકો ટકાવી રાખવાને તેમજ તેઓ જે જે છત મેળવે છે તેને માટે અંતઃકરણ પુર્વક મુખારક બાદી આપે છે. અને વધારામાં આ સભા પરમેશ્વરને પ્રાર્થના કરે છે કે ટરકીશ સરકાર તુર્કસ્તાનનાં ખુશખુશામાંથી પરદેશી શરકારને બહાર હાંકી કાઢવાં શક્તીવાન થાય અને વળી જે ઉપરાંત આ સભા બહાર કરે છે કે સરકારની ભરકરી નોકરી કરવી એ ધાર્મિક ફરમાન મુજબ ગેરકાયદેસર છે અને તેથી દરેક મુસલામાની તેમજ બીજાઓની પ્રજા છે કે તેઓએ આ ધાર્મિક ફરમાનની અમલ

લશ્કરના ફરેક મુસલમાનને આખી વધારામાં આ સભા અંગેજી સરકારને ચેલેન્જ કરે છે કે જો તે અંગેજી સરકાર સામે લડવા માટે લશ્કર મોકલશે અગર તો તેવી હીલચાલને સાધી યા આડ કત્તી રીતે મદદ કરશે તો હિંદના મુસલમાનને કાયદાનો સવીનય ભંગ કરવાની ફરજ પડશે અને અમદાવાદમાં મળનારી આવતી મહાસભામાં હમારે હિંદને સ્વતાંત્ર બહેર કરી પ્રજાસત્તાક બહેર કરશું.

પુના તા. ૩૧ ઓગસ્ટ ૧૯૨૧

(૧) ડિસ્ટ્રીક્ટ સુપ્રીન્ટેન્ડંટ ઓફ પોલીસનો હુકમ. (એકઝીપીટ ૩)

મુખ્ય સરકાર તા. ૩૧ ઓગસ્ટ ૧૯૨૧ ના પોતાના હુકમમાં ડિસ્ટ્રીક્ટ સુપ્રીન્ટેન્ડંટ ઓફ પોલીસ કરાંચી તથા તેમના તાખાના બીજા કોઇ ઓફીસર (પોલીસ) ને ફરમાવે છે કે તેમણે રામપુરવાળા મહમદઅલી તથા બીજા છ જણાઓ સામે ઇંડીઅન પીનલકોડની ૫૦૫ મી કલમના ગુન્હા કરવા માટે કામ ચલાવવું, આથી હું કરાંચીનો ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડંટ તમને આમનશાહ મહમુદશાહને ફરમાવું છું કે મુખ્ય સરકાર તરફથી મળેલા હુકમની રૂએ ઇંડીઅન પીનલકોડની ૫૦૫ કલમ મુજબ ગુન્હા કરવા માટે સાત આરોપીઓને કરાંચી ડિસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટ રજૂ રજુ કરવા.

(૨) મુખ્ય સરકાર તરફથી મળેલા હુકમ આ આથે છે.
(સહી)

કરાંચી, { ડિસ્ટ્રીક્ટ સુપ્રીન્ટેન્ડંટ ઓફ પોલીસ
તા. ૬ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧. { કરાંચી.

કેડ પકડવાનું વારંદ.

લશ્કરને પોતાની પ્રજામાંથી મળાવવા સંબંધી ગુન્હો, કાયદા કરવા માટે રામપુરવાળા મહમદઅલી સામે ઇંડીઅન પીનલકોડની ૧૭૧ કલમ સાથે વંચાતી ૧૨૦ બ કલમ પ્રમાણેને

આરોપ છે; અને ૫૦૫ ઠલમ પ્રમાણે લશ્કરને પોતાની ફરજમાંથી ચળાવવાને અને દશથી વધારે માણસોની ટોળીએ ગુન્હો કરવા માટે ૫૦૫ ઠલમ સાથે વંચાતી ૧૧૭ ઠલમ પ્રમાણેના આરોપ છે. આથી તમને ફરમાવવામાં આવે છે કે ઉપર કહેલાં રામપુરવાળા મહમદઅલીને પકડીને મારી પાસે રજુ કરવો.

પીર ગુલામ મુજાદ્દિને પકડવાનું વારંટ.

હિલરામધરમદાશ ડેપુટી મુખીન્ટેન્ડન્ટ એન્ડ પોલીસ હેડક્વાર્ટર્સ

પીર ગુલામ મુજાદ્દિ મતીઆરીની સામે લશ્કરને પોતાની ફરજમાંથી ચળાવવા સંબંધી ગુન્હો કરવા માટે ઈંડીયન પીનલ-કોડની ૧૩૧ ઠલમ સાથે વંચાતી ૧૨૦ ય ઠલમ પ્રમાણેના આરોપ છે. અને એ આરોપ રામપુરવાળા મહમદઅલીની પેઠે લશ્કરીઓને પીનલકોડની ૫૦૫ અને ૧૧૪ ઠલમ પ્રમાણે પોતાની ફરજમાંથી ચળાવવા માટે, અને ઈંડીયન પીનલકોડની ૫૦૫ ઠલમ પ્રમાણે ૧૦થી વધારે માણસને એ ગુન્હો કરવા માટે સુકવામાં આવેલો છે.

આથી તમને ઉપર જણાવેલા પીર ગુલામ મુજાદ્દિ મતી આરીને પકડવાની અને મારી આગળ હલો કરવાની સુચના કરવામાં આવે છે. તા. ૧૨મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧

(આવા વોરંટો બીજા ગુનેગારો સામે કાઢવામાં આવ્યા હતા;)

આજેજ ગ્રાહક થાઓ.

સુરતમાં પર, વરસથી પ્રસીદ્ધ તુંબુતુ અને બણીતું.

“દેશી મિત્ર”

વાર્ષિક લવાજમ— શહેરમાં રૂ. ૩-૦-૦
બહારમાં ૪-૦-૦

દેશબંધત નરરત્નો સામેનો

ઐતીહાસીક મુકરદ્દમો.

દીવસ પહેલો.

સોમવાર તા. ૨૬મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧.

હોંદુસ્તાનના ઇતીહાસમાં સવર્ણાક્ષરે નોંધાયેલો સાત આગેવાનો સામેનો મુકદ્દમો સુનાવણી માટે કરાચીમાં તા. ૨૬-૯-૨૧ ને દીવસે ખંદર રોડપર આવેલા ખાલકઠીના હોલમાં સહવારે ૧૧-૫ મીનીટે ત્યાંના એક્ટીંગ સીટી મેજસ્ટ્રેટ મી. એસ. એમ. તલાટી સનમુખ નીકળ્યો હતો. આ મુકદ્દમો જ્યાં સામે લાવવામાં આવ્યો હતો તેમનાં નામે નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) મોલાના મહમદઅલી (૨) મોલાના શાકતઅલી (૩) શંકરાચાર્ય મહારાજ (૪) ડો. કીચલુ (૫) મો. હુસેન આહમદ (૬) મો. નીસાર આહમદ અને ૭મા સીધના રહીશ પીરગુલામ મુબ્બીદ.

ઉક્ત સાત આગેવાનો સામે હોંદુસ્તાનના ફોજદારી ધારાની ૧૨૦ બી, ૧૩૧ અને ૫૦૫ કલમ હેઠળ કેસ નોંધાવવામાં આવ્યો હતો. આખા હોંદુસ્તાનમાં ચર્ચારૂપદ થઇ પડેલો આ મુકદ્દમો સાંભળવા આવનારાઓ માટે ત્યાંના જલ્લા મેજસ્ટ્રેટ તરફથી ૫૦૦ ટીકીટો કાઢવામાં આવી હતી. જેને માટે અસહકારીઓ તરફથી વાંધો લેવામાં આવ્યો અને તેથી સુનાવણીના આગલા દીવસે કોર્ટમાં ન જવું એવો નીશ્ચય કર્યો. આ કસ્ટોની ખખર શેહેરમાં ચોતરફ પસરી ગઇ. ૨૦૦૦ લોકો કોર્ટની આજુબાજુ મોટી સંખ્યામાં ભેગા થયાં હતાં.

ખરાબર ૧૧ કલાકે સાતે આગેવાનોને કેદી માટે રાખવામાં આવેલી ખંધ મોટરગાડીમાં લાવવામાં આવ્યા. કેસ સાંભળવાને

હોલમાં ૨૦૦ આસામીઓ તથા વર્તમાન પત્રોના પ્રતીનીધીઓ દાખલ થયા હતા. જ્યારે અસહકારીઓ દાખલ થયાજ નહોતા.

સહવારમાં ચોલીસના ૧૫૦ માણસોએ હોલનો કબજો લીધો હતો અને હોલની આજુબાજુ તારની વાડ કરી લેવામાં આવી હતી. રાહદારી (ત્યાં જતા આવતા) લોકોની સગવડને ખાતર ખંદર શેડના ખાલકદીના હોલને મળતે રસ્તે પોલીસ તથા વોટે-સ્વાર ટુકડીઓ રાખવામાં આવી હતી. આશરે ૮ વાગે સહવારમાં ૨૫૦ માણસોના દેશી તથા યુરોપીઅન લશ્કરની ટુકડીને રાધક્ર્ સાથે હોલની પાછળના ભાગમાં ગોઠવવામાં આવી હતી કે જ્યાં એક મશીનગન પણ મુકવામાં આવ્યું હતું. સુનાવણી માટેના ખાલકદીના હોલમાં મેજસ્ટ્રેટની ડાબી બાજુએ સરકારી શોર્ટહેન્ડ રીપોર્ટર તથા સીરેસ્તેદાર અને કારકૂન હતા. અને એક ઉરદુ તરબુસો કરનાર દુબાશીઓ જમણી બાજુએ હતા. મેજસ્ટ્રેટની બેઠકની સામે નીચેની બેઠકમાં જમણી બાજુએ વર્તમાનપત્રોના પ્રતીનીધીઓ, સરકારી ધારાશાસ્ત્રી અને છુપી પોલીસના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ હતા; જ્યારે ડાબી બાજુએ પહેલી કારમાં સાત (આગેવાનો) તોહમતદારોમાંના મૈલાના મહમદઅલી, મૈલાના હુસેન આહમદ ડો. કીચલુ અને શ્રી શંકરાચાર્ય હતા. જ્યારે પાછળની બીજી કારમાં મૈલાના નીસાર આહમદ, મૈલાના શૌકતઅલી અને ખીર સુલામ મુબદ્દીદ હતા.

તાજ તરફથી મુકદ્દમો ચલાવના સીંધના છુપી પોલીસ ખાતાના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. કરીની ફરમાસથી મી. ટી. જી. એલ્ફીનસ્ટન મેરીસ્ટર હાજર થયા હતા. મી. પરશરામ તોલા-શમ બી. એ. એલ. એલ. બી. મદદનીસ સરકારી વકીલ તેમને મદદ કરતા રહ્યા હતા. આરોપીઓ તરફથી ઠાંઇ ખચાવ કરવા હાજર નહોતું; તેમ તેમણે જાણાવ ક્યો નહોતો.

ખરાખર ૧૧ ઠલાકે મુકદ્દમામાં સંડોવાયલા સાતે તોહમ-
તદારેને લઈને ઢેલીઓ માટેની મોટરવાન હોલ આગળ આવી
પહોંચી. ગાડીની આગળ પચાસેક પોલીસના માણસોથી ભરેલી
મોટર દોરીઓ હતી જ્યારે પાછળ યુરોપીયન લશ્કરથી ભરેલી
બે મોટર દોરીઓ હતી.

મોટરકાર જેવી ખંદરોડપર આવી પહોંચી કે તુરતજ
મોટર ગાડીમાંના સાતે આગેવાનોને ત્યાં ઉભેલા લોકોએ અલ્લાહો
અકબર અને વહેમાતરખૂના ગગન બેદી અવાજોથી વધાવી લીધા.
આગેવાનોને જેવા કોર્ટમાં લાવવામાં આવ્યા કે તરતજ લોકોએ
તેમને ઉભા થઈ માન આપ્યું અને જ્યાં સુધી તેઓ ખુરસીપર
બેઠા નહોં ત્યાં સુધી તેઓએ ચીતાની જગ્યા લીધી નહી. મેજ-
સ્ટ્રેટે દરેક આરોપીઓને નામ પુછ્યું—મોહાના મહમદઅલીએ
જવાબ આપ્યો કે વારંટો કે જે પર નામો છે તે પરથી હમારાં
નામ બેઠ શકશે. હમે અસહકારીઓ તરીકે કોઈપણ ખાખદમાં
કોર્ટને મદદ કરનાર નથી. ખીજાઓ તરફથી પણ કોઈ રીતનો
જવાબ વળાથો નહોતો. ફક્ત શંકરાચાર્યજીએ જણાવ્યું કે
સન્યાસી તરીકે હમે હમારા જન્મ પીતા (દુનીઅનીપીતા)નું નામ
તેમ જીંદગી સાથ સંબંધ ધરાવતી સન્યાસ પદેલાંની ખીજ
ખાખદ જણાવી શકીએ નહોં. પરંતુ હમે આત્મીક (ધારમીક)
પીતાનું નામ જણાવી શકીએ; જે સ્વામી પ્રીતમદેવ છે. ઉમ્મર
સંબંધી પણ એવાજ જવાબ આપ્યો હતો.

ફરીઆદ પકડના સાહેબોની તપાસ.

સાહેબ આમનશો હાશીમની જુખાની (એકઝીખીટ ૧.)
સરકારી ધારાસાચી—મુકદ્દમાના ફરીઆદી તમે છે.

સ૦—સરકારી હુકમ તમારી પાસે છે.

જ૦—હા-મેં આ કેસ કરાંચીના જીલ્લા પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ તથા સરકારના હુકમથી નોંધાવ્યો છે.

સ૦—હુકમ ખતાવો. (અને સાક્ષીએ સરકાર તથા જીલ્લા પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને હુકમ ખતાવતાં તે એકઝીપીટ ૨-૩ દાખલ ફાઇલ કરાવે છે.)

સ૦—તા. ૭ મી જુલાઈએ ક્વેટા મેલ કરાંચીના સ્ટેશન પર આવ્યો ત્યારે તમે ત્યાં હાજર હતા.

જ૦—હા.

સ૦—આ સાત આરોપીઓમાંના કોઈને પણ તમેએ ટ્રેન દ્વારા આવેલા જોયા હતા.

જ૦—હા. મહમદઅલી શૌકતઅલી અને શંકરાચાર્ય.

સ૦—એ લોકોના આખ્યા ખાદ શું થયું.

જ૦—એ લોકોને સરઘસના આકારમાં લઈ જવામાં આવ્યાં.

સ૦—કોને.

જ૦—આ ત્રણ તોહમતદારોને.

સ૦—અલીખીરાદરો કયાં ગયા.

જ૦—તેઓ તેહેલરામ મુસાવરખાના પાસે કન્યા શાળામાં જોવામાં હતા. ડો. કીચલુ પણ ત્યાં હતા.

સ૦—આરોપીઓમાંના બીજા કોઈ ત્યાં ઉતર્યા હતા.

જ૦—ના.

સ૦—જ્યાં આગળ પરીપદ ભરવામાં આવી તે જગ્યા ઉપર હતી.

જ૦—હા. તેમજ હતું.

સ૦—કઈ તારીખે ખાલાયત પરીપદ કરાંચીમાં મળી હતી.

જ૦—તા. ૮-૮-૧૦ મી જુલાઈ.

સ૦—કોનફરન્સની દરેક એઠકમાં તમે હાજર હતા.

જ૦—હા.

સં—પહેલે હીવસે કામકાજ ક્યારે 'સર થયું'.

જ૦—સાંજે પાંચ વાગે સર થયું અને દસવાગે પુરું થયું.

સં—આરોપીઓમાંના બીજા કોઈએ પહેલા હીવસના કામકાજમાં ભાગ લીધો હતો.

જ૦—હા. મહમદઅલીએ પોતાનું પ્રમુખ તરીકેનું ભાવણ વાંચ્યું હતું.

સં—પ્રમુખ તરીકેનું ભાવણ વાંચ્યા બાદ મહમદઅલીએ બ્રોતાઓને કાંઈ કહ્યું હતું.

જ૦—ભાવણ વાંચાઈ રહ્યા બાદ તેણે કહ્યું હતું કે સખ-જીકટ કમીટી મળશે.

સં—ચુંટાશે કે મળશે એમ કહ્યું હતું?

જ૦—ચુંટાશે.

સં—તેણે સંખ્યા બાબદ કાંઈ કહેલું.

સાક્ષી—હા. દરેક પ્રાંતમાંથી પાંચ, મુખ્યમાંથી અને સીધ-માંથી દસ અને સેંદ્રલ ખીલાખત કમીટીના બધા મેંબરો.

સં—સાતમા આરોપી શોકતઅલીને સેંદ્રલ ખીલાખત કમીટી સાથે કાંઈ સંબંધ છે.

જ૦—હા. તે એનરરી સેક્રેટરી છે.

સં—કેન્યા પાઠશાળા આગળ તમારો માણસ કોઈ ડયુટી-પર હતો.

જ૦—હા. ચાર માણસો હતાં.

પ૦ પ્રો—તેઓએ ત્યાં કોણ હતર્યા હતા તેમનાં નામ આપી રીપોર્ટ કરેલા.

સાક્ષી—હા. મહમદઅલી, શોકતઅલી; ડા. ઠીચલુ અને બીજા ઠેટલાક.

પ૦ પ્રો—સખજીકટ કમીટી ક્યાં મળી તે સંબંધમાં તેમણે કોઈએ રીપોર્ટ તમને કર્યો હતો.

સાક્ષી—હા. તે સવારે ૯ થી ૧૧ વાગે નવમી તારીખે મળી હતી.

પ૦ પ્રો૦—અને પાછી ક્યારે મલી.

સાક્ષી૦—આસરે સાંજે સાત વાગે.

પ૦ પ્રો૦—સભા ક્યાં મળી હતી.

સાક્ષી—કન્યા પાઠશાળામાં.

સ૦—નવમી જુલાઈએ જ્યારે છટ્ટો ઠરાવ પાસ થયો ત્યારે તમો પરીષદમાં હાજર હતા.

જ૦—હા. હું હતો (અને ઠરાવનો તરજુમો સીદ્ધ કરવા સાક્ષીને ખતાવ્યો.)

મૌ૦ મહમદઅલી—ઠરાવનો તરજુમો ખતાવ્યો ?

મેજ૦—હા. (તે ખતાવાયો હતો.)

સ૦—ઠરાવ સભામાં ગ્રાહી અન્સ સમક્ષ વાંચાયો હતો.

જ૦—હા. મહમદઅલીએ તે વાંચ્યો હતો.

સ૦—પહેલા આરોપીએ ઠરાવ વાંચતાં કહ્યું કે આ ઠરાવ થયો અગત્યનો છે. અને તેથી હાજર વર્ગે તેને કોનફરન્સના સત્વ તરીકે સમજવો જોઈએ. શું એ હકીકત ખરી છે ?

જ૦—હા.

સ૦—ઠરાવ કોણે રજુ કર્યો.

જ૦—નં ૨ ના તોહમતદાર હુસેન આહમદે.

સ૦—ભાષણની શોર્ટ હેન્ડ નોંધ લેવામાં આવી હતી.

જ૦—હા.

સ૦—કોણે લીધી હતી ?

જ૦—લાઠત હુસેન ઇન્સપેક્ટર અને શામખહાદુરે.

સ૦—ખીજ નંખરના આરોપીના બોલ્યા પછી શું થયું.

જ૦—પીર મુજદદીએ સીધીમાં તરજુમો કર્યો, અને

ત્રીપર બોલ્યાં.

(મૌં હુસેન આહમદ—મારે જણવું જોઈએ કે તમો હર્ડ શબ્દ વાપરી અંગ્રેજીમાં શું બોલ્યાં)

મેલરડ્રેટ—સાક્ષી કહે છે કે મૌં હુસેન આહમદે ઠરાવ રજુ કર્યો.)

સં—“લશ્કરમાં રહેવું એ ગેરકાયદેસર છે” એ શબ્દોનો તરજુમો કેવી રીતે કર્યો.

જં—“લશ્કરમાં રહેવું એ ગેર કાયદેસર છે” એ શબ્દોનો તરજુમો સીધીમાં “ ફૌજમે નૌકરી કરના હરામ છે ” એ મતભાણે કર્યો.

સં—તરજુમાના વધારામાં વળી કાંઈ બોલેલા !

જં—હા. તેઓ વળી બોલેલા.

સં—નોંધ કોણે લીધી હતી ?

જં—કરમચંદ ઇન્સપેક્ટર ત્યાં, સખ ઇન્સપેક્ટર અબ્દુલાએ.

સં—પછી કોણ બોલ્યું.

જં—તેમના પછી ડોં કીચલુ બોલ્યા.

સં—કઈ ભાષામાં તે બોલ્યા.

જં—ઉર્દૂમાં.

સં—એ ઠરાવપર પછી ટેકા કોણ આપીને બોલ્યું.

જં—નીસાર આહમદ.

સં—કઈ ભાષામાં !

જં—ઉર્દૂમાં.

સં—ડોં કીચલુ, ત્યાં નીસાર આહમદના ભાષણની કાંઈ ચોટ હેંડ નોંધ લીધી હતી.

જં—હા. લાકત હુસેન તથા શામબહાદુરે લીધી હતી.

સં—તેમના પછી કોણ બોલ્યું

જં—શંકરાચાર્ય.

સં—કંઈ બાપામાં.

જૃ—અત્રિભમાં.

સં—બાપણની શોર્ટ હેંડ નોંધ લેવામાં આવી હતી.

જૃ—હા.

સં—કોણે લીધી હતી.

જૃ—ટોપનદાસ અને ખસરમલે.

સં—તેમના ખોલવા પછી શું થયું?

જૃ—મહમદઅલીએ કેટલાક શબ્દો બોલી સભાને સંબોધી,
કહ્યું કે ઠરાવને જોયા તેકો આપતા હોય તેઓ ઉભા થાય.

સં—હાજર રહેલાં ખધાં ઉભા થયા.

જૃ—હા.

સ.—આ વખતે આરોપી શોકતઅલી હાજર હતા.

જૃ.—હા.

સ.—તે ક્યાં હતા.

જૃ.—ડાયસ (પ્લેટફોર્મ) પર હતા.

સ.—એવો બીજો કોઈ ઠરાવ હતો કે જને માટે સભાને
પાસ કરવા ઉભા થવાનું કહેવામાં આવ્યું હોય.

જૃ.—ના.

સ.—આસરે કેટલાં માણસો હતા.

જૃ.—લગભગ બે હજાર.

સ.—કંઈ જાતના તેઓ પ્રતીનીધીઓ હતા.

જૃ.—હોંદુ, મુસલમાન, કેટલાક પઠાન, અને શીખો.

સ.—કોઈ મોલવીઓ હાજર હતા.

જૃ.—હા.

સ.—નામ કહો કોણ હાજર હતા.

જૃ.—મોલાના અબ્દુલ્લાખારી, મોલવી તાજમહમદ (અમ-
રૈતના) પીર અબ્દુલ્લાશાહ અને બીજાઓ.

સ.—સીંધના કોઈ પીરે પોતાના શીષ્યોને લાંબા હતા.

જ.—હા પીર તુરાખઅલીશાહ અને ખીજ સરહોદી અને ત્રસીદીપીરે.

સ.—હોદના ખીજ કોઈ જાગના પ્રતીનીધીઓ હાજર હતા.

જ.—ખંગાળા સિવાય દરેક વિભાગના પ્રતિનીધીઓ હતા.

સ.—કોઈ વિદ્યાર્થીઓ હાજર હતા.

જ.—હા. અલીગઢ કોલેજના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ હાજર હતા.

સ.—તોહમતદારોના ભાષણોએ હાજર વર્ગમાં જુસ્સો ઉજવેલો?

જ.—હા.

સ.—સ્થાનીક પેપરના પ્રતીનીધી હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—કોઈ પેપરે પ્રેસીડીંગ છાપ્યું છે.

જ.—હા.

સં—નામ કહો.

જ.—ન્યુ ટાઇમ્સ, ડેલીગેઝેટ, સીંધ આખરરવર (કરાંચીથી પ્રગટ થતું)

સં—તમે મુદાફીક પ્રતિબો બોલો છો.

જ.—હા.

સં—તમારી પાસે તેની નકલ છે.

જ.—હા. (એકઝીબીટ ૪) (અને મૌલાના મહમદઅલીએ પ્રતવાની નકલ માગી હતી.)

મેજસ્ટ્રેટ—(મૌલાનાને) તમે તે બોધ શકશો.

પ—પ્રો—સં—તમને તે કયારે મળી.

જ.—આગસ્ટ ૧૯૨૧માં

સં—તે અગાઉ કોઈ કોપી મળી હતી.

જ.—હા. માર્ચ માસમાં મળી હતી. (એકઝીબીટ ૫)

સ૦—માર્ચ માસમાં કેટલી ઠેાપી મળી.

જ૦—એ ઠેાપીઓ.

સ.—કયાંથી.

જ૦—કરાંચીમાં એક પકાણું પાસેથી.

સ.—તમને માર્ચ માસમાં મળેલી ઠેાપી પર તો હમતદારો-
માંના ઠોઠનું નામ છે.

જ૦—હા, હુસેન આહમદ અને નિસાર આહમદ.

સ.—છેલ્લે ઠેાપી તમને ઠેાની પાસેથી મળી.

જ૦—ઇન્સ્પેક્ટર અબ્દુલ ગુર પાસેથી.

સ.—તે પર ઠોઠ તો હમતદારનું નામ છે.

જ૦—હા. પીર મુજહીદ, નીસાર આહમદ અને હુસેન આહમદ.

અત્રે સરકારી ઉરદુ દુલાશીએ જ કેસની જુખાનીઓ ઉરદુમાં
નાંધતો હતો તેણે આરોપીઓ સમક્ષ જુખાની ઉરદુમાં વાંચી સંભળાવી.

મેજસ્ટ્રેટ શાક્ષીને કાંઈ પણ સવાલ પુછવા તથા હક્ક
તપાસ કરવા આરોપીઓને કહ્યું પરંતુ તેઓએ તેમ કરવાની ના
પાડી હતી. તેઓએ આ તેમજ ઠોઠપણુ સાક્ષીની હક્ક તપાસ
નહોતી કરી.

સાહેબ—મહમદ બક્ષ ઇલાહી બક્ષ (એકઝીબીટ ફ)

બીજા સાહેબ—મહમદ બક્ષ ઇલાહી બક્ષ શેખ હેદરાબાદ.
સીધા હાલા ડીવીઝનના ડેપુટી કલેક્ટર હતા. તેમણે સરકારી
ધારાશાસ્ત્રીના સવાલમાં નીચે મુજબ જવાબો આપ્યા હતા.

સ૦—તમે ૯ મી જુલાઈએ કરાંચીમાં મળેલી ખીલાફત
પરીષદની સાંજની એકઠમાં હાજર હતા.

જ૦—હા. હું હતો.

સ૦—તેમાં કયા કરાવ મુકવામાં આવ્યા હતા.

જ૦—પાંચમો અને છઠો.

મ૦—મો (કોર્ટને) સરકારી હુકમ મહેરબાની કરી ખતાવે.
કે જે પરથી કોર્ટ તે સાહેબને ખતાવ્યો હતો.

સ૦—છટ્ટા ઠરાવનો તરબુતો ખરો છે.

જ૦—(થોડો વખત વીચારીને) હા.

સ૦—શ્રોતાઓ સમક્ષ ઠરાવ કોણે વાંચ્યો હતો.

જ૦—મહમદઅલીએ.

સ૦—ઠરાવ કોણે રજુ કરેલો.

જ૦—બીજા આરોપી હુસેન આહમદે.

સ૦—તે પર વધુ કોણે બોલ્યું.

જ૦—પીર મુજદદિ સીધીમાં ટેકો આપ્યો.

સ૦—તેના પછી કોણે બોલ્યું.

જ૦—ડો. કીચલુ.

સ૦—બીજી કોણે બોલ્યું.

જ૦—હું ધારું છું કે નં. ૫ ના આરોપી નીસાર આહમદ.

સ૦—પછી કોણે.

જ૦—શંકરાચાર્ય કહેવડાવતા ગૃહસ્થ (છટ્ટા આરોપી)

સ૦—છટ્ટા આરોપી બોલ્યા પછી શું થયું.

જ૦—મહમદઅલીએ ઠરાવ મતપર સુકી તરફેણ હોય તેને

ઉભા થવા કહ્યું.

સ૦—પછી શું થયું.

જ૦—બધા ઉભા થયા.

સ૦—તમે નં. ૭ ના આરોપીને ત્યાર પછી બોલ્યા.

જ૦—હા.

સ૦—તે ક્યાં હતા.

જ૦—પ્લેટફોર્મ ઉપર.

સ૦—તે ઉભા થયેલા.

જ૦—હા. બીજા માણસ.

સં—અને બરાયેલી ખીલાફત પરીષદની દરેક ઉઠકમાં
તમે હાજર હતા.

જ૦—હા.

સં—ખીજ કોઈ ઠરાવ માટે સભાએ ઉભા થઈ દીલસોજી
આપી હતી.

જ૦—ના.

સં—જ્યારે ઠરાવ મતને માટે મુકવામાં આવ્યો ત્યારે
આસરે કેટલાં માણસ હાજર હતાં.

જ૦—હું ધારું છું કે આશરે ૩૦૦૦

સં—હોંદુની સંખ્યા વધારે હતી કે મુસલમાનોની.

જ૦—અલખત, મુસલમાનોની.

સં—કોઈ ઓલખાઓ ત્યાં હાજર હતા.

જ૦—હા.

સં—પરીષદમાં આ ઠરાવપરના બાવળે શ્રોતાઓમાં થયો
જુસ્સો પેદા કરેલો.

જ૦—હા. (અને આરોપીઓ સમક્ષ પડેલી જુખાનીને
ઠરકમાં તરજુમે વાંચી સંબળાવવામાં આવ્યો હતો.)

હેડ કોન્સ્ટેબલ કેશવલાલ માધવદાસ (એકઝીબીટ. ૭)

કરાંચીના હેડ કોન્સ્ટેબલ કેશવલાલ માધવદાસ ઉમ્મર
વરસ ૩૦ ના એ સરકારી ધારાશાહીના સવાલના જવાબો આ-
પતાં જણાવ્યું કે જુલાઈ માસમાં કરાંચીમાં બરાયેલી ખીલાફત
પરીષદ વખતે હું હાજર હતો. અલીખીરાદરો ડા. કાચલુ વીગેરે
કન્યાશાળામાં ઉતર્યા હતા. સાતમી જુલાઈએ રાતના ૧૧ થી
એક વાગતા સુધી પહેરાપર હતો. ૮ મી જુલાઈએ સહવારે ૮૧
વાગે મેં આરોપીઓ મહમદઅલી અને શાહતઅલીને કન્યાશા-
ળામાંથી જતા જોયેલા અને તેઓ અને સાથેજ નવ વાગે પાછા
આવેલા. બપોરે એક વાગે મેં પાછા અલીખીરાદરો અને ડા. કાચલુને

કન્યાશાળામાંથી જતા બેચા. બપોરે એક વાગે હું પહેરાપરથી છુટી બપોરે ત્રણ વાગે પાછા પહેરાપર આવ્યો. ત્રણ વાગે મેં બધાને કન્યાશાળામાં આવતા બેચા. અને ચાર વાગે તેઓને ફરીને પાછા જતા બેચા. હું તા. ૮ મીએ રાત્રે નવ વાગે પહેરા પરથી છુટો થયો. વળી નવમીની સહવારે હું ૭ થી ૧૦ વાગતાં સુધી પહેરાપર હતો તે વખતે મેં મહમદઅલી તથા ડા. કીચલુને જતા બેચા. પાંચ મીનીટ બાદ શૈક્ષતઅલી પણ ગયા અને ત્રણ સાથે નવ વાગે પાછા આવ્યા તે બેચા. શૈક્ષતઅલી અને કીચલુ એક જાડીમાં આવ્યા અને મહમદઅલી બીજી જાડીમાં પાછળ આવ્યા. એ ત્રણે આરોપીઓ ઉપરાંત બીજા ઘણા લોકો તોહમતદારોની આગળ પાછળ પાઠશાળામાં પાછા આવ્યા હતા. હું પહેરાપર સહવારે દશ વાગતા સુધી હતો. અને પાછા બપોરે બે વાગે આવેલો. બપોરે ૨-૧૫ મીનીટ મેં તેઓને પરીવહના મંડપમાંથી કન્યાશાળામાં પાછા ફરતા બેચા. હું બપોરે બેથી રાત્રે નવ વાગતા સુધી પહેરાપર તે દીવસે હતો. પાંચ કે સાત વાગે મેં ઘણા લોકોને કન્યાશાળામાં આવતાં બેચા. તે લોકો રાત્રે ૮૧ વાગે કન્યાશાળા છોડી ગયા. આ સઘળા આરોપીઓને રાત્રે ૮૧ કે ૮-૪૦ મીનીટ કન્યાશાળામાંથી બહાર જતા મેં પાછા બેચા.

સાહેબ-ફતેહબહાદુર લયમનની જુબાની (એકઝીબીટ ૮)

ચોથા સાક્ષી પ્રતેહબહાદુર લયમન (કાયચ) હેડ કૉન્સ્ટેબલ હમ્મર વરસ ૩૦ ના એ જુબાની આપતાં સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવાલના જવાબમાં જણાવ્યું કે જુલાઈ માસમાં હું કરાંચીમાં હતો. ખીલાફત પરીવહ દરમ્યાન અલીખીરાહરો તથા ડા. કીચલુ કન્યાશાળામાં હત્યા હતા. તા. ૯ મીની સહવારે ૮૧ થી ૧૨ વાગતા સુધી હું કન્યાશાળા આગળ પહેરાપર હતો. ૯૧ વાગે આરોપી ડા. કીચલુ અને શૈક્ષતઅલીને એક જાડીમાં અને તેની

ખાછળની ગાડીમાં મહમદઅલીને આવતા મેં જોયા. દાા અને ૧૧ ની વચ્ચે મેં એ સીવાયના ખીજ ઘણા પ્રતીનીધીએને આવતા જોયેલા. આરોપીઓ ત્રણે સાથે ભારતી કૃષ્ણતીર્થ પસુ હતા. શૌકતઅલી મોટી ખોલતા એટલે તેમને અવાજ હું સાંભળવાને શકતીવાન હતો. પરંતુ શું ખોલતા હતા તે સમજી શક્યો નથી. ૯ મી તારીખે સહવારે ૧૧ ઠલાકે પ્રતીનીધીઓ કન્યાશાળામાંથી મીટીંગ છોડી ગયા. મહમદઅલી, શૌકતઅલી ને ડો. ડીચલુ પસુ ૧૧-૧૫ મીનીટે મંડપે જવા નીકળ્યા. હું મધ્યરાત્રે ૧૨ વાગે મારા પહેરા પર આવ્યો અને રાત્રે ૧૧ વાગે ખધા આરોપીઓને કન્યાશાળામાં ખાછા કરતા જોયા.

સાહેબ-મહમદ ઉસમાન ગનીની જુખાની(એકઝીબીટ ૯)

સાહેબ મહમદ ઉસમાન ગની ઉમ્મર વરસ ૨૮ છુપી પોલીસ ખાતાના હેડ કોન્સ્ટેબલે જુખાની આપતાં સરકારી ધારા શાંખીના સવાલના જવાબમાં જણાવ્યું હતું કે જુલાઈ માસમાં કરાંચીમાં મળેલી ખીલાફત પરીષદ વખતે હું હાજર હતો અને અલીખીરાદરે તથા ડો. ડીચલુ કન્યાશાળામાં ઉતર્યો હતા.

પરીષદ દરમ્યાન તેઓ ત્યાંજ હતાં. ૯ મીની સહવારે ૬ વાગ્યાથી ખપોરે ૧૨ વાગ્યા સુધી પહેરાપર હતો. ૯ મીની સવારે ૮-૩૦ વાગે એ ત્રણેને ખહાર જતાં જોયાં. મહમદઅલી અને ડો. ડીચલુ એક ગાડીમાં ગયા. અને શૌકતઅલી ખીજ ગાડીમાં ગયા. દાા વાગે તેઓ ખાછા આવ્યા. શૌકતઅલી ને ડીચલુ એક ગાડીમાં અને મહમદઅલી ખીજ ગાડીમાં આવ્યા તે સવારે મેં ખીજ ઘણા માણસોને કન્યાશાળામાં આવતાં જોયાં. તેમાં વેંકટ-શમ પસુ હતા. મીટીંગ ૧૧ વાગે પુરી થઈ હતી. ખીજ ખધા ૧૧-૧૫ અને ૧-૩૦ વચ્ચે ચાલી ગયા હતા. સપ્તજેકટ કમે-ટીમાં શું થયું તે હું જાણતો નથી, પણ મેં માત્ર શૌકતઅલીને

અવાજ સાંભળ્યો હતો. મેં સવારે ૧૧-૧૫ મીનીટ અલીબીરા-
દરો અને ડો. કીચલુને કન્યાશાળામાંથી જતા જોયા હતા. હું
પાછા સાંજ ૬ વાગે પહેરાપર આવ્યો. એક વાગ્યા પછી મેં
કોઇને ત્યાં પાછા આવતા જોયા નહીં (સાક્ષીને અને પબ્લીક
પ્રોસીક્યુટરે ભુલ સુધારવા કહ્યું હતું અને તેણે ભુલ સુધારી
કહ્યું) કે મેં અલીબીરાદરો અને ડો. કીચલુ વગેરેને ૮-૩૦
મીનીટ પાછા આવતા જોયા.

મો. મહમદઅલી—મારે જાણવું જોઈએ કે સાક્ષીએ શું
કહ્યું એક વખત તે કહે છે કે સાંજ ૬ વાગ્યા પછી કન્યાશાળામાં
કોઈ આવ્યું નહતું.

મેજસ્ટ્રેટ—સાક્ષીએ માત્ર તેની ભુલજ સુધારી હતી.

મહમદઅલી—તેણે જાતેજ ભુલ સુધારી કે પબ્લીક પ્રોસી-
ક્યુટરને ખરાબર જવાબ જયારે ન મળ્યો ત્યારે પાછા સવાલ
કરતાં તેણે ભુલ સુધારી.

મેજસ્ટ્રેટ—પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે માત્ર સવાલજ ફરીથી
પુછ્યો.

મહમદઅલી—આગલા સવાલની નોંધ લીધા પહેલાં તેનો
તેજ સવાલ કયો કે બીજો સવાલ પુછ્યો.

મેજસ્ટ્રેટ—નહીં, તેણે તેનો તેજ સવાલ પુછ્યો.

મહમદઅલી—તેજ રૂપમાં.

મેજસ્ટ્રેટ—હા.

સાક્ષીએ સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના વધુ સવાલના જવાબ
આપતાં જણાવ્યું કે આરોપીઓ સાથે બીજા કોઈ ગએલા નહીં.
સાહમતદારોના જવા પછી પાઠશાળામાં જતાં તરતજ બીજાને
ટાા વાગે જોએલા. મેં એ લોકોને પાઠશાળામાં લેગા થએલા જ
હોતાં જોયા. મેં પરીવહમાં શાકવઅલીનો અવાજ સાંભળેલો.

સાહેબ અબદુલ ગદુર લાહરખાન (એકઝીબીટ ૧૦).

સાહેબ અબદુલ ગદુર લાહરખાન ઉમર વરસં ૩૮ ના છુપી મોલીસના સખ ઈન્સ્પેક્ટરે જુખાની આપતાં સરકારી ધારાશાહીના સવાલના જવાબમાં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું.

સ.—૯ મી એ સવારે તમે કન્યાપાઠશાળામાં ગયાં હતાં જ—હા.

સ.—તમારી સાથે પહેરાપર કોઈ બીજી માણસ હતો.

જ.—હા. બે હેડ કોન્સ્ટેબલો, ફોર્ટ બહાદુર, અને ઉસમાન ગની.

સ.—કન્યાપાઠશાળામાં શું થાય છે તે બાબદ તેમણે તમને કોઈ કહ્યું હતું ?

જ.—હા. તેઓએ મને કહ્યું કે સખજેકટ કમીટીની મીટીંગ ત્યાં ભરવાની તૈયારી થઈ રહી છે.

સ.—તમે કોઈને પણ અવાજ સાંભળ્યો.

જ.—હા. મેં શૈક્ષતઅલીનો અવાજ સાંભળ્યો.

સ.—ક્યાંથી ક્યાં સુધી તમે ત્યાં હાજર હતા.

જ.—સવારે ૧૦ થી ૧૧-૧૫ સુધી,

સ.—સભા ખરખાસ્ત ક્યારે થઈ.

જ.—૧૧-૧૫ કલાકે મીટીંગ ખરખાસ્ત થઈ.

સ.—તે જગ્યાએ તમે પાછા ગયા હતા.

જ.—હા. રાતે ૭-૩૦ અને ૮ ની વચ્ચે.

સ.—બીજી કોઈ કોન્સ્ટેબલ ત્યાં પહેરા પર હતો.

જ.—હા. ઉસમાન ગની અને બહાદુર ત્યાં હતા.

સ.—ત્યાં શું થયું તે સંબંધમાં તેમણે કંઈ રીપોર્ટ કર્યો

જ.—હા. તેમણે કહેલું કે કન્યાશાળામાં લોકો ભેગા થતા

હતા અને મીટીંગ ભરવામાં આવી હતી.

સ.—તમે મુતાફીક પ્રતિ જાઓ છો.

જ.—હા.

સ.—તમને કોઈ દીવસ તેની નકલ મળી હતી.

જ.—હા. મને તે ઓગસ્ટમાં મળી હતી જે મેં અમિનશાહ ને આપી હતી (અને અમનશાહને મળેલી કોપી સાક્ષીને ખતાવતાં તેણે તે અમનશાહને આપેલી જણાવી (એકઝીબીટ ૪)

સ.—તમને નકલ કોણે આપી હતી.

જ.—પદાણે.

સ.—તેણે તમને કાંઈ કહેલું ?

જ.—હા. તેણે મને કહેલું કે તમે પોલીસ ખાતામાં નોકરી કરો છો. તેથી ઓલમાનો પ્રતિવાં વાંચો તો ઠીક.

સ.—પ્રતિવાં તમે શું કયું,

જ.—મેં તે વાંચ્યો અને અમનશાહને આપ્યો.

સ.—ફતવા તમને ક્યાં આપ્યો હતો.

જ.—ઠરાંચીમાં.

સાતમા સાહેદ લાખત હુસેન સાદીક હુસેનની જુખાની. (એકઝીબીટ ૧૧)

સ. ધા શા. સ.—જુલાઈ માસમાં ઠરાંચીમાં ભરવામાં આવેલી ખીલાપત પરીષદમાં તમે સી. આઈ. ડી. રીપોર્ટર તરીકે હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—તમે ઉરદુમાં શોર્ટ્હન્ડ લેતાં જાણો છો.

જ.—હા.

સ.—૮ મી જુલાઈએ પરીષદ મળી તેમાં તમે હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—તે દીવસે મહમદઅલી ખોલ્યા હતા.

જ.—હા. તે પ્રમુખ હતા ને પ્રમુખ તરીકેનું બાપલુ તેમણે કયું હતું.

સ.—ભાવણ પુર થયા પછી મહમદઅલીએ સખજેકટ કમીટી માટે કંઈ કહ્યું.

જ.—હા.

સ.—મહમદઅલી સખજેકટ કમીટી માટે કંઈ ભાષામાં બોલ્યા હતા.

જ.—ઉર્દુમાં.

સ.—ખરેખરી નોંધ લીધી હતી.

જ.—હા.

સ.—મહમદઅલી જે રીતે બોલ્યા તે તમે પુરેપુરું નોંધ્યું હતું.

જ.—હા. તે એકજીખીટ નં. ૧૨માં ફાઇલ છે.

સ.—૯ મી જુલાઈએ પરીષદમાં છઠ્ઠો ઠરાવ પાસ થયો ત્યારે તમે હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—ઠરાવ કોણે વાંચ્યો.

જ.—મી. મહમદઅલીએ.

સ.—મહમદઅલીએ કંઈ પ્રાસ્તાવીક નોંધ કરી હતી.

જ.—હા. તેણે એ કે ત્રણ લાઈનમાં ટૂંક ઇસારો કર્યો હતો.

સ.—તમે પ્રાસ્તાવીક નોંધ તથા ઠરાવની નોંધ શોર્ટહેન્ડમાં

લીધી હતી.

જ.—હા.

સ.—તે ઉર્દુમાં બોલ્યા હતા.

જ.—હા.

સ.—તમોએ શોર્ટહેન્ડની નોંધ ઉર્દુમાં પુરેપુરી લીધી હતી.

જ.—હા. ખડુજ સારી રીતે લીધી હતી.

સ.—તમારી પાસે તેનો તરજુમા છે.

જ.—હા.

સ.—મહમદઅલીએ કહ્યું તેજ તમે લખ્યું છે.

જ.—હા. (એકલખીટ નં. ૧૩)

સ.—ઠરાવ કોણે રજુ કર્યો.

જ.—ખીજ આરોપી હુસેન આહમદ તે ઠરાવ પર પહેલા

જોડ્યા.

સ.—તે કઈ ભાષામાં જોડ્યા હતા.

જ.—ઉર્દુમાં.

સ.—તેની તમે સોર્ટિંગ લીધી છે.

જ.—હા.

સ.—ઉર્દુમાં તૈયાર કરી છે.

જ.—હા. (એકલખીટ નં. ૧૪)

સ.—ખરેખર તેઓ જ જોડ્યા તે તમે નોંધ્યા પ્રમાણેજ હતું.

જ.—હા.

સ.—હુસેન અહમદ પછી ખીજું કોણ જોડ્યું.

જ.—(નોંધની સામું જોઇને) પીરગુલામ મુજહીદ સીધીમાં

જોડ્યા.

સ.—તેના પછી કોણ જોડ્યું.

જ.—ડો. કીચલુ.

સ.—કઈ ભાષામાં.

જ.—ઉર્દુમાં.

સ.—તમે ઉર્દુમાંજ સોર્ટિંગ લીધી છે.

જ.—હા.

સ.—તમારી પાસે તેના ખરો તરજુમો છે.

જ.—હા. (એકલખીટ નં. ૧૫)

સ.—ડો. કીચલુએ કહ્યું તે પ્રમાણેજ તમે નોંધ લીધી છે કે

જ.—હા.

સ.—ડો. કીચલુ પછી કોણ જોડ્યું.

જ.—મૌ. નીસાર આહમદ.

સ.—કંઈ ભાષામાં.

જ.—ઉર્દુમાં.

સ.—તેની તમેજી શોર્ટહેન્ડ લીધી છે.

જ.—હા.

સ.—તે બોલ્યા તેજ પ્રમાણે તમે નોંધ લીધી છે કે.

જ.—હા. હું તે રજુ કરું છું. (એકજખીટ નં. ૧૬).

સ.—તેના બોલ્યા પછી શું થયું.

જ.—ગુરૂશંકરાચાર્ય અંગ્રેજીમાં બોલ્યા.

સ.—પછી શું થયું.

જ.—મહમદઅલીએ તે પછી ઉપસંહાર કર્યો.

સ.—કંઈ ભાષામાં.

જ.—ઉર્દુમાં.

સ.—તમે તેની શોર્ટહેન્ડ નોંધ લીધી છે.

જ.—હા.

સ.—મહમદઅલી બોલ્યા તેજ પ્રમાણે તમે લખ્યું છે કે

જ.—હા.

સ.—તમારી પાસે તે અહીંઆ છે.

જ.—હા. હું તે રજુ કરું છું. (એકજખીટ નં. ૧૭)

શાન બહાદુરખાંની જુબાની.

સાક્ષી—શાન બાહુરખાંન તે ખાનબહાદુરખાંન પઠાણનો
એકરો-ઉમર વરસ ૩૫ અલ્હાબાદ સી. આઈ. ડી. સબ ઇન્સ-
પેક્ટરની જુબાની

સ.—સી. આઈ. ડી. તરફથી તમે ખીલાફત પરીપદમાં
શોર્ટહેન્ડે નોટ લખનાર તરીકે હાજર હતા.

જ.—હા સાહેબ.

સ.—તમને ઉર્દુ શોર્ટહેન્ડ નોંધ લેવાની ટેવ છે.

જ.—હા સાહેબ.

સ.—આઠમી જુલાઈએ તમે હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—આરોપીમાંથી કોઈ બોલ્યું હતું.

જ.—હા. મા. મહમદઅલીએ પ્રમુખ તરીકેનું બાપણ વાંચ્યું હતું મેં તેની નોંધ લીધી નહીં હતી પણ લાખતહુસેને લીધી હતી.

સ.—બાપણ પુરું કર્યા પછી તે સખજકટ કમીટી માટે કંઈ બોલ્યા હતા.

જ.—તે લાખત હુસેને નોંધ લીધી હતી. મેં તો માત્ર જુદા જુદા પ્રાંતના પ્રતિનીધીના નામ અને નંબર નોંધ્યા હતા.

સ.—૯ મી જુલાઈએ સાંજે તમે ત્યાં હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—છટ્ટી ઠરાવ કોણે વાંચ્યો.

જ.—હુસેન આહમદે.

સ.—પહેલવહેલો કોણે વાંચ્યો.

જ.—માલાના મહમદઅલીએ.

સ.—તમે તેની સોર્ટહેન્ડ નોંધ લીધી છે.

જ.—હા.

સ.—મહમદઅલીએ જે પ્રાસ્તાવીક નોંધ કરેલી તેની તમે સોર્ટહેન્ડ નોંધ કરી છે.

જ.—હા.

સ.—તરજુમો રજુ કરે.

મેજસ્ટ્રેટ:—(પ. પ્રો.ને) તે ખરું છે કે નહીં તે પુછો.

સ.—તે ખરો તરજુમો છે.

જ.—હા.

સ.—મહમદઅલીએ જે પ્રમાણે કહ્યું તેજ પ્રમાણે તમે કહ્યું છે.

જ.—હા (એકઝીબીટ નં. ૧૯)

સ.—મહમદઅલીના બાપણ પછી કરાવ કેણે રજુ કર્યા.

જ.—મૈદાના હુસેન આહમદ.

સ.—કંઈ બાપામાં.

જ.—હુડ માં.

સ.—તમે તેની સોટ્ડેન્ડ નાંધ લીધી છે.

જ.—હા.

સ.—તમે તેના ખરો તરજુમો કર્યો છે.

જ.—હા સાહેબ.

સ.—હુસેનઆહમદ બોલ્યા તેજ પ્રમાણે તમે લખ્યું છે.

જ.—હા. (એકઝીપીટ નં. ૨૦)

સ.—પછી શું થયું.

જ.—ડાકટર કીચલુ બોલ્યા.

સ.—બીજા કંઈ બાપણો થયા હતા.

જ.—હા સાહેબ. સીંધીમાં ને અંગ્રેજીમાં.

સ.—ડાકટર કીચલુના બાપણની નાંધ તમોએ ઉડ્ડમાં

લીધી હતી.

જ.—હા.

સ.—તે ખરો તરજુમો છે કે

જ.—હા.

સ.—ડાકટર કીચલુએ કહ્યું તેજ પ્રમાણે તમે નાંધ લીધી છે.

જ.—હા. (એકઝીપીટ નં. ૨૧)

સ.—ડા. કીચલુ પછી કેણે બોલ્યું.

જ.—મૈદાના નીસાર આહમદ બોલ્યા.

સ.—તે ઉડ્ડમાં બોલ્યા હતા.

જ.—હા.

સ.—સોટ્ડેન્ડ નાંધ લીધી છે.

જ.—હા.

સ.—તેના તરબુતો તમે કયો છે.

જ.—હા.

સ.—નાસીર આહમદ બોલ્યા તેજ પ્રમાણે તમે ખરો તર-
બુતો કયો છે કે.

જ.—હા. (એકઝીબીટ નં. ૨૨)

સ.—બાપણ પુર થયા પછી કરાવપર મત લેવા માટે કોણ
હજી થયું.

જ.—નં. એકનો આરોપી મહમદઅલી.

સ.—કદ બાપામાં તે બોલ્યા.

જ.—ઉદુ માં.

સ.—તમે તેની સોર્ટહેન્ડ નોંધ લીધી છે.

જ.—ના સાહેબ.

અને કોર્ટ ૨-૧૫ મીનીટ ઉઠી હતી અને પાછી ત્રણ
વાગે બેસતાં કોર્ટને મોલાના મહમદઅલીએ પોતાના
બાપણની નકલો મળવા માટે માગણી કરી હતી જે પરથી
મેજસ્ટ્રેટે જટલી બનશે તેટલી કાલે આપવામાં આવશે. એમ
જણાવ્યું હતું.

સાક્ષી—“ડેઈલી ગેઝેટ”ના ઉપતંત્રી ડબલ્યુ. આર.
બર્ન્સની જુબાની ઉમર વરસ પદ

સ.—“ડેઈલી ગેઝેટ”માં તમે શું જોદ્દો ધરાવો છો

જ.—હું ઉપતંત્રી છું.

સ.—તમારા પ્રતીનીધીએ ૯ મી જુલાઈએ ખીલાફત પરી-
ષદમાં હાજરી આપી હતી.

જ.—હા.

સ.—તેનું નામ શું.

જ.—ટેકમંદ.

સ.—તેનું સરનેમ (અટક) શું છે.

જ.—મીરચંદાની.

સ.—હમી જુલાઈની ખીલાફત પરીષદમાં લીધેલી નોંધ તેણે તમને સ્વાધીન કરી હતી.

જ.—હા.

સ.—અને તેજ નોટને આધારે હમી જુલાઈની પરીષદની વીગત પ્રગટ કરી હતી.

જ.—હા.

સ.—મહેરખાની કરીને તમે તમારો તા. ૧૧મી જુલાઈનો અંક રજુ કર્યો,

જ.—હા. તે આ રહી

એ પછી પછલીક પ્રોસીક્યુટરે છઠ્ઠા ઠરાવ સાથે સંબંધ ધરાવતી નોંધનો ભાગ ફાઇલ કરાવ્યો હતો (સાત પાનાં એકઝીબીટ તરીકે ફાઇલ કરાયાં હતાં એક ગુન થએલું હતું)

સ.—ગુન થએલાં પાના ખાખદ શું ખન્યું તે જાણો છો.

જ.—નહીં સાહેબ—હું નથી જાણતો હમે નહોતા જાણતા કે તે જોઇશ.

સ.—તમારો પ્રગટ થએલો રીપોર્ટ તમારા રીપોર્ટરે લીધેલી નોંધ મુજબ ખરોખર છે કે ? !

જ.—હા. સાહેબ.

સાહેબ કરમચંદ રામલાલ.

છુપી પોલીસના ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ કરમચંદ રામલાલે જુલાની આપતાં સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવાલોના જવાબમાં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું.

સ.—છેલ્લા જુલાઈ માસમાં મળેલી ખીલાફત પરીષદમાં તમે હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—આઠમી જુલાઈએ પ્રમુખે બાપણ આપ્યું હતું.

જ.—હા.

સ.—કોણે.

જ.—મૌ. મહમદઅલીએ.

સ.—બાપણ પુર થયા પછી સખજેકટ કમીટી માટે તેણે કાંઈ કહ્યું હતું.

જ.—હા. સહવારમાં જે ઠરાવ પાસ કરવાના હતા તેને માટે સખજેકટ કમીટીમાં ચરચા કરવામાં આવશે એવું તે કહ્યું હતું.

સ.—દમી જુલાઈએ સાંજે છઠ્ઠો ઠરાવ પાસ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તમે હાજર હતા.

જ.—અલખત, હા સાહેબ.

અત્રે સાક્ષીને (એકઝીબીટ ર વાળો) સરકારી હુકમ કરાવના તરજુમાવાળો ખતાવી પસાર કરાયલા ઠરાવ મુજબ એ તરજુમાના ખરાપણા બાબદ પુછ્યું જેના ઉત્તરમાં સાક્ષીએ હા સાહેબ, તે તેમજ હતો એમ જણાવ્યું.

સ.—સભામાં ઠરાવ કોણે વાંચ્યો.

જ.—મહમદઅલીએ.

સ.—કોઈએ તેના સીધીમાં તરજુમો કર્યો હતો.

જ.—હા. પીર ગુલામ મુજઝીદે [વાંચ્યો હતો.

સ.—જ્યારે તેણે રજુ કર્યો ત્યારે તે કોઈ પેપરમાંથી

જ.—હા. એના હાથમાં એક કાગળ હતો અને તેમાંથી તરજુમો કરતા હતા.

સ.—પીર ગુલામ મુજઝીદે ઠરાવપર કાંઈ બોલ્યા હતા.

જ.—હા. અલખત.

સ.—કંઈ બાબતમાં.

જ.—સીધીમાં.

સ.—તમે તેની નોંધ લીધી છે.

જ.—હા.

સ.—નં. ૪ ના તોહમતદાર સીવાય એ ઠરાવપર બીજા કોઈ બોલેલા.

જ.—હા. શૌકતઅલી સીવાય બીજા બધા તોહમતની દારો ભોલેલા.

સ.—કોણે ઠરાવ મત માટે મુક્યો.

જ.—પ્રમુખે.

સ.—પ્રમુખ કોણ હતા.

જ.—મહમદઅલી.

સ.—તેણે સભાને તેઓની મરજી કાઢી પણ માગે જતા જવા કહેલું.

જ.—હા. તેણે કહેલું કે જ્યો ઠરાવને ટેકા આપતા હોય તેઓ ઉભા થાય.

મેજસ્ટ્રેટ—શું બધા ઉભા થયા હતા.

જ.—હા સાહેબ

સ.—શું શૌકતઅલી પણ ઉભા થયા હતા.

જ.—હા. એ બધા ઉભા થયા હતા.

સ.—તમને યાદ છે કે શૌકતઅલી ક્યાં હતા.

જ.—મને યાદ છે ત્યાં સુધી કહું છું કે તેઓ પ્લેટફોર્મ પર હતા.

સં—૧૦મી જુલાઈએ તમે બહારગામ ગયાં હતા.

જં—હા. હું નવસારો ફીરોજ ગયો હતો.

સં—આરોપીઓમાંથી કોઈએ તે દીવસે કરાંચી છોડેલું

જં—હા. ડા. કીચલુ અને શૌકતઅલીએ; કીચલુ

સકકર ગયા અને શૌકતઅલી નવસારો ફીરોજમાં રહ્યા.

સં—ત્યાં આગળ તા. ૧૧મી જુલાઈએ રાજદ્વારી પરીષદ હતી.

જં—હા. સાહીતી જીલ્લાની પહેલી પરીષદ હતી.

સં—શૌકતઅલીએ કાંઈ બાપણ ક્યું હતું.

જં—હા.

સં—કેટલાં.

જાન—એક સવારે ને બીજી સાંજે.

સાં—કઈ બાવામાં બોલેલા.

જાન—ઉરદુમાં.

સાં—બાપણનો તરણુમો કરાયલો.

જાન—હા.

સાં—વાક્યે વાક્યનો તરણુમો કરી સમજવાયલો કે સાર કહેલો.

જાન—સવારે શેષ અખડુલ મળે વાક્યે વાક્યનો તરણુમો કરેલો અને સાંજે ડોઁ ચોઇથરામે સીંધીમાં તેના બાપણને બાવાઈ કહેલો.

સાં—શોકતઅલીના બાપણની કોઇપણ નોંધ લીધી છે.

જાન—હા.

સાં—સાંજના બાપણની નોંધ લીધેલી.

જાન—હા. ઉરદુમાં લીધેલી.

સાં—તમે ઉરદુ જાણો છો.

જાન—હા. હું મેટરીક સુધી ઉરદુ કલાસમાં હતો. અને પરસ્પર અને ઉરદુ મારા ખાસ વિષય હતા. સાક્ષીએ તે પછી નોંધ અને ફેર કોપી રજુ કરી (એકઝીબીટ ૨૭)

મેજસ્ટ્રેટ—(પ. પ્રો. ને) હજી કેટલા સાક્ષી બાકી છે.

જાન—મારી પાસે સાક્ષીઓ છે પણ તેઓને આવતીકાલ માટે સમન કરાયલા છે, તેમાંના કેટલાક બહારગામના છે અને તેઓ હજી સુધી આવી પહોંચ્યા નથી.

મોલાના મહમદઅલી—(મેજસ્ટ્રેટને) મેં ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટને કહ્યું છે કે અમે જલમાં બધા સાથે રહી ચકીએ એવો બંદોબસ્ત થવો જોઈએ. કે જોથી અમે પરસ્પર એક બીજાની સાથે વીચારો કરી ચકીએ. અને હમારા સ્ટેટમેન્ટ બનાવી ચકીએ. પરંતુ હજી લગી હમને કાંઈ જવાબ મળ્યો નથી હમારા સાથે રહેવામાં શું વાંધા જેવું લાગે છે તે મારાથી સમજી શકાતું

નથી. બેઠાએ તો રક્ષણ માટે ડબલ કે ત્રણલ (બેવડી કે તેવડી) મીલીટરી ગાર્ડ રાખે. અથવા તો ચારઘણી મીલીટરી ગાર્ડ રાખે. (હસાહસ) વળી હમારે ઇસ્લામના કાયદા જાણનાર અબ્દુલ કલામ આઝાદ સાહેબ અને અબ્દુલા ખારી સાહેબને મળવું છે કે જાઓ અત્યારે કરાંચીમાં છે. હમો હમારું સ્ટેટમેન્ટ તેઓ સાથે ઇસ્લામીક કાયદાઓ ખાખદ મસલત કરીને તૈયાર કરવા માંગીએ છીએ.

મેજસ્ટ્રેટ—તે મારું કામ નથી. જલ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટનું કામ છે. મારાથી વચ્ચે પડાય નહીં દિવસના બે કલાક તમોને સાથે હમારી રાખવામાં આવે છે એવું મારી જાણમાં આવ્યું છે.

મહમદઅલી—હા. પણ તે વખત પુરતો નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—ત્યારે તમો જલ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને કહો.

મહમદઅલી—મેં ડીસ્ત્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટને સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ માર કૃત લખ્યું હતું પણ તે તમારી સાથે વાતચીત કર્યા વગર વિરૂદ્ધ નીકાલ કરે તો પછી શું થાય.

મેજસ્ટ્રેટ—હું વચ્ચે પડી શકતો નથી તમારે યોગ્ય માર્ગે જવું બેઠાએ.

મહમદઅલી—યોગ્ય માર્ગ તે તમો (મેજસ્ટ્રેટ) છો.

મેજસ્ટ્રેટ—હું તેમ નથી ધારતો.

મોલાના મહમદઅલીએ અને ડીસ્ત્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટ પાસે વીઝા-આપદમના ડીસ્ત્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટે મોકલેલા કાગળની માંગણી કરતાં જણાવ્યું કે જ્યારે મને વોલ્ટર જલમાંથી કરાંચી મોકલવામાં આવ્યો ત્યારે જ કાગળ મોકલવામાં આવેલા તે મને પાછા મળવા બેઠાએ વોલ્ટરના સ્ટેશનપર મને પકડતી વખતે મારા નોકર પાસેથી મંગાવેલી પેગ્રીમાં તે હતા. મારે તેમાંથી કેટલાક કાગળો મારી ધર્મપત્નીપર મોકલવા છે અને કેટલાક મારે સ્ટેટમેન્ટ બનાવવામાં જરૂરી છે.

મેજસ્ટ્રેટ—તમારા કાગળો જ લઈ લેવામાં આવેલા તે

મુકદ્દમામાં ઉપયોગી હોવાથી અહીં આપણી પાસે છે તેમાંના છત્રીસ તમારી પત્નીને મોકલાયાં છે, અગીઆર કાગળો :જરૂરી પગલાં લેવા સીમલે મોકલવામાં આવ્યા છે. અત્રે રાખેલા છ કાગળો જ્યારે એકઝીબીટ તરીકે દાખલ કરાશે ત્યારે તમોને ખતાવવામાં આવશે.

મહમદઅલી—હું નથી સમજી શકતો કે કયા કાયદાના આધારે તે કાગળો અટકાવી રખાયા—મેજસ્ટ્રેટને વધુમાં જણાવ્યું કે મને જણવા દો કે છ કાગળો કયા છે. મેજસ્ટ્રેટે અત્રે કાગળોનું લીસ્ટ વાંચતાં મહમદઅલીએ જણાવ્યું કે હું ખેલગામ છતાં કોનપ્રન્સને લગતા કાગળો ખાસ મંગતો હતો.

મેજસ્ટ્રેટે જણાવ્યું કે એકઝીબીટ નોંધાયા પછી તમને તે કાગળો ખતાવવામાં આવશે. હવે તમે રાજી છોને.

મહમદઅલી—હા.

અત્રે કોર્ટ ૩-૪૦ મીનીટે બંધી હતી ત્યાર પછી આરોપીઓને કેદીઓની ખંધ ગાડીમાં આગળ પાછળ યુરોપીઅન લશ્કરથી ભરેલી બે મોટર લોરીઓ રાખી લઇ જવામાં આવતા ખાલકદીના હોલની બહાર ઉભેલા લોકોએ અલ્લાહો અકબરના ગગનભેદી અવાજથી વધાવી લીધા હતા.

દીવસ બીજો

મંગળવાર તા. ૨૭ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧.

અલીખીરાદરે અને બીજા દેશનેતાઓના મુકદ્દમાની તપાસ આજે ખાલકદીના હોલ (કરાંચી)માં નીકળી હતી આજે પણ લશ્કરી ખંદોબસ્ત ગમ્મ કાલના જવોજ હતો, કેદીઓને લાવવાના મોટરવાનમાં આ દેશભક્ત આગેવાનોને આગલા દીવસની માપકજ લાવવામાં આવ્યા હતા. અને બહાર ટોળે મળી ઉભેલા લોકોના ટોળાંએ તેઓ આવી પહોંચતાં હર્ષભરે આવકાર ઉભા

અધુને તેમજ હાથ હલાવીને આપ્યો હતો. જોનો હસ્તે મુખડે સ્વીકાર કરતાં નમન કરી સ્વીકાર કર્યો હતો. મેજસ્ટ્રેટ મી. રાલાટી ૧૧ વાગે હોલમાં આવી પહોંચ્યા હતા અને મુકદ્દમાની મુનાવણી શરૂ કરવામાં આવી હતી.

કરનલ વી. ઇ. ગ્વાયરની જુખાની (એકઝીબીટ ૨૮)

પહેલા સાહેબ કરનલ વી. ઇ. ગ્વાયર જોયો કરાંચીના કમાન્ડર છે તેમજે જુખાની આપતાં પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરના સવાલના જવાબમાં નીચે પ્રમાણે જુખાની આપી હતી.

સ૦—જે ફોર્મ સોલજરો લશ્કરમાં દાખલ થતાં સાધારણ રીતે ભરે છે તે ફોર્મ આપો. (સાહેબે ફોર્મ રજુ કર્યું.) (એકઝીબીટ ૨૯.)

સ૦—લડાઈના વખત દરમ્યાન હોદી લશ્કરીઓ ફોર્મ ભરે છે તે રજુ કરો. (સાહેબે ફોર્મ રજુ કર્યું) (એકઝીબીટ ૩૦)

સ૦—એક અથવા બીજા ફોર્મ હેઠળ હોદી લશ્કરમાં લડવાની આવડતવાળા લશ્કરીઓ દાખલ થઈ શકે છે.

જ૦—હા.

સ૦—હોદી લશ્કરમાં દાખલ થએલા દરેક લશ્કરીઓ મુકદ્દર વખત માટે નોકરી કરવા બંધાય છે.

જ૦—હા.

સ૦—બીજા ફોર્મ પર સહી કરનાર કેટલા વખત માટે નોકરી કરવા બંધાયેલા છે.

જ૦—લડાઈ પછી ૬ મહીના પુરા થતાં સુધી.

સ૦—લડાઈના અંતની તારીખ નક્કી થએલી છે.

જ૦—હા. ૧૯૨૧ ની પહેલી સપ્ટેમ્બરથી.

સ૦—પહેલા ફોર્મ હેઠળ લશ્કરી માણસે જોછામાં જોછા કેટલા વખત માટે નોકરી કરવાની.

જ૦—૪ વરસ.

સ૦—પહેલા નંબરનું પ્રારંભ ૪ વરસ, ૫ વરસ અને ૧૦

વરસ પતાવે છે. તો સહી કરનારા આમાંથી એક માટે સહી કરે છે.

જ.—હા.

સ.—પ અને ૧૦ વરસ માટે સહી કરનારા લશ્કરીઓ તે મુદત પહેલાં છોડી જવા હક ધરાવે છે.

જ.—ના.

સં.—ફારમમાં લખેલી મુદત પુરી થયા પછી કલોલ ૧૪ પેરા એ માં જણાવેલી શરતો પુરી ન કરી હોય તો તે રાજનામું આપી શકે ખરો?

જ.—ના. તેઓએ જે શરતો પુરી ન પાડી હોય તો રાખવામાં આવે.

સં.—કલોલ ૧૪નો બીજો પેરેમાં કંઈ રીઝર્વેશિયન લાગુ પડે છે એ ખરું છે?

જ.—હા.

સં.—ફોર્મની સંખ્યા (સ્ટ્રેન્થ) કઈ રીતે રાખવામાં આવે છે.

જ.—સાધારણ રીતે એ છે કે કોલપણ રેજિમેન્ટમાં જ્યારે સ્થાપિત કરાયેલી સંખ્યા (સ્ટ્રેન્થ) હેઠળ લશ્કરીઓ હોય છે. ત્યારે તેજ રેજિમેન્ટમાંથી રીકુટીંગ પાર્ટીઓ મોકલવામાં આવે છે.

સં.—દરેક રેજિમેન્ટે એજ રીતે અથવા બીજી કોઈ રીતે રાખવામાં આવે છે.

જ.—આ રીતે.

સં.—રીકુટીંગ પાર્ટીમાં સેલેજરો જે લશ્કરમાં લોકોને બોલાવા લે-તેજીત ન કરી શકે તો શું રેજિમેન્ટની સંખ્યા ટકાવી શકાય ખરું?

જ.—ના.

સ.—તમારો જવાબ શું છે.

જ.—હું વેસ્ટર્ન કમાન્ડના જનરલ સ્ટાફનો કરનલ છું.

સ.—તમને વેસ્ટર્ન કમાન્ડમાંથી રેલમેન્ટમાંથી કોઇપણ લીફલેટ (ચોપાનીડ) મળ્યું છે કે જેમાં સોલજરોએ લશ્કરમાં નોકરી નહીં કરવાની વીનંતી કરી હોય.

જ.—હા.

સ.—તે રજુ કરો. (સાક્ષીએ તે એરઝીબીટ ૩૧ એ. બી. સી તરીકે રજુ કર્યું.)

સ.—આ ત્રણ લીફલેટો તમને અસલ કવરમાં મળેલાં.

જ.—હા.

સ.—આ ત્રણ ઉપરાંત બીજાં પણ મળેલાં.

જ.—હા.

સ.—આ લીફલેટો (ચોપાનીઆઓ) મળ્યાંના રેલમેન્ટમાંથી તમને રીપોર્ટ મળ્યો છે.

જ.—હા.

સ.—કેટલી રેલમેન્ટ ત્યાં છે.

જ.—સાત.

સ.—રેલમેન્ટના લશ્કરીઓની રીક્યુટિંગ પાર્ટી બનેલી છે.

જ.—હા.

સ.—રીક્યુટિંગ પાર્ટીની ફરજ (ડ્યુટી) શું છે.

જ.—લોકોને લશ્કરમાં દાખલ થવા લલચાવવા.

આ સાહેબની ઉલટ તપાસ થઈ નથી.

સાહેબ જેરામની જીખાની (એઠઝીબીટ ૩૨)

બીજા સાહેબ જેરામ આલીવર, વડોદરાની ૯૮ મી ઇનફન્ટ્રીના સુબેદાર મેજર હતા. જેમણે સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવા-લોના જવાબમાં નીચે મુજબ જીખાની આપી હતી.

સ૦—તમારી રેલમેન્ટમાં આવતી ટપાલ સેન્સર કરાય છે.

જ૦—હા.

સ૦—સેન્સરોંગ (તપાસનું) કામ કોણ કરે છે.

જ૦—હું.

સ૦—ક્યારથી એ રીવાજ છે.

જા૦—હાહાના વખતથી.

પ૦ પ્રો૦—(સીરસ્તદારને) સાહેબને હીકલેટ ખતાવે.
(સાક્ષીને)-આવું એકાદું હીકલેટ પણ મળેલું.

સા૦—હા. બીજી અને ત્રીજી ઓગસ્ટે પોસ્ટમાં એવાં
ખાર કવરો હતાં. મેં તે કવરોમાંનું એક ઉઘાડ્યું, જે આવીજ.
નોટીશનું નીકળ્યું.

સ.—ખાક્ષીને તેમાં શું હતું તે જોયા પછી તમે ખીજાં
પણ ઉઘાડેલાં.

જા૦—ના.

સ૦—તેનું તમે શું કયું.

જા૦—મેં જ્યાં ખારે કવરો મારા કમાન્ડીંગ ઓફીસ-
રને આપ્યાં.

સ૦—તે પછી તેનું શું કયું.

જા૦—તેમાંનું એક તેમણે વાંચ્યું અને ખાક્ષીનાં તેમણે
તેમનાં ગજવામાં મુક્યાં.

સ૦—તે પર કેના નામનાં સરનામાં હતાં.

જા૦—મારી રેજીમેન્ટમાંના મોહમ્મદની ઓફીસરોના
(હિલટ તપાસ આ સાહેબની થઈ નથી.)

બાટ સરદાર સાહેબ અઝીઝુદ્દીનની જુબાની (એકઝીબીટ ૩૩)

સ૦—તમારી રેજીમેન્ટના સુબેદાર મેજર મોડા વખતની
રજાપર ગયા હતા.

જા૦—હા. પહેલી જુને.

સ૦—કેટલા વખતની.

જા૦—બે માસની.

સ૦—તેની જગ્યાએ એકટીંગ (કામચલાઉ) કેપ્ટન હતું.

જા૦—હું તેની જગ્યાએ સુબેદાર તરીકે કામચલાઉ હતો.

સં—તમારા હોદી રેશમેંટમાં આવતી ટપાલ એ બે મહિનામાં સેનસર કરાયલી (તેમાં કાંઈ મના કરાયલું છે કે કેમ તે તપાસાયલું)

જા—હા. હું તે તપાસતો હતો.

૫૦ પ્રો. (સીરેસ્તેદારને) લીફલેટોમાંનું એક સાહેબને ખતાવો. (સાક્ષીને) આવાં કોઈ લીફલેટો તમારા વખતમાં મળેલાં.

જા—મને મારી રેશમેંટમાં આવાં ૧૦ કવરો મળેલાં.

સં—આમાંનું પહેલું કયારે મળેલું.

જા—લગભગ ૨૦ મી જુલાઈએ બે કવરો મળેલાં.

સં—બીજાં કયારે આંચાં.

જા—જુલાઈના છેલ્લા અઠવાડીયામાં.

સં—તમારી પાસે એવું કોઈ મળેલું લીફલેટ છે.

જા—મારી પાસે એક છે. (એકઝીબીટ ૩૪ દાખલ ફાઇલ)

સં—આ અસલ કવરમાંનું છે.

જા—હા.

સં—બીજાં નવનું શું કરેલું.

જા—મેં બધાં કવરો કમાન્ડીંગ ઓફીસરને આપી દીધેલા.

સં—તે દસ કવરો કોના સરનામાના હતા.

જા—રેશમેંટમાંના મુરલીમ ઓફીસરોના.

સં—તેમાંના બે જણાએ પેનશન લઈ રેશમેંટ છોડેલી છે એ વાત ખરી છે.

જા—હા.

સુબેદાર મહમદ હાસીમની જીજ્ઞાસી (એકઝીબીટ ૩૫)

સુબેદાર મહમદ હાસીમ ઉપર ૪૫ સુબેદાર ૧૦૬ પાથોનીઅર ફેટા.

સં—કેટલાક વખતપર બીજી રેશમેંટો સાથે તમારી ટોળી બેસાયલી.

જા૦—હા. લાહોરમાં ૨-૧૨ પાયોનીઅર સાથે.

સ૦—ત્યારે તમારી પોતાની રેજીમેન્ટ ક્યાં કામ કરતી હતી.

જા૦—મેસોપોટમીઆમાં.

સ૦—તમારી ટોળીને પાછી ડેપોમાં ક્યારે મોકલાયલી.

જા૦—કવેટામાં ૧૯૨૦ના સપ્ટેમ્બર માસના પહેલા અઠવાડીઆમાં.

પ૦ પ્રો૦—(કોર્ટને) સાક્ષીને લીફ્લેટ ખતાવો. સાક્ષીને તે ખતાવી પુછવામાં આવ્યું કે તમને ખતાવ્યું તેવું કોઈ લીફ્લેટ મળેલું.

સા૦—હા. મને એક એવું કવર ૧૯૨૧ ના ઓગસ્ટ માસની આખરે કવેટામાં મળેલું. (એકઝીબીટ ૩૬)

સ૦—જ્યારે તે તમોને મળ્યું તે આજથી કેટલા વખત પહેલાં મળેલું.

સા૦—લગભગ એક માસ.

સ૦—એ મળ્યા પછી તમારી રેજીમેન્ટને ખીજાં કોઈ વધુ મળ્યાં હતાં.

સા૦—અઠવાડીયા પછી ચાર કે પાંચ કવરો પેનશનપર જીઓ ગએલા છે તેઓના નામનાં મળેલા.

સ૦—જમાદારના કાગળનું શું કીધું.

સા૦—જમાદાર મારી સાથે હતા. તેણે તે કવર વાંચ્યા પછી મને પાછું આપ્યું.

સ૦—જીઓ જતા રહેલા તેમના સરનામાવાળા કાગળોનું શું કર્યું. તમે ખોલીને જોયા ?

સા૦—મેં નહોતા ખોલ્યા પરંતુ સુબેદાર મેજરને આપ્યા જેમણે કમાન્ડીંગ ઓફીસરને સપુરદ કર્યા.

સ૦—તે ચાર કવરોમાં શું હતું.

સા૦—એનાં જવાબ લીફ્લેટો.

સાહેબ ટી. કે. જસવાની

(એકઝીબીટ ૩૭)

ન્યુ ટાઇમ્સના તંત્રી મી. ટી. કે. જસવાની હાથે ૨૭ વરસના એ તાજ તરફના ધારાસભીના સવાલના જવાબમાં જુલાની આપતાં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું.

સં—તમે ન્યુ ટાઇમ્સના તંત્રી છો.

જ૦—હા.

સં—જુલાઇ માસમાં મળેલી ખીલાફત પરીષદમાં તમારે પ્રતીનીધી હાજર હતો.

જ૦—મી. મોતવાની અને પરદેશાની નામના પ્રતીનીધીઓ હાજર હતા.

સં—આ બેમાંથી કયો પ્રતીનીધી તા. ૬ મી જુલાઇની સાંજે હાજર હતો.

જ૦—બાઇ પરદેશાની.

સં—તે સાંજે થએલા કામકાજનો રીપોર્ટ તેણે તમને આપ્યો.

જ૦—હા.

સં—તમે તમારા તા. ૧૧ જુલાઇના અંકમાં તેના રીપોર્ટમાંથી થએલું કામકાજ પ્રગટ કર્યું.

જ૦—હા.

સં—તમે તમારો તા. ૧૧ મી જુલાઇનો અંક રજુ કર્યો (અને સાક્ષીએ તે એકઝીબીટ ૩૮ તરીકે દાખલ કર્યો હતો.)

પ૦ પ્રો—(કોર્ટને) પાનાં ૪ અને પાંચજ ફક્ત જરૂરનાં છે. (સાક્ષીને) તમે તા. ૧૮ જુલાઇએ કોન્ટ્રી-સના કરાવ બાબદનો રીપોર્ટ પ્રગટ કર્યો હતો.

સાક્ષી—હા. મેં તે સપ્તાવાર તરફે કચવ બાબદનો રીપોર્ટ પ્રગટ કર્યો.

સં—તમે તા. ૧૮ મી જુલાઇનો અંક રજુ કર્યો. (અને સાક્ષીએ તે રજુ કરતાં એકઝીબીટ ૩૯ તરીકે દાખલ કરાવ્યો).

સં—તમે સત્તાવાર કેમ માન્યો ?

જા—તાં ૧૧ જુલાઈના અંકમાં કરાવેનાં જે તરજુઓ છપાયેલાં તે જુલ લયો છે એમ જણતાં મેં લાઇ મહમદખાનને ખરા તરજુમાની નકલ બધા કરાવેની આપવા કહેલું.

મેજસ્ટ્રેટ—તેણે તમને મોકલી અને તમે તા. ૧૮ મી ના અંકમાં છાપી.

જા—હા.

સં—ત્યારે તમારા તાં ૧૧ મી જુલાઈના અંકમાં ખીજ કરાવેનાં તરજુઓ છપાયે છે તે પણ ખોટા છે ને ?

જા—કદાચ તેમ પણ હોય.

સં—મહમદખાન ખીલાફત કમીટીમાં શું ઓધેલાં ધરાવે છે.

જા—તે સીધાં પ્રાંતીક ખીલાફત પરીષદના સેક્રેટરી છે.

સં—તમારા રીપોર્ટરે ૧૧ જુલાઈના પ્રોસીડીંગની નોંધ જે લીધેલી તે તમારી પાસે છે.

જા—નહોં, તે સંભાળી રાખી નથી. પરીષદની કોઈ પણ નોંધની નકલ મને મળી શકી નથી કારણ હમે તે લાંબો વખત રાખી મુકતા નથી.

સં—કેટલોક વખત તો રાખો છોને.

જા—હા. લગભગ એક માસ સુધી.

ડેપુટી પોલીસ કમીસ્નર મી. કેલીની જુખાની (એકઝીપીટ ૪૦)

મુખાઈના ડેપુટી પોલીસ કમીસ્નર મી. કેલી ઉંમર ૪૧ વરસનાની જુખાની.

સં—તમને મુખાઈની સેંટલ ખીલાફત આંદોલનની ઝડતી લેવાનું વારંટ મળ્યું હતું.

જા—હા.

સં—તમે આંદોલનમાં કયારે ગયા.

જાન—તા. ૨૦ સપ્ટેમ્બરની બપોરે બે વાગે.

સં—તમે ત્યાં કોઈ માણસને જોયા.

જાન—ખીલાફત ઓપીસના સુપ્રીન્ટેન્ડટ બાઈ અબ્દુલ ગની.

સં—વારંટની રૂએ તમે મુતાફીક પ્રતવાની નકલ માટે તેની પાસે માંગણી કરી.

જાન—હા.

સં—તેણે એમ કહ્યું 'અર' કે ઓપીસમાં કોપી છે.

જાન—તેણે કહ્યું કે કાંઈ નથી.

સં—પછી તમે તેને કાંઈ વધારે કહ્યું.

જાન—મેં તેને કહ્યું કે તમને કાંઈ મળેણી છે કે નહીં. અને તેમને થોડી મળી હતી.

સં—તમે જણા છો કે તેમની પાસે એકાદ કોપી પણ પહેલાં હશે.

જાન—હું એમ ધારતો હતો કે તેમણે પ્રગટ કરેલા ચોપા-આમાં દાખલ થએલી હોવાથી એકાદ કોપી તો હશે.

સં—પેમપ્રવેટ ક્યારે બહાર પડ્યું.

જાન—જુલાઈ કે ઓગસ્ટ માસમાં.

સં—જુલાઈની શરૂઆતમાં કે જુલાઈની આખરે.

જાન—આખરે.

સં—તમે અબ્દુલગનીને પુછેલું 'અર' કે તમારી પાસે હતી તે કોપી પ્રેસમાં મોકલેલી.

જાન—મેં પુછ્યું હતું પણ તેણે ના કહી.

સં—તમે અબ્દુલગનીને પુછેલું 'અર' કે ફતવાની નકલ વહેંચવાને માટે તેમને કેટલી મળી.

જાન—હા.

અને મોલાના મહમદઅલીએ કોર્ટને વીનતી કરતાં કહ્યું કે: શાક્ષીને ખોટી જાણવા કહેવું.

મેજસ્ટ્રેટ—તમારે કાંઈ કહેવું હોય? તો હા જા. જે
પરથી મૌલાના મહમદઅલીએ હા થઈ પોતાની વીનતી ફરીથી
કહેતા કહ્યું કે એ મેં કોર્ટને નહીં પણ સાક્ષીને કહ્યું હતું.
મ. પ્રો. એ—(કોર્ટ પાસે) મુખ્યથી આવેલા કાગળો માંગતાં કોર્ટે તે
આખ્યાથી તે સાક્ષીને ખતાવાયા—અને પુછવામાં આવ્યું કે આ શું છે
જેના જવાબમાં ખીલાફત લીટરેચર સ્ટોક રજીસ્ટર જણાવાયું
હતું. (એકઝીબીટ દાખલ ૪૧.)

સ.—અખદુલગનીએ તમને સુતાફીક-પતવાની એન્ટ્રી
ખતાવી હતી.

જ.—હા.

સ.—એ એન્ટ્રીમાં શું છે.

જ.—૧૯૨૧ના ફેબ્રુઆરીમાં પતવાની ૨૪૦ નકલ સેન્ટ્રલ
ખીલાફત કમીટીને મળી હતી. અને ફેબ્રુઆરી માર્ચ એપ્રિલ
અને મે મહીનામાં વહેંચવામાં આવી હતી. (એકઝીબીટ તરીકે
એન્ટ્રી દાખલ કરાઈ.)

સ.—મૌલાના શૈકતઅલી ખીલાફત કમીટીના સેક્રેટરી છે
એવું ખતાવનારા ઓચરીઆં માટે તમે અખદુલ ગનીને પૂછ્યું હતું.

જ.—હા.

સ.—તેણે છું રજુ કર્યું.

જ૦—શૈકતઅલી સેક્રેટરી નીમાયા તે મીનીટ બુકમાં
નેધિલું ખતાવ્યું (એકઝીબીટ ૪૨)

સ૦—તમે મીનીટ બુક લીધી.

જ૦—હા.

સ૦—ડોક્ટર કીચલુ અને મૌલાના મહમદઅલી સેન્ટ્રલ
ખીલાફત કમીટીના સહાસદ તરીકે નીમાયા એવું ખતાવનારી
મીનીટ બુક તમે માંગી હતી.

જ૦—હા.

સ૦—અખદુલ ગનીએ તમને તે આપી.

જા.—ના. તેણે કહ્યું કે મોઆઝમઅલી દીલ્લી લઇ ગયા છે.

સં.—ઝડતીનું કામ પુરું કર્યું પછી તમે પ્રતવાની કોપી હાથ કરવા વાસ્તે શું પગલાં ભર્યાં.

જા.—મેં પ્રેસમાં માણસને મોકલ્યો કે પ્રતવાની કોપી સેવલ ખીલાફત આફસમાંથી મોકલવામાં આવેલી તે ત્યાં છે કે નહીં. તેણે કહ્યું કે પ્રેસમાં કાગળો છે.

સં.—ખીજાં શું પગલાં ભર્યાં.

જા.—મેં ખીજા એક આફસરને પ્રેસમાં મુતાફીક પ્રતવાની નકલ સેવલ ખીલાફત કમીટીએ મોકલેલી તે ત્યાં છે કે નહીં તે તપાસ કરવા વાસ્તે મોકલ્યો તે પાછો આવ્યો ને કહ્યું કે તે ત્યાં છે.

સં.—છાપનારનું નામ શું છે.

જા.—મહમદ અહમદ.

સં.—મહમદ અહમદે આપેલા કાગળો રજૂ કર્યો ? આ પરથી સાક્ષીએ દાખલ કર્યો. એકઝીબીટ ૪૩ એ. ખી.

સં.—તમે શોકતઅલીને પકડયા.

જા.—હા.

સં.—ક્યારે

જા.—તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બરના પ્રાતઃકાળમાં.

સં.—ક્યાંથી.

જા.—મુજબની ખીલાફત આફસમાંથી.

સાહિદ ટેકચંદ હેમનદાસની જુબાની. (એકઝીબીટ ૪૪)

સાહિદ—ટેકચંદ હેમનદાસ હિમ્મર વરસ રફ હેડમાસ્ટર-ન્યુ હાઇસ્કૂલ કરંચીની જુબાની લેવાતાં તેમણે સરકારી ધારા-શાહીના સવાલના જવાબમાં નીચે મુજબ જુબાની આપી હતી.

સં.—મી. બર્ને ડેલી ગેઝેટમાં જે રીપોર્ટ રજૂ કર્યો છે તેની નોંધ તમે લીધી હતી. (એકઝીબીટ ૨૫)

જ૦—હા.

સ૦—તે શાની નોંધ હતી.

જ૦—ખીલાફત પરીષદના કામકાજની. તે મેં કોનપ્રેસમાં લીધેલી નોંધની નકલ નથી, તેમ તેની અસલ નકલ નથી.

સ૦—તે અસલ નોંધમાંથી તૈયાર કરેલો.

જ૦—કેટલોક અસલ નોંધમાંથી ઉતારો હતો અને કેટલોક ન્યુ ટાઇમ્સમાંથી કરેલો હતો.

સ૦—તમે તે ક્યારે લખ્યો.

જ૦—દશમી તારીખની રાત્રે ને અગીઆરમીની સહવારે.

સ૦—તમે કેલી ગ્રેગેટને કામકાજના ખરા રીપોર્ટ તરીકે પુરો પાડેલો.

જ૦—કામકાજના ખરા રીપોર્ટ તરીકે. મુખ્ય કરીને એક સીવાય એટલે કે રેઝોલ્યુશન (ઠરાવની બાબત) સીવાય.

સ.—તમે તમારા ઠરાવો બાબતના રીપોર્ટ બુલયુકવાળો અશુદ્ધ બણો છો.

જ.—કેટલોક ઠરાવોના ખરાપણા બાબત ખત્રી નથી કે જ ન્યુ ટાઇમ્સના આધારે લેવાયલા. ને જ માટે તે જવાબદાર છે—ઠરાવ બાબત મારા શબ્દો ન્યુ ટાઇમ્સના જવાબ નહોતા. પરંતુ બાવાર્થ તો તેના જવોજ.

સ.—આપતી વખતે તમે ઠરાવો ખરા તરીકે માનેલા—

જ.—હું ઠરાવોના ખરાપણા બાબત ખત્રી લયો નહોતો.

મહમદઅલી—(મેજસ્ટ્રેટને) પહેલા જવાબ નોંધી લીધો—

મેજસ્ટ્રેટ—સાહેબ પુરો કરતાં નોંધી લઈશ.

સ.—તમે માને છો કે તમારો રીપોર્ટ ખરો હતો (આ સવાલના જવાબમાં સાક્ષીએ રીપોર્ટના ખરાપણા માટે કાંઈક કહ્યું. પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે મેજસ્ટ્રેટ તે જવાબ નોંધી તે માટે જોશ્યા વીના સાક્ષીને પુછ્યું કે તમારી માન્યતા શું હતી.

જા.—મારી માન્યતા કોઈ પણ માર્ગે નહોતી. હું એક અથવા બીજી વીશે ખાતરી કર્યો નહોતો.

મહમદઅલી—ધારાશાસ્ત્રીએ બીજો સવાલ મુક્યો છે.

મેજસ્ટ્રેટ—ના. તે પહેલો સવાલ ફરીને પુછે છે.

મહમદઅલી—યુ તેજ શબ્દોમાં.

મેજસ્ટ્રેટ—હા.

અને માલના મહમદઅલી બેસી ગયા. પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે ચારવાર સવાલ કર્યો પરંતુ જવાબ તેનો તેજ હતો.

સાહેબ મહમદશાહની જુખાની. (એકઝીબીટ ૪૫)

સાહેબ મહમદશાહ તે શૈયદ મહમુજશાહનો છોકરો હિમ્મર ૪૩ વરસનાએ સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવાલના જવાબમાં જુખાની આપતાં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું.

સ.—સખજેઠટ કમીટીમાંના મહમદઅલીના બાપજીની લાકત હુસેને ઉરદુમાં નોંધ કરેલી તેનો ખરો તરજુમો તમે કર્યો છે. (એકઝીબીટ ૧૨).

જા.—હા, તે હું રજુ કરું છું (એકઝીબીટ ૪૬) અને સાક્ષીને એકઝીબીટ ૧૨ તેનું ખરાપણું સીદ્ધ કરવા ખતાવવામાં આવ્યું હતું.

સ.—નાં ૬ ના ઠરાવપરની મહમદઅલીની પ્રાસ્તાવીક નોંધને લગતો એકઝીબીટ ૧૩ નો તરજુમો તમે ખરો કર્યો છે—

જા.—હા, હું તે રજુ કરું છું. (એકઝીબીટ ૪૭)

સા.—૬ ઠા ઠરાવપરના હુસેન અહમદના બાપજી (એઝીબીટ ૧૪) નો ખરો તરજુમો તમે કર્યો છે.

જા.—હા. હું તે રજુ કરું છું. (એકઝીબીટ ૪૮)

સા.—૩૦ કીયલુના બાપજીનો તરજુમો તમે લખતહુસેનની ઉરદુ નોંધપરથી કર્યો છે.

જા.—હા. તે હું રજુ કરું છું. (એકઝીબીટ ૪૯)

સ.—તમે નીસાર આહમદના બાપણ (એકઝીબીટ ૧૬) નો લાખત હુસેનની નોંધપરથી ખરો તરજુમો કર્યો છે.

જ.—હા. હું તે રજુ કરું છું (એકઝીબીટ ૫૦)

સ.—ફઠા ઠરાવપરના મહમદઅલીના ઉપસંહારના બાપણ (એકઝીબીટ ૧૭) નો ખરો તરજુમો લાખત હુસેનની નોંધ પર થી કર્યો છે.

જ.—હા. હું તે રજુ કરું છું (એકઝીબીટ ૫૧)

સ.—છઠા ઠરાવપરના મહમદઅલીના પ્રાસ્તાવીક બાપણ (એકઝીબીટ ૧૮)ની સખ ઇન્સ્પેક્ટર શામ ખહાદુરની નોંધપરથી ખરો તરજુમો કર્યો છે.

જ.—હા, હું તે હજુ કરું છું (એકઝીબીટ ૫૨)

સ.—તમે હુસેન અહમદના બાપણ (એકઝીબીટ ૨૦) નો શામખહાદુરની નોંધપરથી ખરો તરજુમો કર્યો છે.

જ.—હા. હું તે રજુ કરું છું. (એકઝીબીટ ૫૩)

સ.—તમે ફઠા ઠરાવપરના ડો. કીચલુના બાપણ (એકઝીબીટ ૨૧) નો ખરો તરજુમો કર્યો છે.

જ.—હા. હું તે રજુ કરું છું (એકઝીબીટ ૫૪)

સ.—તમે એ ઠરાવપરના મોલવી નીસાર આહમદના બાપણ (એકઝીબીટ ૨૨) નો ખરો તરજુમો શામ ખહાદુરની નોંધપરથી તૈયાર કર્યો છે.

જ.—હા. હું તે રજુ કરું છું. (એકઝીબીટ ૫૫)

સ.—નવસેરા ખાતે શૌકતઅલીએ સાંજના આપેલા બાપણ (એકઝીબીટ ૨૭) નો ખરો તરજુમો ઇન્સ્પેક્ટર કરમચંદની નોંધપરથી કર્યો છે.

જ.—હા. હું તે રજુ કરું છું (એકઝીબીટ ૫૬)

પ. પ્રો. (સીરસ્તદારને) સાક્ષીને લીફ્લેટની કોપી ખતાવો.

પ. પ્રો. સ.—તમે આ લીફ્લેટ (એકઝીબીટ ૩૪) નો ખરો તરજુમો કર્યો છે.

જ.—હા હું તે રજુ કરું છું (એકઝીબીટ ૫૭)

અને મહમદઅલીએ તરજુમાની કોપીની માંગણી કરી હતી
જે બાબદમાં મેજસ્ટ્રેટ તે આપવામાં આવશે એમ જણાવ્યું હતું.

સાહેબ નારાયણ ગણેશની જુખાની. (એકઝીબીટ ૫૮)

જુખી પોલીસના ઇન્સ્પેક્ટર નારાયણ ગણેશ જોશી ઉમ્મર
વરસ ૩૮ નાએ સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સલાહના જવાબમાં જુખાની
આપતાં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું.

સ.—બેલગામ જલ્લા ખીલાફત પરીષદમાં તમે હાજર હતા.
જ.—હા.

સ.—તે કયાં બરાબ હતી.

જ.—ગોકર્મમાં.

સ.—કંઈ તારીખે.

જ.—૧૯૨૦ ની ૧૯ મી જુને.

સ.—પરીષદમાં કેટલા ઠરાવ મુકવામાં આવ્યા હતા.

જ.—માત્ર એકજ.

સ.—ઠરાવ કોણે રજુ કરેલો.

જ.—કોઈએ નહીં.

સ.—સભામાં શ્રોતા સમક્ષ ઠરાવ વાંચવામાં આવેલો.

જ.—હા.

સ.—કોણે વાંચેલો.

જ.—મહમદઅલીએ.

સ.—કંઈ ભાષામાં.

જ.—ઉર્દુ અને અંગ્રેજીમાં.

સ.—તમે સોર્ટેડેડ જાણો છો.

જ.—હું મરાઠી સોર્ટેડેડ લખી બહુ છું.

સ.—તમે ઠરાવ લખ્યો હતો.

જ.—મારાથી બન્યું તેટલું મેં મરાઠીમાં સોર્ટેડેડ લખ્યું.

અને ઇંગ્લીશ લેંગ્વેજે લખ્યું.

સ.—મહમદઅલીનાં આસ્તાવીઠ બાપણની તમે નોંધ લખી હતી.

જ.—હા.

સ.—કઈ બાપામાં.

જ.—મરાઠીમાં અને અંગ્રેજી શબ્દો અંગ્રેજીમાં.

સ.—તમે તમારી શોર્ટહેન્ડ નોંધમાંથી લોંગહેન્ડમાં ટ્રાન્સ-ક્રીપ્ટ કર્યું.

જ.—હા.

સ.—ક્યારે તૈયાર કરી.

જ.—મીટીંગ પછી અડધા કલાકે.

સ.—તે લોંગહેન્ડવાળી ટ્રાન્સક્રીપ્ટ કોપી મહેરબાની કરી રજુ કરો.

જ.—રજુ કરે છું. (એકઝીબીટ ૫૯)

સ.—તમે અંગ્રેજીમાં (એકઝીબીટ ૫૯) ખરે તરજુમે ટ્રાન્સક્રીપ્ટ કોપીનો કર્યો.

જ.—હા. હું તે રજુ કરે છું. (એકઝીબીટ ૬૦)

સ.—મી. મહમદઅલીએ રજુ કરેલા ઠરાવની અંગ્રેજીમાં શબ્દેશબ્દ (લોંગહેન્ડ) નોંધ લીધેલી.

જ.—હા. હું તે રજુ કરે છું. (એકઝીબીટ ૬૧)

સ.—આ લોંગહેન્ડ (શબ્દેશબ્દ) નોંધ તમે ક્યાં લીધેલી.

જ.—તેજ બુકમાં કે જમાં મેં શોર્ટહેન્ડ નોંધ લીધેલી.

સ.—ઠરાવને કોણે ટેકા આપ્યો.

જ.—ડા. કીચલુએ.

સ.—પરીષદમાં કેટલા માણસ હાજર હતા.

જ.—પંદરચો ભગભગ.

સ.—તેઓ કોણ હતા-હોંડ કે મુસલમાન.

જ.—ભગભગ ૫૦ ટકા મુસલમાન ને પચાસ ટકા હોંડ.

સાહેબ ધોલારામ પનમથંદ (એકઝીપીટ ૬૨)

પુનાની છુપી પોલીસના સળ ઇન્સ્પેક્ટર ધોલારામ પનમ-
થંદ મારવાડીએ જીખાની આપતાં સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવાલના
જવાબમાં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું.

સ.—૧૯૨૦ ની ૧૯ મી જુલાઈએ બેલગામ જીલ્લાના ચોકક
મુકામે મળેલી ખીલાફત પરીષદમાં તમે હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—તેમાં કેટલા ઠરાવ મુકવામાં આવ્યા હતા.

જ.—માત્ર એકજ.

સ.—કોનકર-સમાં ઠરાવ વાંચાયો હતો.

જ.—હા.

સ.—કોણે વાંચેલો.

જ.—મહમદઅલીએ.

સ.—મહમદઅલીએ કંઈ ભાષામાં વાંચેલો.

જ.—ઉરદુ અને અંગ્રેજીમાં.

સ.—તમે ઠરાવ ઉતારી લીધેલો.

જ.—હા.

સ.—તમે શોર્ટહેન્ડ બોલ્યા હો.

જ.—હા. હું મરાઠી શોર્ટહેન્ડ બોલું છું.

સ.—તમે કેવી રીતે લીધું.

જ.—મરાઠી શોર્ટહેન્ડમાં.

સ.—તમે મરાઠી શોર્ટહેન્ડની ખરી નકલ લોગહેન્ડ (સપ્લે
શપ્લે) માં તૈયાર કરી છે.

જ.—હા. હું તે રજુ કરું છું. (એકઝીપીટ ૬૩)

સ.—તમે તેજ કાગળપર નાન્સલેટ (તરજુમો) કરેલો.

જ.—હા.

સ.—તમે અંગ્રેજીમાં ખરો તરજુમો કરેલો છે.

જ.—હા.

સ.—રજુ કરો તમારો તરજુમો.

જ.—રજુ કરું છું. (એકઝીબીટ ફા)

સ.—કેનપ્રસન્નમાં ઠરાવ કેણે કજુ કરેલો.

જ.—મહમદઅલીએ.

સ.—ટેકો કેણે આપેલો.

જ.—ડા. કીચલુએ.

સ.—સભામાં કેટલાં માણસ હાજર હતા.

જ.—લગભગ પંદરસો.

સાહેબ વીઠલ રામચંદ (એકઝીબીટ ફા)

પુના છુપી પોલીસના સળ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ વીઠલ રામચંદ મનુમદાર બ્રાહ્મણ ઉમર વરસ ૩૫ નાએ જુજાની આપતાં સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવાલોના જવાબમાં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું.

સ.—૧૭ મી જુને આરોપીઓમાંથી કેાઇ પણ પુના આવ્યું હતું.

જ.—હા. મહમદઅલી, શૈક્તઅલી અને ડા. કીચલુ.

સ.—તે દીવસે એ લોકો કેાઇ મીટીંગમાં ગયા હતા.

જ.—હા. ગાંધી મેદાનમાં ભરાયેલી સભામાં તેઓએ હાજરી આપી હતી. હું પણ ત્યાં ગયો હતો.

સ.—તમને શાઈહેંડ લખતાં આવડે છે.

જ.—હા.

સ.—કંઇ ભાષામાં.

જ.—મરાઠી અને અંગ્રેજીમાં.

સ.—મી. શૈક્તઅલીએ કંઇ ભાષણ કરેલું.

જ.—હા.

સ.—કુંકી કે લખાણ વીચતે.

જ.—કુંકી.

સ.—કેટલે વાગે.

જ.—મીટીંગની છેવટે.

સ.—તમે બાપજીની શોર્ટહેડ નોંધ લીધેલી.

જ.—હા.

સ.—કંઈ બાવામાં.

જ.—શોર્ટહેડ મરાઠીમાં અને અંગ્રેજી શબ્દો અંગ્રેજીમાં.

સ.—તમે તમારી શોર્ટહેડ નોંધપરથી વીગતે (લોંગહેડમાં) 'અર્થ' ટ્રાન્સક્રીપ્ટ કર્યું.

જ.—હા. મેં મીટીંગ પછી અડધા કલાક પછી કર્યું.

સ.—રજુ કરશો.

જ.—રજુ કરું છું. (એકઝીપીટ ૬૬)

સ.—પુનામાં હોદી લશ્કરી માણસો હતા.

જ.—હા. ત્યાં ઘણાં છે.

સ.—આ સભામાં કેટલા માણસ હાજર હતા.

જ.—ત્રણથી ચાર હજારની વચ્ચે.

સ.—એમાં આશરે મુસલમાન કેટલા હતા.

જ.—પચાસ ટકા આશરે.

સ.—સભામાં કોઈ લશ્કરી સીપાઈ હાજર હતા.

જ.—હું તે નથી કહી શકતો.

સ.—તમારી પ્રાંતે અહીંયાં અસલ નોંધ છે.

જ.—હા.

અત્રે મેલસ્ટ્રેટ તરફથી પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરને પુછવામાં આવ્યું કે બીજા કોઈ સાક્ષી છે. પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે એક સાહેબ મી. મોતવાની રહેલા કોવાનું જણાવતાં કહ્યું કે તેમને જો કે સમન તો જુલથી કઢાવાયેલા છે કારણ કે મી. જસવાનીએ કહ્યું છે કે તા. ૯ મીની સાંજે મી.લાલજી કૌનર-સમાં બીજા સીપાઈરે (મતીનીધાએ) હાજરી આપેલી. પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે

વધારામાં કહ્યું કે મી. મોતીવાની હાજર હતા કે નહીં તે પુછવું તે જોઈએજ. આ પરથી મોતીવાનીને ખોલાવ્યા. મી. મોતીવાનીએ મેજસ્ટ્રેટના સવાલોના જવાબમાં જણાવ્યું કે તા. ૯ મી જુલાઈએ ખીલાફત કોનવેન્સમાં સહવારે હાજર હતો. સાંજની એઠઠમાં હાજર નહોતો. આ પરથી મેજસ્ટ્રેટે સાહેબને રજા આપી હતી.

મૌલાના મહમદઅલીએ તોહમતદારોના બાપણોના તરજુમાની નકલો તેમજ સાહેબોની જુખાનીની નકલો માટે માંગણી કરી. જેના જવાબમાં મેજસ્ટ્રેટે ૨૬ કોપી તૈયાર હોવાનું જણાવી તે પૈસા ભરેથી મળશે એમ જણાવ્યું હતું. જે પરથી મૌલાના મહમદઅલીએ કહ્યું કે હું ધાર છું કે ગુન્ડેગારોને કાંઈપણ ફી આપવી પડતી નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—હું દીલગીર છું.

અને મૌલાના મહમદઅલીએ પોતાના માણસોમાંના એકને પૈસા ભરી નકલો લઈ લેવા કહ્યું હતું. જે પછી મૌલાના મહમદઅલીએ મેજસ્ટ્રેટને કહ્યું કે મૌલાના અબ્દુલ ખારી તથા મૌલાના અબ્દુલ કલામ આઝાદ સાથે મસલત કરવા ખાખદ ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટને લખેલા કાગળનો તેમના તરફથી કાંઈ જવાબ મળ્યો નથી તેમજ મી. ખલીફઝમન અને મી. મહુર અહમદ સાથે કાયદાની સલાહ મેળવવા મસલત કરવા લખેલા કાગળનો પણ જવાબ તેમના તરફથી (ડી. મેજસ્ટ્રેટ તરફથી) નથી મળ્યો. અને તેથી ધાર છું કે આપે તે ગોઠવણ કરવી જોઈએ.

મેજસ્ટ્રેટ—તમારા ધારાશાસ્ત્રીઓમાંના કોઈપણ કોર્ટમાં આવી મસલત કરી શકે. મને તેમાં વાંધો નથી. કોર્ટના કામકાજના વખત પછીને માટે મને સત્તા નથી. મૌલાના મહમદઅલી—કોર્ટના કામકાજના વખત દરમિયાન કેસ ચાલતો હોય એટલે મસલત ન થઈ શકે છતાં મારી ઇચ્છા છે કે દરતર પર નોંધ લેવી કે ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટ તરફથી કાંઈ પણ જવાબ મળ્યો.

નથી. આ હમારા સ્ટેટમેન્ટ તૈયાર કરવાની ખાખદમાં આડે આવશે કે ન સ્ટેટમેન્ટમાં હમો ઇસ્લામી કાનુનો તમારા ધ્યાનપર લાવવા ઇચ્છીએ છીએ. આપ એટલી તો બલામણુ કરી શકોજ કે એમાં અન્યાય છે.

મેજસ્ટ્રેટ—દીલગીર છું. હું જલની ડીસીપ્લીનની ખાખદ સાથે વચ્ચે આવી શકતો નથી.

અને કોર્ટ ૨-૧૦ મીનીટે ઉઠી હતી અને મુકદ્દમો ખીજ દીવસ માટે મુલતવી રહ્યો હતો. અને તોહમતદારોને કેદીઓની ગાડીમાં બેસાડી લઈ જવાયા હતા કે જની આગળ એક મોટર લોરીમાં હોદી સીપાહો હતા અને પાછળ બે લોરીમાં યુરોપીઅન લશ્કરી માણસો હતા. બહાર ઉભેલા લોકોએ લઈ જવાતાં અણા હો અકબર અને વંદેમાતરમના અવાજોથી વધાવી લીધા હતા.

ત્રીજો દીવસ.

તા. ૨૮ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧.

અલીખીરાદરે અને ખીજ પાંચ આગેવાનો સામેનો મુકદ્દમો આજ ૧૧ વાગે મેજસ્ટ્રેટ મી. તલાટી સમક્ષ સહવારે ૧૧ વાગે નીકળ્યો હતો. દેશી અને અંગ્રેજ સીપાઇની હાજરી તેમજ લોકોની હાજરી હોલની બહાર આગલા દીવસના પ્રોસીડીંગના પ્રસંગ કરતાં કાંઈકે ઓછા પ્રમાણમાં દીસતી હતી. સાતે નરરતનો બરાબર ૧૧ને ૧૫ મીનીટે કોર્ટના હોલમાં દાખલ થયા હતા. કોર્ટમાં હાજર રહેલા લોકોએ તેઓને ધારા મુજબ હલા થઈ માન આપ્યું હતું. કોર્ટમાં આગલા દીવસો કરતાં લોકોની ઠઠ મોટી જામી હતી. અને તેમાં સીધે કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પણ હતા કે જેઓને જલ્લા મેજસ્ટ્રેટે પરવાનગી આપી હતી. કોર્ટમાં કલેક્ટર મી. ડબલ્યુ. ડબલ્યુ. સ્માર્ટ પણ હાજર હતા.

સાહેબ અબ્દુલ કરીમ સૈયદ (એકઝીબીટ ફટ) .

સુકદમાની તપાસ શરૂ કરવામાં આવતાં મદ્રાસની હુપી પોલીસના ઇન્સ્પેક્ટર અબ્દુલ કરીમ સૈયદની જુખાની લેવાઈ હતી. તેણે સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવાલોના જવાબમાં નીચે મુજબ જુખાની આપી હતી.

સ.—ડીવીઝનલ ઇન્સ્પેક્ટર જનરલની સાથે જ્યારે મહમદ અલીને પકડયા ત્યારે તમે હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—કયાં આગળ પકડેલા.

જ.—વોલ્ટરના સ્ટેશન બહાર નજીકમાંજ. મૌલાના મહમદ અલી બાવણુ આપવા જતા હતા.

સ.—કઈ તારીખે પકડેલા.

જ.—૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧

સ.—મૌ. મહમદઅલીને પકડયા પછી શું કયું.

જ.—તરતજ મૌલાનાને સ્ટેશનની બહાર હાલેલા ડિસ્ટ્રીક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ પાસે લઈ જવામાં આવ્યા અને તેઓએ જલમાં મોકલી દીધા.

સ.—મહમદઅલીના કીટ (સામાન)નું શું કયું.

જ.—મહમદઅલીને જલમાં મોકલ્યા તે અગાઉ તેમણે કહેલું કે મારા નોકર સાથે કીટ (સામાન) જલમાં મોકલી આપો.

સ.—મહમદઅલીનો નોકર કયાં હતો.

જ.—રેલ્વેના ડબ્બામાં.

સ.—અને કીટ (સામાન)

જ.—કીટ (સામાન) ત્યાં હતો અને તેના કબજામાં હતો.

સ.—તે કયો કંપાર્ટમેન્ટ હતો.

જ.—જે મેલ ટ્રેઈનમાં મહાત્મા ગાંધી અબ્દુલ કલામ આઝાદ, અને મૌલાના આવ્યા તે ડબ્બામાં.

સ.—ટ્રેધન કયાં હતી.

જ.—પ્લેટફોર્મ પર અને તે અડધા કલાક સુધી ઉભી રહી.

પ. પ્રો.—(કાર્ટને) ટ્રેધન અડધોકલાક હં મેંશાં ઉભી રહે છે.

સ.—નોકરે કીટ (સામાન) આપ્યો હતો.

જ.—ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટ, ડીસ્ટ્રીક્ટ ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ અને હું જ્યાં ઉભા હતા ત્યાં નોકર સામાન લઈ આવ્યો.

સ.—તે જગ્યા કંઈ.

જ.—તે જગ્યા રેલ્વે પોલીસ સ્ટેશન હતું.

સ.—કયાં આગળ.

જ.—વોલ્ટર રેલ્વે સ્ટેશનના સ્ટેશન ચાર્જમાં.

સ.—નોકર (સામાન) કીટ ત્યાં લઈ ગયો પછી શું થયું.

જ.—જે કાગળો મહમદઅલીના કીટ (સામાન)માં હતાં તે ખતાવવા કહેવામાં આવ્યું.

સ.—નોકરે તે ખતાવ્યા.

જ.—હા. તેણે બધા કાગળો ખતાવ્યા.

સ.—કાગળોમાંના કેટલાકના સંબંધમાં ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટનું તમે ધ્યાન ખેંચ્યું હતું.

જ.—મેં ઘણા કાગળો તરફ ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. જેમાંના બે ઠરાવ જુન મહીનામાં ભરાએલી ગોકેક કોનફરન્સમાં પાસ થએલા ઠરાવો પણ હતા.

સ.—કાગળો તપાસ્યા પછી શું થયું.

જ.—નોકરને બધા કાગળો બેગમાં મુકી દેવાનું કહ્યું અને જલમાં મહમદઅલી હતા તેની પાસે લઈ ગયો.

સ.—કાગળોના સંબંધમાં જલ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને કંઈ સુચના આપવામાં આવી હતી.

જ.—ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટે જલ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને બધા કાગળો બીજે હુકમ જ્યાં સુધી આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી રાખવા કહ્યું હતું.

સ.—જેલ સુપ્રીનટેન્ડન્ટને કાગળોને સીલ કરવા કંઈ સુચના આપી હતી.

જ.—મહમદઅલીની હાજરીમાં તેને દરેક કાગળ પર સીલ કરવા કહેલું.

સ.—તેને લીસ્ટ કરવા કહેલું.

જ.—બધા કાગળોનું લીસ્ટ કરવા કહેલું.

સ.—જેલ સુપ્રીનટેન્ડન્ટને કાગળો ખીજ કાઢીને મોકલવા સુચના અપાયેલી.

જ.—કરાંચીના જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટને એ કાગળો મોકલવા કહેલું.

અને પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે કોર્ટને જણાવ્યું કે હું એમ સમજું છું કે તમને કાગળો ડીસ્ક્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટ પાસેથી સીલ કરેલા મળેલા, તે ડીસ્ક્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટને ખતાવવા બેઠેલ. અને તેથી તેમને પહેલા તપાસવા બેઠેલા હતા. હું આ સાહેબની જીખાની ડી. મેજસ્ટ્રેટની જીખાની લીધા પછી ફરી લઇશ.

કરાંચીના ડીસ્ક્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટની જીખાની (એકઝીબીટ ૬૯)

કરાંચીના જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટ મી. ડબલ્યુ. ડબલ્યુ. સ્માર્ટ સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવાલના જવાબમાં નીચે પ્રમાણે જીખાની આપી હતી.

સ.—તમને વોલટરના જેલ સુપ્રીનટેન્ડન્ટ તરફથી કેટલાક ડોક્યુમેન્ટ મળેલા.

જ.—જે સીપાઈ મહમદઅલીનું પકડવારન્ટ પાછું લઇ આવ્યો તેણે મને જેલ સુપ્રીનટેન્ડન્ટ તરફથી મોકલવામાં આવેલું સીલબંધ પેકેટ આપ્યું હતું; જે તેણે કહ્યું છે કે જેલમાં સીલ કરેલું.

સ.—સીલ કયાં કરવામાં આવ્યું.

જ.—સીલ મદ્રાસ વોલટરમાં કરવામાં આવ્યું હતું.

સ.—સીલ ખરાબર હતા.

જ.—હા. ખરાબર હતાં આ રહ્યું તે કવર. જે એકજ

ખાજીપરથી ફાડેલું છે અને તેથી જણાય છે કે સીલ હજી પણ ખરાબ છે. (એકઝીબીટ ૭૦)

સ.—તમે દસ્તાવેજે (ડોક્યુમેંટો) નું શું કહ્યું.

જ.—મેં કવર ફાડ્યું; તેમાંથી ઓચરીઆં કાઢ્યાં અને મદ્રાસથી મળેલા લીસ્ટ કે જે પર મહમદઅલીની સહી હતી તે યાદી સાથે મેળવ્યાં.

સ.—પહેલા નંબરના આરોપીએ ઓચરીયાં માટે કાંઈ કહ્યું હતું.

જ.—જ્યારે તેમને મારી પાસે લાવવામાં આવ્યા ત્યારે તેમણે અમુક ઓચરીઆં પોતાની ધર્મ પત્ની ઉપર મોકલવા મને કહ્યું. તેણે પોતાની સહી મારી આગળ સ્વીકારી જથી તે મેં નોંધી લીધી.

સ.—પછી ઓચરીઆનું શું કહ્યું.

જ.—મેં કવર ઉઘાડ્યું. કેટલાક કાગળો નં. ૧ ના તોહ-મતદારે આપેલા સરનામે મહમદઅલીની ધર્મ પત્નીને મોકલ્યાં કે જેની યાદી મેજસ્ટ્રેટને આપેલી. સી. આઇ. ડી.ને સીમલે મોકલેલા કાગળોનું ખીજું લીસ્ટ બનાવ્યું. અને ત્રીજું લીસ્ટ આ કોર્ટને જોઈતા દસ્તાવેજોનું બનાવ્યું કે જે મેં જાતે કોર્ટને સ્વાધીન કહ્યું.

સ.—જે ઓચરીઆં તમે મેજસ્ટ્રેટને આપ્યાં તે સીલ કરીને આપ્યાં હતાં કે સીલ વગર.

જ.—કવરમાં સીલ કરીને આપ્યાં હતાં અને સાક્ષીને કવર ખતાવતાં તેણે કહ્યું કે એજ કવર. એ મારા અક્ષર છે.

સ.—કવર એકઝીબીટ કરેા અને કવરની અંદરના કાગળો તપાસો અને કહો કે તે તેજ છે કે.

જ.—હા સાહેબ; તે તેજ છે (એકઝીબીટ ૭૧)

સ.—તે બધા કાગળો કવરમાં સામેલ કરેલા.

જ.—લીસ્ટ મમાણે કે જે પણ અહીં છે.

સ.—આ કાગળોમાં બેલગામ ઠાન્દર-સની અંગેલ ઠોપી છે.

જ.—હા. ઉરદુ તરબુતો પાછળ છે અને ખીજા કાગળ પર સામેલ કરાયેલો છે.

પ. પ્રો.—કોર્ટને હું આ બે કાગળો (એકઝીબીટ ૭૨-૭૩ તરીકે) મુકવા માંગું છું.

સ.—મહમદઅલીની સહી સાથેનું લીસ્ટ તમારી પાસે છે.

જ.—હા. એ તેજ લીસ્ટ કે જે મને મળેલું અને મહમદઅલીની સહી હતી. હું તે રજુ કરું છું (એકઝીબીટ ૭૪)

સાહેબ અબ્દુલ કરીમની ફરી જુખાની.

સાહેબ અબ્દુલ કરીમ કે જેની જુખાની લેવાનું ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટની જુખાની લેવા માટે સરકારી ધારાશાક્ષીએ કોર્ટની પરવાનગિ લઈ અધુરી રાખેલી તેની જુખાની લેવાનું આગળ શરૂ કર્યું. સાહેબે સરકારી ધારાશાક્ષીના સવાલના જવાબમાં વધુ જુખાની નીચે મુજબ આપી હતી.

પ. પ્રો.—(કોર્ટને) જુલ્લા મેજસ્ટ્રેટે એકઝીબીટ કરેલા બે ઠરાવની ઠોપીઓ સાક્ષીને ખતાવશે.

સ.—(સાક્ષીને ખતાવીને) હમણાં તમે કહી ગયા કે મહમદ અલીનો નોકર લાવેલો તે કાગળોમાં બેલગામ પરીષદમાં પાસ થયેલા ઠરાવની બે મેન્યુસ્ક્રીપ્ટ (નકલો) મળી હતી. શું તે આજ બે નકલો છે.

જ.—હા. તે આજ કાગળો કે જે ગોકક પરીષદના ઠરાવની ઠોપીઓ છે કે જે મહમદઅલીના નોકરે પેટીમાંથી કાઢી હતી.

સાહેબ હરીરામ શેવારામ (એકઝીબીટ ૭૫)

ન્યુ ટાઇમ્સના રીપોર્ટર હરીરામ શેવારામ જુખાની આપતાં સરકારી ધારાશાક્ષીના સવાલના જવાબોમાં નીચે મુજબ જુખાની આપી હતી.

સ.—તા. ૯ મી જુલાઈની ખીલાફત પરીષદમાં ચાલેલા કામકાજ દરમિયાન તમે હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—તમે કામકાજની નોંધ લીધી હતી.

જ.—હા.

સ.—તમે તમારી નોટ અધીપતી મી. જસવાનીને આપેલી.

જ.—હા.

સ.—તમે આ નોંધ શોર્ટહેન્ડમાં લીધી હતી કે લોંગહેન્ડમાં

(ચાલુ અક્ષરોમાં)

જ.—મેં તે અંગ્રેજી ચાલુ અક્ષરોમાં લીધી હતી.

સ.—તમે તમારી નોંધના ખરાપણા માટે ખાત્રી ભર્યા હતા.

જ.—સંપૂર્ણ ખાત્રી નહોં; કારણકે હું ઉરદુ બોલતો નથી.

સ.—તમે તમારી શકતી મુજબ ઉરદુમાં નોંધ કરી.

જ.—જેટલું હું સમજ્યો તેટલું.

સ.—તમારી માતૃભાષા કઈ છે.

જ.—સીંધી.

સ.—સીંધીમાં લીધેલી નોંધ ખરી છે.

જ.—માત્ર એકજ ભાષણ સીંધીમાં થયું હતું અને મેં તે ભાષણની આખી નોંધ લીધી નથી મેં પ્રકત બે ત્રણ લીટીમાં ભાવાર્થ લીધેલો.

સ.—અને તે શું ખરી છે.

જ.—મારી શક્તિ પ્રમાણે તે ખરી છે.

સ.—જે ઠરાવનો તરજુમો સીંધીમાં થયો છે તે તમો ખરોખર સમજી શક્યા હતા.

જ.—હા.

સ.—તમે ઠરાવના સીંધી તરજુમાનો રીપોર્ટ ખરોખર કરેલો

જ.—મુજબ ઠરાવો ઉરદુમાં અપાયેલા અને મેં ઉરદુ નોંધ-માંથી રીપોર્ટ લીધો. મેં ઠરાવના સીંધી તરજુમા સાથે મારી નોંધ મેળવી નથી.

સ.—તમે અંગ્રેજ સમજો છો.

જ.—હા.

સ.—અંગ્રેજમાં થયેલાં બાપણની નોંધ તમે ખરાખર લીધી છે.

જ.—મેં માત્ર સારાંશ લીધો હતો.

સ.—તમે સારાંશ ખરો લખ્યો હતો.

જ.—હા.

સ.—મી. જસવાનીને નોંધ સપુરક કરતાં પહેલાં તમે તે ખરી છે કે નહીં તે તપાસી હતી.

જ.—મેં મારી નોંધ વાક્યો ખરાખર છે કે કેમ તે જોવા પુરતીજ વાંચેલી.

સાહેબ નરીમાન હોરમસજી (એકઝીબીટ ૭૬)

કરાંચીના ડેપ્યુટી જલર મી. નરીમાન હોરમસજીએ જુબાની આપતાં સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવાલના જવાબમાં નીચે મુજબ જુબાની આપી હતી.

સ.—મહમદઅલીને જલમાં જુદા ઝોરડામાં રાખવામાં આવે છે.

જ.—હા.

સ.—મહમદઅલીએ જહ્વા મેજસ્ટ્રેટને કાંઈ કાગળો લખેલા કે.

જ.—હા સાહેબ.

સ.—કાગળો તમારી હાજરીમાં લખાયા હતા.

જ.—હા.

સ.—જહ્વા મેજસ્ટ્રેટ પાસેથી તમને તે કાગળો પાછા મળ્યા હતા અને તે અહીંયાં છે અને સાક્ષીએ તે કાગળો રજુ કર્યા કે જે મહમદઅલીએ જહ્વા મેજસ્ટ્રેટને તેની હાજરીમાં લખેલા—એ અંગ્રેજમાં હતા અને એક હરદુમાં હતો.

પ્ર. પ્રોસીક્યુટરે સાહેબને બીજા કાગળ હરદુમાં લખેલો ખતાવ્યો અને પછી પુછ્યું કે આ તમારી હાજરીમાં લખાયેલો છે. સાહેબે હા કહી. તે પછી કોર્ટને જણાવ્યું કે હું આ બે કાગળો અંગ્રેજીમાં અને એક હરદુમાં મહમદઅલીએ જહ્વા મેજસ્ટ્રેટને લખેલા એકઝીબીટ કરવા માંગું છું (એકઝીબીટ ૭૮, ૭૯, ૮૦)

મેજસ્ટ્રેટ—ઉરદુમાને કાગળ પણ તમારી હાજરીમાં લખ્યો હતો.

જ.—હા.

સ.—અને આ એ તારો પણ તમારી હાજરીમાં લખાયા હતા. (તારો સાક્ષીને ખતાવીને)

જ.—હા.

સ.—તારની નકલો તમે રવાના કરી હતી.

જ.—હા.

મ.—એ કાગળોપર તમે ટુંકી સહી કરેલી.

જ.—હા.

અને મૌલાના મહમદઅલીએ પોતાની માતાને લખેલો ઉરદુ કાગળ જોવા માંગ્યો હતો. અને તે ખતાવાયો હતો.

મહમદઅલી—આ કાગળ મેં મારો માતાપર લખ્યો તે છે. નહીં કે જહલા મેજસ્ટ્રેટની ઉપર. જહલા મેજસ્ટ્રેટને કાંઈ હું મારી માતા ગણતો નથી. શું આ કાગળની નકલ મારી માતાપર મોકલી છે.

મેજસ્ટ્રેટ—તમે તે સાક્ષીને પુછી શકો.

મ. પ્રો.—બીજા કેટલાક વધુ સાહેબો છે પરંતુ તેઓની જરૂર આ વખતે નથી.

મૌલાના મહમદઅલી—(કોર્ટને) આજ એકઝીબીટ થયેલા એકઝીબીટની કોપી મને મળવા વીનતી છે.

મેજસ્ટ્રેટ—તમો જોવા ઇચ્છતા હો તો હમણાં જુઓ કોપીઓ તો તૈયાર થશે ત્યારે મળશે.

મહમદઅલી—હું ગોઠકના કરાવો જોવા ચાહું છું અને બાકી કોપીઓ થઈ જવી જોઈએ.

મેજસ્ટ્રેટ—ભાઈ મહમદઅલી, તમારે આ કેસના સંબંધમાં કાંઈ કહેવું છે. તમારે કાંઈ ખચાવનામું રજુ કરવું છે.

મહમદઅલી—હું પારૂં છું; પરંતુ તાજ તરફના ધારાશાસ્ત્રી શું કાંઈ પણ નથી કહેવાના.

મેજસ્ટ્રેટ—તે આરઝુમેંટ થશે. પરંતુ હમણાં તો જુખાનીના સંબંધમાં કાંઈ કહેવું હોય તો તે જણવા માંગું છું.

મૌલાના મહમદઅલીનું સ્ટેટમેન્ટ.

એક અસહકારી તરીકે આ કોર્ટમાં કેસની તપાસમાં કેસને સમજવા શીવાય મેં કંઈપણ ભાગ લીધેલો નથી. હીવસે હીવસે વધુ ને વધુ ચલાલવામાં આવે છે અને મેં તમો તરફથી જે જુખાની આપવામાં આવી છે તેને માટે કોઈ પણ જાતની નોંધ ખતાવવા શીવાય તે ચાલવા દીધી છે. તમારા સંખ્યાબંધ સાક્ષીઓની જુખાની હોવાથી મેં તેઓની કોસ એકઝામીનેશનમાં માથું માથું નથી. પણ મારા મીત્ર તાજ તરફના પ્રોસીક્યુટરને તેને જ્યારે મોતાના સંતોષ મુજબની જુખાની નહીં મળે ત્યારે મારાવતી કોસ એકઝામીનેશન લેવા માટેની પરવાનગી આપી છે.

અમને જ્યારે કોર્ટમાં ઘસડવામાં આવ્યા છે ત્યારે આ સરકાર સાથે અસહકાર ધરાવનાર તરીકે કેસની તપાસમાં જે સ્ટેટમેન્ટ રજુ કરવાનો ભાગ લઈએ છીએ તે અમારા ખચાવને માટે નહીં પણ અમુક ખાળતો સમજાવવા માટે જ જે ખાળતોથી અજાણ માણસો ઘોંટાળામાં નહીં પડે. જ્યાં સુધી હાલના કેસ સાથે સંબંધ છે ત્યાં સુધી મારે આટલું પણ સ્ટેટમેન્ટ રજુ કરવાની કોઈ જરૂર નથી, શીવાય કે કેટલાક ખીન જરૂરી સાક્ષીઓ કે જેઓને સાબીતી માટે આણવામાં આવ્યા છે; પણ જેઓ કંઈ વીચીત્ર રજુઆત કરવામાં ફળીભુત થયા હોય તેઓની સંખ્યા ઓછી કરવી.

હું મારા ભાઈ અને ખીજાઓ સાથે કરાંચી ખાતે આવ્યો હતો, અને ખરેખર કેટલાક ખીજાઓ સાથે કન્યાશાળામાં ઉતર્યો હતો. જ્યારે હું ત્યાં હતો ત્યારે હજારો માણસો ઘણા ખરા હીવસે અને કેટલેક વખતે રાત્રે આવી મને અને મારા ભાઈને અગવડમાં મેલતા પણ જે શાંતી અત્યારે મને મળી છે તે શાંતીની પ્રાપ્તિ માટે મારે એટલી અગવડ તો સહન કરવીજ

જોઈએ. જો કે તે કાંઈ કેદખાનું ન હતું. હું ખુલ્લી રીતે કબુલ કરું
 છું કે હું કન્યાશાળાની બહાર જતો અને પાછો આવતો. કેટલીક
 વખત મારા ભાઈ સાથે અને ઘણીવાર તેના સાથ વગર પાછો પ્રરતો
 અને કોઈ વાર મારા મિત્ર ડો. કીચલુની સાથે રહેતો કે જ્યો પોતાની
 કેટલીક માનતીક ખીનાઓના ફડચામાં રોકાયેલા રહેતા
 અને એક માસુલી શાક્ષીએ પોતાની ડ્યુટી રાતના વારંવાર શરૂ
 થતી હોવાથી અને તેને કાંઈ કામ ખતાવવું જોઈએ એવા ઉદ્દે-
 શથી જણાવેલી ખાખતમાં હું એટલુંજ કહીશ કે હું રાત્રે ૧૧
 વાગે કદી પણ પાછો આવ્યો નહોતો. તે શાંતીના વખતે હું મારા
 ભાઈ સાથે મસલત ચલાવતો, મસલત એટલે તે વખતે તે પણ
 હાથે હોય અને હું પણ તેનીજ સ્થિતિમાં હોઉં અને તે મસ-
 લત કદાચ હોદી ફોજદારી ધારાની કલમ ૧૨૦ ખી કલમનું
 ઉલ્લંઘન કરવા તો નહોતું. જે પણ મસલતમાં અમે જોડાયા
 હોઈએ તે દીવસના ખુલ્લા અજવાળામાંજ ચલાવવામાં આવતી.
 હું કબુલ કરું છું કે કરાંચીમાં મળેલી છેલ્લી ખીલાફત કોનપ્રર-
 ન્સને હું પ્રમુખ હતો. અને જે પ્રમાણે ખેલગામ ડીસ્ટ્રીક્ટમાંની
 ગોઠઠ કોનફ્રન્સમાં મેં કહ્યું હતું તેમ અંગોરા સરકાર સાથે
 પ્રરી ફુશમનાવટ ઉભી કરવાના સંબંધમાં મેં તે ઠરાવો ઘડ્યા
 હતા. હું કબુલ કરું છું કે કોનપ્રરન્સમાં મેં તે ઠરાવ વાંચ્યો
 હતો. અને તેને રજુ કરનાર મારા મુરબખી ગુરૂ મૈલાના હુસેન
 અહમદ સાહેબ જને મારા સહ કેદી તરીકે અહીં જોઈને મને
 આનંદ થાય છે તેમની ઓળખાણ ઠરાવના રજુ કરનાર તરીકેની
 મેં આપી હતી. હું કબુલ કરું છું કે કોનફ્રન્સનું કામ ખતમ
 કરતાં પહેલાં આ ઠરાવના સંબંધમાં કેટલીક છેવટની ટીકાઓ
 મેં કરી હતી. અને તેના ટેકામાં જ્યો સામેલ હોય તેઓને
 હજા થઈ તેને ટેકો આપવાનું મેં જણાવ્યું હતું; પણ કેટલાક
 શાક્ષીઓએ જમ ખોટી રીતે જણાવ્યું છે તેમ એજ એકલો એવો
 ઠરાવ ન હતો કે જને હજા થઈને ટેકો આપવામાં આવ્યો હતો.

આવી રીતે ઉભા થઇ ઓછામાં ઓછા ખીજ બે ઠરાવોને ટેકે આપવામાં આવ્યો હતો, અને તે દીવસના છાપામાં તે જણાવવામાં આવ્યું છે. આવું ખીન જરૂરી જુઠાણું શા માટે ચલાવવામાં આવ્યું છે તે હું સમજી શકતો નથી. કદાચ આ દેશમાં તાજ તરફના ધારાશાસ્ત્રીનો મોહભો બળવી રાખવા માટે તેમ કયું હોય તો તે બને ખરું. ગોઠક અને ખીજ ઠેકાણેના એવા ઠરાવોના ખરડાનો સરકાર જાણી જોઇને ખોટો અર્થ કરે છે. અને જો તેમ ન હોય તો મને લાગે છે કે સરકારનો હેતુ ખોટી રીતે ઠરાવના લશ્કરવાળા લાગ ઉપર ભાર મુકવાનો છે.

ગોઠક અને ખીલાપતની કેનપ્રસ્સમાં દરેક જણને એમ માનવા માટે ખુદહું હવું કે આ એક ઇસ્લામના અને ખીલાપતના રક્ષણ કરનારાઓ સામે દુશ્મનાવટ પાછી રાફે કરવાનીજ આ ફક્ત ખાખત હતી અને અંગ્રેજ સરકારે ત્રીજા પક્ષ મારફતે તેનો નાશ કરવાને યોતાર્થી બનતું કયું છે. હીંદના મુસલમાનોએ સરકારને વારંવાર ચેતવણી આપી છે અને તેઓ હવે ધીરજ ખેંધે છે. અમોને લાય હતો કે અમારા ધર્મના કેટલાક અતી ઉતસાહી માણસોના આ સરકારને અમારા ધર્મનું અને ખીલાપતનું રક્ષણ કરવાની ફરજ પાડવાના વ્યર્થ પ્રયત્નને લીધે નાહકની હીંદની સુલેહ લાયમાં આવી પડશે.

અમોએ આ સરકારને ખીલાપતનું રક્ષણ કરવા જણાવ્યું હતું. અમો ખુદા અને માણસ તરફની અમારી જવાબદારીઓ સમજીએ છીએ અને ઉશકેરાયલા મુસલમાનોનું વલણ બદલી નાંખીએ છીએ. અને મેજસ્ટ્રેટ મૌલાના મહમદઅલીને જણાવ્યું કે હું નોંધ લેવા તૈયાર છું; પરંતુ મુકદમાને લગતુંજ તમારું સ્ટેટમેન્ટ આપવા તમોને જણાવું છું. મુકદમો પુરો થયા પછી કોઇપણ બાબત કરવા પરવાનગી છે, કે જો મારે નોંધવાની જરૂર ન રહે. મૌલાના મહમદઅલીએ આ પરથી જણાવ્યું કે હું

નથી ધારતો કે તમને લાંબો વખત તકલીફ આપીશ. હું તમો સમક્ષ જીજ્ઞાસીઓ પકી છે તેજ ખાખદ સ્ટેટમેન્ટ કરું છું. હું કોઈ ભાષણ કરું કે ન પણ કરું. અમોએ પ્રથમથીજ સરકારને બે વસ્તુની ચેતવણી આપી હતી. એક તો એ કે મુલકી કાયદા-ઓનો સવીનય અનાદર કરવામાં આવશે અને બીજું ડીસેંઝરની આવતી કેંગ્રેસમાં કેંગ્રેસ હોદી સ્વતંત્રતા જાહેર કરશે અને હોદમાં “રીપબલીક” સ્થપાશે, આ બે કારણોને લીધે અંગ્રેજોએ ખાનગી યા ખુલ્લી રીતે અથવા સીધી કે ગ્રીકોની મારફત ઇસ્લામની ખાકી રહેલા ભાગની કામચલાઉ સત્તા સામે દુશ્મનાવટ ભરી વલણ શરૂ કરી છે. હોદી રીપબલીકના સવાલ ખાબે દેશમાં દરેક વર્તમાનપત્ર (તે નામે સહકારી કે અસહકારી હો) ચરચા કરે છે અને હું નથી ધારતો કે જાહેરમાં કોઈપણ માણસ હોદી ભરકરના સવાલ ખાબે ચરચા ચલાવતો હોય. હું કયુલ કરું છું કે હોદના મુસલમાનોના સૌથી જણીતા ઉલમાઓએ થોડાક માસ અગાઉ અસહકાર ખાબે ઘણાજ સ્પષ્ટ ધાર્મિક ફતવો બહાર પાડ્યો હતો જેમાં ધારાસભાઓ ઓયકોટ કરવાના, વકીલાત છોડવાના, સરકારી અને મદદ મેળવતી નીશાળો ત્યાગવાના, ઇલકાઓ અને ઓનરરી ઓફીસો છોડવાના અને સરકારની સેવા કે સીવીલીઅન તરીકેની નોકરી છોડવાના સવાલો ખાબે જણાવ્યું હતું. કરાંચી અને ગોઠઠની કોનવેન્સ આ ગરીબ ઇલકાખ ધરાવનારાઓ ઉપર હુમલો કરવા ભરવામાં આવી હતી કારણ કે તેમણે તેમના માનનું વેચાણ કરી ઇલકાઓ ખરીદ્યા હતા અને તે તેમની છાતીઓ ઉપર ધારણ કર્યા હતા. આપણા વફાદાર સેવાહે માટે મને દરેક આશા છે. સરકારે તેની છેલ્લી યાદીમાં પણ તેમને દુઃખ દેવામાં ખાકી રાખ્યું નથી. અમારી સ્લામે કામ ચલાવવા ખાબેની સરકારે બહાર પાડેલી પોતાની છેલ્લી યાદીમાં તેમને નીચું જોવા જેવી મુખારકખાદી આપી છે.

અમો અમારા ભુખે મરતા લાકડાઓને ભુખે મરતા જોઈ શકીએ એમ નથી. લશ્કરમાંના મુસલમાનો અથવા અમલદારો ઉપર મોકલવામાં આવેલા ચોપાનીયાઓથી હું તદ્દન ખીન માહી-તગાર છું પણ મને ખુશાલી ઉપજે છે કે ઉલ્લમાંઓએ હોદ્દી લશ્કરમાં છેવટે ખુદાનો સંદેશો મોકલ્યો છે. અને મૈ. મોઆઝમ અલ્લીએ મૈલાના મહમદઅલીને ઠાંધક કહ્યું જે પરથી મૈલા-નાએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે મને આપવામાં આવેલી ખખર પ્રમાણે હું જણાવું છું કે જમીઅત ઉલ ઉલમાં પરીષદ અત્યાર સુધી તો હોદ્દી લશ્કરમાં ચોપાનીયાઓ મોકલ્યાની ના પાડે છે. પણ હું આશા રાખું છું કે તે હવે જરૂર તેમ કરશે. ૧૮૫૮ની સાલમાં જ્યારે લશ્કરે આ દેશમાં ખળવો કર્યો હતો કે જેનો સીધો મુહો ધારમીક હતો તે વખતે મહારાણી વીક્ટો-રીઆએ રાજ્ય વહીવટ સ્વીકારતાં લોકોને સંતોષ આપવા માટે પહેલીજવાર ઢંઢેરો ખહાર પાડ્યો હતો. ઈંગ્લાંડના રાજ્યકર્તાઓના ખેતાખોમાં “ધર્મ રક્ષક”નો ખેતાખ છે અને તે વખતના વડા પ્રધાને ધાયુ કે હોદ્દી તરજુમાંમાં આ ખેતાખનો અર્થ સાધારણ રીતે “ધર્મ રક્ષણ કરનાર” થશે પણ તેને એક એકસ્પર્ટ જણાવ્યું હતું કે દેશી ભાષામાં એ ખેતાખનો ખ્યાલ હોદ્દીઓના મગજમાં પહોંચાડવા માટે એ શબ્દ યોગ્યજ હતો કે તેનો અર્થ અમુક પંથના ખાસ ચેમ્પીઅન કે વડાનો થાય છે. આથી લોર્ડ ડરબીએ તે ખેતાખ કાઢી નાંખવાનો વીચાર કર્યો પણ મહારાણીનો મત માગ્યો ત્યારે તેઓએ ના પાડી અને તે-ઓનો સુચનાથી લોર્ડ ડરબીએ પોતે ઢંઢેરો ફરીથી ઘડ્યો અને તેના પહેલાજ પેરામાં (હોદ્દીની પ્રજા માટે કરેલા ઉપકારો વીસે છે તેમાં) જણાવ્યું છે કે ખુદાની મહેરથી અમો વફાદારીથી અને અંતઃકરણથી અમારા ધર્મના ઉપકારો વાળીશું. એ ઢંઢેરામાં જણાવ્યું છે કે ખ્રીસ્તી ધર્મના સત્ય ઉપર મક્કમ રીતે ભરસો રાખીને અને ધર્મના દીલાસાની કદર કરી અમો અમારો હક

ઠાઠાવી લઇએ છીએ અને અમારી કોઈપણ પ્રજા ઉપર પુરી ખાતરી કરવાની ઇચ્છા ધરાવીએ છીએ. અને તે છતાં અઢી દીવસ થયાં મારા મિત્ર સરકારી ધારાશાસ્ત્રી એક ઘણાજ પ્રતીબ્ધિત હોંડ અને છ માહરા ભલા મુસલમાન લાઈઓ ઉપર આરોપો મુકવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

ઢંઢેરામાં વધારામાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે “અમો જાહેર કરીએ છીએ કે કોઇ ઉપર પક્ષપાત ખતાવવામાં આવશે નહીં. કોઇને હેરાન કરવામાં આવશે નહીં અથવા તેમના ધર્મના વીશ્વાસને લીધે તેમને અશાંત કરવામાં આવશે નહીં પણ તેઓ સઘળા એકસરખી રીતે અને બીન પક્ષપાત રીતે કાયદાનું રક્ષણ લોખવશે” અને હું ધારું છું કે અમને તે લાભ મળશે. ઢંઢેરામાં લખ્યું છે કે “અમારી સત્તા હેઠળના સઘળાઓમાંથી કોઈ અમારી રૈયતની ધાર્મિક માન્યતા અથવા પુજામાં કોઈપણ રીતે દખલ કરી શકે નહીં.” આ ઢંઢેરામાં જે પહેલી સત્તા જણાવવામાં આવી છે તે ગવરનર જનરલ પોતે છે અને હું ધારું છું કે તેમની સલાહ થી અમોને પજવવામાં આવે છે. અને અમારા ધારમીક વીશ્વાસને માટે અમારી ઉપર કામ ચલાવવામાં આવે છે. અમારી ઉપર હાલમાં જે બીજા ગુન્હાઓ મુકવામાં આવનાર છે તે હોંદી પીન-લકોડ પ્રમાણે ઘણા થશે.

અને કોર્ટ લંચ માટે બપોરે ૨-૨૫ મીનીટે ઉઠી હતી.

મોલાના મહમદઅલીનું વધુ સ્ટેટમેન્ટ.

ખાણું પછીની બેઠક.

ખાણા પછી કોર્ટનું કામકાજ આગળ ચાલતાં મોલાના મહમદઅલીએ પોતાનું સ્ટેટમેન્ટ અગળ ચલાવ્યું અને કહ્યું કે.

આ દંદરાનું છેલ્લું વાક્ય મહારાણીએ પોતે રચ્યું હતું અને હોદી પ્રબળે ઉદ્દેશીને તેણીએ કહ્યું હતું કે, “તેમની આખાદીમાં અમારું બળ છે, તેમના સંતોષમાં અમારી સલામતી છે અને તેમની વશદારીમાં અમારો સહયોગ સરસ બદલો છે અને અમારી પ્રજા માટેની અમારી બલી ધર્યાઓનો અમલ કરવા સર્વ શક્તિમાન પ્રભુ અમને અને અમારી સત્તા નીચે હોય તેઓને શક્તિ આપે.” ફ્રિટિશ હોદના બંધારણના પાયારૂપ આ દંદરો એટલો અગત્યનો લેખાય છે કે ૫૦ વરસ પસાર થયા પછી મહારાણીના પુત્ર રાજા એડવર્ડ સાતમા જ્યો તેમના પછી ગાદીએ આવ્યા ત્યારે તેમણે બીજા દંદરો આ પછી પચાસ વરસે બાહર પાડ્યો અને તેમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે “આ પચાસ વરસ દરમિયાનના બે દંદરા વચ્ચેની વખતે એક નવો યુગ ખુલ્લો થયો છે,” બંને દંદરા વચ્ચેની અડધી સદી માટે તેમણે કહ્યું હતું કે “છેલ્લી અડધી સદીના અમારા પ્રયત્નો અમે સાફ નજરે અને બલા હૃદયથી તપાસીએ છીએ. કોઈપણ માણસને તેની ધાર્મિક માન્યતા માટે મહેરબાની, સત્તાવશી કે અસાતી કરવામાં આવી નથી. સઘળા માણસોને કાયદાનું રક્ષણ મળ્યું છે. કાયદાનો અમલ કોઈ પણ ન્યાતબળત, રીવાજ કે તેની સંસ્કૃતીના વીચારોને અપમાન કર્યો સીવાય કરવામાં આવ્યો છે.” જ્યારે હાલના નામદાર શહેનશાહ ગાદીએ આવ્યા ત્યારે ૧૯૧૦ ના મેની તા. ૨૪ મીએ તે નામદારે પણ હોદના રાજાઓ અને પ્રજા બેગો પત્ર બાહર પાડ્યો હતો જેમાં ઉપરના બે દંદરાને ઉદ્દેશીને કહ્યું હતું કે, “જો દંદરા શાહી રાજ્યની ઉમદા અને ઉપકાર બાવનાના ચારટરો છે અને

મારી આખી ભવિષ્યની જીંદગીમાં હું તે ભાવનાને પ્રમાણીકપણે
 વળગી રહીશ.” પરંતુ કાયદાનું રક્ષણ અમે ભોગવીએ છીએ
 તેવું જ ભોગવવાનું હોય તો હવે વધુ વખત કોઈ પણ શહેનશાહ
 પોતાના રાજ્યના પ્રયત્નો સાપ્ત નજર અને બહા હુદયથી તપાસી
 શકશે નહીં અને આ ચાર્ટરે ધર્મવાળી પ્રજા ઉપર નાસ્તીક
 વીચારો ઠોકરી બેસાડવા અને ખુદને સર્વ વ્યાપક માનવાને બદલે
 માત્ર ઉત્તરજાતિ મનાવવાનો પ્રયત્ન કરનારી શાહી રાજ્યની ઉમદા
 અને ઉપકારી ભાવનાની હાંસી કરનારાજ બનશે. અને આ
 કીમતી મુકદ્દમાનો અર્થ બીજો શું છે? હોંદના અમો હોંદ મુસ-
 લમાનોએ કોની સલાહ પ્રમાણે ચાલવું? એક મુસલમાન તરીકે હું
 ખરા માર્ગથી હંધો જઈ બોલતો હોઉં તો મને ગુનેહગાર ઠરા-
 વવાનો એકજ આધાર માત્ર કુરઆન કે હિદાયા પયગંબરની
 વીશ્વાસપાત્ર રહી કે આગલા અને હાલના બાણીતા મુસલમાન
 હિદમાઓના ધાર્મિક કૃતવાઓ કે જે પહેલાં બે ઈસ્લામી આધા-
 રભુત મુળ સાધનો પ્રમાણેજ છે તે બધા છે મને સંતોષ ઉપજે
 છે કે હું આજે ભુલ કરતો નથી કેમકે હાલના સંજોગમાં સઘળા
 ધાર્મિક નીયમો મારી પાસેથી એજ કામ માજે છે કે જે માટે
 શયતાની નહીં કહેવરાવવા ઈચ્છતી આ સરકાર મારી સામે
 કામ ચલાવે છે. જે કામ નહીં કરવામાં મહા પાપ છે તે કદે
 તે માટે મને ગુનેહગાર કહેવામાં આવે તો આ દેશમાં હું મને
 સલામત કેમ માનું? કાંતો મારે પાપી બનવું જોઈએ કે કાંતો
 મારે રાજદ્રારી ગુનેહગાર બનવું જોઈએ, અને બ્રિટિશ વડા
 પ્રધાન હોદ્દી વજીર અને આજના વાઈસરાયની માફક હું ફરે-
 સ્તાની બાળુએ રહેવાનું પસંદ કરું છું. ઈસ્લામ એક-અલ્લાહ
 સીવાયનો કોઈનો પણ રાજ અમલ સ્વીકારતું નથી કે જે અલ્લાહ
 સર્વથી શ્રેષ્ઠ, કોઈ પણ અપવાદ રહીત, અનીવાર્ય, અભેદ અને
 અતુટ છે.

પયગંબર યુસુફ તરફથી કુરાનના ખારમા પ્રકરણમાં જણાવવામાં
 આવ્યું છે કે “ઓ કેદીભાઈઓ તમને ઘણા દેવતાઓ પસંદ છે કે
 આપણા ઉપર કાબુ ધરાવનારો એક જ અદલાહ પસંદ છે. આપણે
 એક અદલાહ સીવાય બીજાની સેવા કરતા નથી અદલાહ
 સીવાયની બીજી કોઈ સરકાર નથી. તેણે તેમને પ્રમાણ્યું છે કે
 તેની પોતાની સીવાય બીજા કોઈની તમારે સેવા બજાવવી નહીં.
 આ ખરો ધર્મ છે. પણ લોકોનો મોટો ભાગ તે બંધુતો નથી.”
 અને મને ચીંતા છે કે આ બીના આજે વધુ ખરી ઠરે છે કે
 જ્યારે એક સુબેદાર મેજરને કુરાને શરીફમાંની કોઈ બેતા
 (લીટીઓ) મળતી તથા તેની પોતાની પ્રજા અને અદલાહ તર-
 ફની તેની ફરજ યાદ દેવાડનારા હજરત પયગંબરના કોઈ ફર-
 માનની યાદ દેવાડવામાં આવતાં તે પોતાના લશ્કરી વડા આગળ
 ગભરાટમાં ઢોડી જાય છે. અદલાહનો અમલ તેને નામે જુદા
 જુદા તાયફાવાળાઓ અને ક્ષાકોમાં તેઓ માટે મોકલવામાં
 આવેલા પયગંબરો અલાવે છે. અને જ્યારે હજરત પયગંબર
 તરીકે રવે માણસજાત ઉપર અદલાહનો સુલેહનો પેગામ લાવ્યા
 પછી આ દુનીઆ છોડી ગયા, ત્યારે તેઓ પછી ખલીફા એટલે
 કે તેઓના વારસો આવ્યા હતા; જો આ ખરા ધરમ પાળનારા
 યોના વડા તરીકેના હક ધરાવતા હતા. અમારા ધરમ મુજબ
 રક્ષીના સુલતાન એકલા અમારા ધારમીક રાજા હોવાથી એક
 ઇસ્લામી પછી તે સીપાહ હોય કે નહીં હોય, તે ઇસ્લામી કે
 ગયર ઇસ્લામી કારોબાર હેઠળ હોય તે છતાં તેને કુરાને શરીફ
 તરફથી પ્રમાણવામાં આવ્યું છે કે તેણે પોતાના અદલાહ અને
 પયગંબરની અને ઇસ્લામી વડાઓમાંના જે રાજા ઉપર હોમ
 તેમની તાબેદારી સ્વીકારવી. આ છલો અલખતે હજરત પયગંબરને
 વારસ છે, પણ તેના તરફથી એક ઇસ્લામની તાબેદારી અદલાહ
 તથા હજરત પયગંબરની તાબેદારીથી જુદો રીતે ઉતરતા પ્રકારની

અને ચોક્કસ શરતો સાથની તાબેદારી છે કે જો કુરાને શરીફના નીશા અથવા જીના મથાળાવાળા યથા પ્રકરણમાં ખુદી રીતે જોવામાં આવે છે, તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તમે ખરા ધસ્લામીઓ અથવા હજરત પયગંબરને અને તમે માંના જોશ સત્તા ઉપર હોય તેમની તાબેદારી કરો અને જો તમને કશાના સંબંધમાં વાંધા ઉઠે તો અથાહ અને તેના હજરત પયગંબર ઉપર તે વાંધા છોડો. તમેને અથાહમાં અને રૂઝે કયામતમાં વિશ્વાસ હોય તો આ વધુ સારો અને સરવેથી વાજબી ઠરાવ છે. બીજા જોશોમાં કહીએ તો જો ધસ્લામીઓનો વડો, એટલે કયામતમાં વિશ્વાસ હોય તો હજરત પયગંબરનો પોતાનો વારસ એક ધસ્લામીને એવું કામ કરવા પ્રમાણે કે જો તે કરવાને તે ખુશી નહી હોય તો તેને પોતા અને પોતે જ સરવેથી ઉંચા માણસની સત્તા સ્વીકારતો હોય તેની વચ્ચે જ કાંઈ વાંધા ઉઠે તે વાંધો પવીત્ર કુરાન અને હજરત પયગંબરના સત્તાવાર પ્રમાણે પ્રમાણે લવાદી માટે લઈ જવાનો હક ધરાવે છે, એટલુંજ નહી પણ તેને તેમ કરવાને ખુદ પ્રમાણવામાં આવ્યું છે.

આગળ વધતાં મહલાના મહમદઅલીએ પોતાની દલીલોના કુરાનમાંથી લંબાણથી ઉતારા ટાંકી કહ્યું:—

લા—ધલાહા-ધહ્લાહ-મહમદ-રસુલહાહ. ખુદા એકજ છે અને મહમદ તેનો પયગંબર છે. આ સીદ્દાંત તત્ત્વ વીચારકોના ગણીતનું કોષ્ટક નથી પરંતુ દરેક સાક્ષર કે નીરક્ષર મુસલમાનની માન્યતા છે. આ માન્યતાની સચ્ચાઈ અને પવીત્રતાની કસોટી તો ત્યારેજ થઈ કે જ્યારે મસીદમાં ખંદગી માટે મળેલા સમુહને ખલીફ ઉમરે પુછ્યું કે પયગંબરના સહથી ખળવાન વીજેતા તરીકે હું તમને ખુદાના પ્રમાણથી ઉલટા ચાલવાનો હુકમ કરું તો તમે શું કરશો? એક મુસલમાને આપવા યોગ્ય જવાબ હજરતઅલીએ આપ્યો કે જોશો પાછળથી ખલીફ થયા હતા. હજરતઅલીએ કહ્યું કે મેં ખલીફ તરફ વખાદારીના સોંઘ

લીધા છે છતાં ખુદના ફરમાનનો ભંગ કરવાનો હુકમ થાય તો હું તે હુકમ કરનારને ટકવા દઉં નહીં. શ્રીટીશ અમલમાં જો કે હોદ્દામાં નહીં પણ ઇંગ્લાંડમાં આવો કટોકટીનો પ્રસંગ ઉભો થયો હતો. જે વખતે રાજના ઇશ્વરી હક્કમાં માનનારા રાજનું પ્યુરીટનોએ માથું ઉડાવી દીધું હતું. ખીજા પણ મુસલમાનો ખીન-મુસલમાન અમલ હેઠળ શાંતીથી તાબે રહ્યા છે.

કુરાને શરીફના ફરમાનો.

કોઇ પણ વખતે ના ફેરવી શકાય તેવા નીયમ એ છે કે મુસલમાનોએ કુરાને શરીફના ફરમાનોથી વીરૂદ્ધ જતા હોય તેવા કોઇ પણ હુકમો કબુલ રાખવા ન જોઇએ. રાજ્યકર્તાઓની તાબેદારીના આવા નીયમો પ્રકૃત ખીન મુસલમાનો માટેજ છે એમ સમજવાનું નથી; પરંતુ એ નીયમો સર્વને લાયુ પાડી શકાય તેવા છે. (અને મેજિસ્ટ્રેટ માલિકાના મહમદઅલીને કહ્યું કે આ સ્ટેટમેંટ એક ભાષણ જેવું છે. જેપરથી માલિકાના મહમદઅલીએ જણાવ્યું કે એ માત્ર સ્ટેટમેંટજ છે) આગળ ચાલતાં માલિકાના મહમદઅલીએ જણાવ્યું કે, મારા પોતાના ઉપર રાજકર્તા રામપુરના નામદાર નવાબ સાહેબ. હૈદ્રાબાદના નામદાર નીઝામ કે ટરકીના નામદાર સુલતાન પોતાની મુસલમાન રૈયત પાસે ઇસલામ વીરૂદ્ધ કંઈ પણ કામ કરાવવાની હોંમતજ કરી શકે નહીં. આ સીદ્ધાંત હઝરત પયગમ્બરને લગતી કેટલીક વંશ-પરંપરાથી ચાલી આવેલી માન્યતાઓથી પુરવાર થઇ જાય છે. આમાંની એક એ છે કે એક મુસલમાન માટે સાંભળવું એટલે તે મુજબ અનુસરવું છે. તે જ કંઈ સાંભળે તે પ્રમાણે તેણે વર્તવું જોઇએ. શરત માત્ર એટલીજ કે જે સાંભળવામાં આવે તે ખુદની ઇચ્છાઓથી વીરૂદ્ધ ના હોય. મુસલમાનોની આ માન્યતાને લીધેજ તેઓએ મી. લોર્ડઝ જ્યોર્જની ઇસ્લામ વીરૂદ્ધની રાજ્યનીતી સામે વીરોધ દર્શાવ્યો છે. ખીલાફત ડેલીમેશનના નેતા તરીકે ૧૯૨૦ ના માર્ચની ૧૯ મી તારીખે જ્યારે મને અને ખીજા

ડેલીએટોને મી. લોઈડ જ્યોર્જ સાથે મુલાકાત થઈ ત્યારે અમે
 આજ ખાખત ખાસ તેમના હયાનપર આજી હતી. આમ
 સાધારણ રીતે હોદી મુસલમાનો અને અમારી કીચાઓમાં એવું
 કાંઈ નથી કે જે જાણીને સરકાર અજાણ થાય. અમારી મહાન
 ખુદા અને શહેનશાહત તરફની જુદી જુદી પ્રજા છે. છેવટની વખતે
 જ્યારે વડી બ્રીટીશ સરકારની માગણી ખુદાના ફરમાનથી વીર-
 ઝની માલમ પડી ત્યારે અમે મુસલમાનો તરીકે ખુદાનું ફરમાનજ
 અજાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો. અમે તેમ કરવાને અમારાથી ખનતું
 કરીએ છીએ. મુસલમાનોના પ્રેમ અને ઇતરાજ પર દેવી પ્રેમ
 અને ઇતરાજની ખાસ અસર રહે છે; કારણકે પયગમ્બરે કહ્યું
 છે કે ખુદામાં પ્રેમ અને ઇતરાજ બેઠ છે; તે ત્યાંજ સુધી કે
 જ્યાં સુધી હોદના મુસલમાનોને એમ માનવાની પ્રજા પાડવામાં
 આવે કે બ્રીટીશ સરકાર ખુદા અને ઇસ્લામની દુરમન છે. ઇસ્લામ
 તરફની વશાહારી મુસલમાનોએ મુશકેલીઓ અનેક જહેમતો અને
 અનેક સંકટામણીમાં પણ જાળવી રાખી છે. છેલ્લા યુરોપીઅન યુદ્ધ
 અને તે પછી બ્રીટીશ સરકારે ઇસ્લામી ધાર્મિક જગ્યાઓ સંપં-
 ધમાં જે વલણ દર્શાવી અને જે રીતે વચનો તોડવામાં આવ્યા
 તેથી મુસલમાનોની ખાતરી છે કે સરકાર ઇસ્લામી ધર્મ અને
 મુલકોની દુશ્મન છે. ટરકીનો ખલીફ જે મુસલમાનોના ધાર્મિક
 વડો કહેવાય તેના લશ્કરો સામે મુસલમાન લશ્કરોને લડવું પડ્યું
 હતું. સ્મીરના અને થરેસ ખાખેનું વચન કેવી રીતે પાળવામાં
 આવ્યું નથી તે તમે જાણો છો. વધારામાં સરકારે તહકુબીની
 શરતોથી વિરુદ્ધ જઈ ગ્રીકોને ઇસ્લામ વીરઝની લડત અલાવવા
 હીધી છે એટલુંજ નહીં પણ છુપી રીતે ગ્રીકોને મદદ પણ કર-
 વામાં આવે છે. ટરકીશ પ્રજાને તેના વતનમાંથી હાંકી કઢાડવા
 હવે કીચીઅનોએ જાણે કે એક મહાભારત હીલચાલ ઉપાડી
 લીધી છે ગ્રીકોએ ટરકીશ મુલકોમાં જે અત્યાચાર કર્યો છે તે
 માટે પણ સરકારજ નવાખદાર છે. આ અત્યાચારો કેટલી હદ

સુધીના કરપીણ છે તે મિત્ર રાજ્યોના કમીશનરોએ પોતે પોતાની તપાસ દરમ્યાન જાહેર કર્યું છે.

જો મુસલમાન પાસે લશ્કર હોત તો ?

જો મુસલમાનો પાસે પુરતું લશ્કર હોત તો આજ તેઓને સરકાર સાથે ઇસ્લામી કાયદા પ્રમાણે એક ધારમીક યુદ્ધ જાહેર કરવાની ફરજ પડત અને તેમ થતે તો આ ખાલકદીના હોદ્દાની તપાસને બદલે કાંઈક જુદોજ મામલો નજરે પડતે પણ પુરતું લશ્કર ન હોવાથી ઇસ્લામી કાયદા પ્રમાણે જનાથી ખની શકે તેવા મુસલમાનોને આ દેશ છોડી બીજા કોઈ દેશમાં જવાનું રહે છે. જ્યાં તેની ધારમીક લાગણીઓ ન દુખાવવામાં આવે કે જ્યાં તેને પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર મારફત ન સતાવવામાં આવે.

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે લીધેલો વાંધો.

અત્રે પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે ક્યાન ખેંચ્યું હતું કે મી. મહમદઅલીએ કેસને લગતી જુખાની આપવાને બદલે ભાષણ કરવા માંડ્યું છે. કીમીનલ પ્રોસીજર કોડનું ૩૪૪મું સેકશન માત્ર તોહમતદારને મુકદ્દમાને અંગે પડેલી જુખાનીઓ બાબદજ સમજાવવા જણાવે છે. તોહમતદારે તો કાંઈપણ સમજાવ્યું નથી; પરંતુ ઘણા લાંબી ચર્ચામાં ઉતર્યા છે, કે જન્મ કરવા જરૂરી નહોતું અને તે હું માત્ર વખતની ખરબાદી રૂપ ગણું છું.

મૈદાના મહમદઅલી—મારા મિત્ર તાજ તરફના ધારાશાહીએ જુખાનીઓ શું છે અથવા તો ચાર્જ શું હતો તે સમજાવ્યું નથી. તેણે સ્ટેજપણ અજવાળું તે પર પાડ્યું નથી અને હવે તે કહે છે કે સમજાવવાનો મને હક નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—પરંતુ આ તો સ્ટેટમેન્ટને વધારે મળતું આવે છે.

મૈદાના મહમદઅલી—હમો સામે પડેલી જુખાનીથી જ સંજોગો ઉભા થયા તે હું સમજાવું છું કે જો પરથી તમો ચાર્જ મુકવામાં અનુમાન લઈ જવા યોગ્ય મુદ્દે જઈ શકો. તે સરકારી ધારાશાહી) તમો સમક્ષ કોર્ટમાં ક્યો કેસ રજુ કરવાનો

છે તે સમજાવીનાજ આવે છે. એક પછી એક શહેદ સાક્ષીના પંખિરામાં ઝુકાયા અને ઝુકદમાના સાહેદો તરીકેની તેમની જુવાની અઢી દીવસ સુધી સાંભળ્યા પછી અમે સઘળા જે સમજ્યા છીએ તે એજ કે અમે ઉભા થઇને ઠરાવ પસાર કર્યો છે, અને વળી મારા બાપજી તેનો હાથ ઉંચો કર્યો હતો. મેં ઠરાવ વાંચ્યો હતો. ઠરાવમાં લશ્કરની ખાખદ આવી તેતો અચાનકજ આવી અંધ છે. ઠરાવ ઉપરથી જ્યારે ધારાશાસ્ત્રી એવું ખતાવવા પ્રયત્ન કરે છે કે હમે લશ્કરને સરકાર તરફની ફરજમાંથી ઝુકવવા ઇચ્છતા હતા. અને અમે એવું સમજાવવા માંગીએ છીએ કે દરેક લશ્કરી માણસે અલ્લાહના ખનવેલા પ્રાણીને વફાદાર થતાં પહેલાં ખુદ અલ્લાહનેજ વફાદાર થવું જોઇએ. આથી ઇસ્લામી કાયદો સમજાવવો એ મારો ફરજ થઈ પડે છે અને તેજ હું કરું છું. હું સીદ્ધ કરવા માંગું છું કે અલ્લાહના કાયદા પ્રમાણે અને જે ઢંઢરામી મારા હાથમાં છે તે જાહેર કરનારા ત્રણ રાજકર્તાઓના કાયદા પ્રમાણે હું સચ્ચાઈને વળગી રહ્યો છું.

મેલ્સ્ટ્રેટ—જે હું ધારું તો આ નોંધ લેતાં સહેલથી ખંધ પડું—પરંતુ હું તેમ નથી ઇચ્છતો. તમે બાપજી ન કરતાં જુવાનીઓ ખાખદજ બોલશે તો તે વધુ સાફ થઈ પડશે.

મોલાના મહમદઅલી—જે આ બાપજી હોય તો મેં સંખ્યા ખંધ ખાખદ કહી હોત. હું ધારમીક કાનુનો સમજાવું છું કે જે ખાખદ તમારે ને મારે વર્તવું જોઇએ.

મેલ્સ્ટ્રેટ—ઝુકદમાને અંગેજ બોલશે તે વધુ સાફ થઈ પડશે. વળી અને તેટલું ટૂંકું કરો.

મોલાના મહમદઅલી—હું કયો ઝુકદમો તે પણ જાણતો નથી. વારંટમાં ૧૦૫ સેકસન સાથે—ખીજ કાંઈ સેકસનો છે.

મેલ્સ્ટ્રેટ—તે ૧૦૫ નહીં પણ ૫૦૫ મું સેકસન છે.

શ્રી શંકરાચાર્ય—આ વારંટ જુઓ—સેકસન ૧૦૫ છે.

મેલસ્ટ્રેટ—મી. સ્માર્ટની એ ભુલ છે.

મૌલાના મહમદઅલી—એ ભુલને માટે મી. સ્માર્ટને કાંઈ બટકાવી દેવાના નથી.

મેલસ્ટ્રેટ—ચાર્જ શું છે તે તો તમે જાણો છો.

મૌલાના મહમદઅલી—નહીં—મુકદમા પરથી હું એટલું જ જાણી શકવા સામર્થ્યવાન થયો છું કે હમારી સામે ચાર્જ એ છે કે હમે ઠરાવ પસાર કર્યો કે મુસલમાન સૈનીકોએ લશ્કરમાં હવે લાંબો વખત નોકરી કરવી નહીં. એ એજ હુકમ છે કે જે મારા પરમાત્મા આજે પણ આપે છે. આ રહ્યો મહારાણીશ્રીનો ઢંઢેરો અને બીજા જે રાજ્યોના ઢંઢેરા—કે જેને અનુસરીને તમારે વર્તવાનું છે. શું આ ચીજે ખાલી શબ્દો હતા—ઝાગળના ટુકડા પર—?! જે એની કાંઈજ કીમત ન હોય તો તેમ કહો. અને કહો કે જે તમે મોહમ્મદન હો તો અંગ્રેજી રાજ્યની હકુમતમાંથી ચાલ્યા જાઓ.

મેલસ્ટ્રેટ—તમે તમારું સ્ટેટમેન્ટ ચલાવો.

મૌલાના મહમદઅલી—એ તાજ તરફના ધારાશાસ્ત્રી વચ્ચે ન આવે તો હું આગળ ચલાવું—હું ઘણુંજ નખળો થઈ ગયો છું, હું શરીરની હાલતમાં ઘણો નાદુરસ્ત થઈ ગયો છું. પરંતુ તે માટે કાંઈ ફરીઆદ રજુ કરતો નથી.

મેલસ્ટ્રેટ—ફક્ત તોહમત બાબદજ્જ જોલવા પ્રયત્ન કરજો. તોહમત તો કેટલાક ઠરાવો પાસ કરવા માટે અને લશ્કરને ફોસલાવવા માટે છે. જે તમે તે બાબદમાં આગળ ચાલશો તો તે હું નોંધી લઉં.

મૌલાના મહમદઅલી—હું કહું છું તેમાં એક પણ શબ્દ એવા હોય કે જે લશ્કરની બાબદમાં રેફરન્સ આપતો નહીં હોય તો તે પ્રસંગમાં મને કહેજો.

મેલસ્ટ્રેટ—જે તમે અદળક લાંબાણ છે તેને ટુંકું કરી નાંખો તો હું તમોને દરેક પ્રકારે સવડતા આપવા તૈયાર છું.

આ પરથી મૈલાના મહમદઅલીએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે “૧૯૨૦ ના જુલાઈમાં સેનલ ખીલાફત કમીટીએ ઇસ્લામીક કાયદા અનુસાર અને કોમમાં જણીતા એવા મોલવીઓની સલાહથી ચોક્કસ કાર્યક્રમ નક્કી કર્યો. આ કાર્યક્રમથી સરકાર સાથે યુદ્ધ કરવા બાબેની કે પરદેશમાં ચાલ્યા જવાની મુતલબાનોની ઈતેજારી દુર થવા પામી.

મેજસ્ટ્રેટ—જો તમે લખેલું આપો તો તમને કીક ન થઈ પડે ખરું ?

મૈલાના મહમદઅલી—હું તે બધું લખી શકતો નથી. જો તમો મને શોર્ટહેન્ડ ટાઇપીસ્ટ આપો તો તેમ હું કરી શકીશ અને તમારો ઘણો ખાતારી થઈશ.

મેજસ્ટ્રેટ—હું ધારું છું કે હું તેમ કરું અને તમે તમારું બાકીનું સ્ટેટમેન્ટ આપી દઇ શકો. હું તમને ટાઇપીસ્ટ મોકલું તેને તમે લખાવો. તમો શા માટે તે સ્ટેટમેન્ટ તેમ કરવા પડેલાં નથી આપતા.

મૈલાના મહમદઅલી—આ તો ફક્ત ટાંચણ (નોટસ) છે અને તે મારા સ્ટેટમેન્ટ દાખલ કોર્ટ સમક્ષ મુકવા જવી બરાબર સ્થિતિમાં નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—હવે કેટલાં પાનાં બાકી રહ્યા.

મૈલાના મહમદઅલી—હું છ પાના—પર આવી લાગ્યો છું. અને એ કુલ્લે લગભગ ૨૦ પાના છે.

પ-મો. (કોર્ટના સવાલનો જવાબ આપતાં) બીજા તોહમતદારોને તપાસ્યા પછી—ટાઇપ કરેલું સ્ટેટમેન્ટ મુકવામાં વાંધો નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—(મૈલાના મહમદઅલીને) હું એવી નોંધ કરું છું કે તમો જણાવો છો કે—આ સ્ટેટમેન્ટના વધારામાં હવે પછી વધારાનું સ્ટેટમેન્ટ મુકશો.

આ પછી મેજસ્ટ્રેટ મૈલાના મહમદઅલીને કેટલાક સવાલો મુછ્યા હતા.

મેલસ્ટ્રેટ—ગોકક પરીષદના ઠરાવોની બે કોપીઓ તમારી પેટીમાંથી મળેલી.

મૌલાના મહમદઅલી—હું આ સવાલનું કારણ સમજી શકતો નથી. શું આ પ્રશ્ન અત્યાર સુધી અપાયેલી જુખાનીને કાંઈક ભાગ સમજાવવાની અથવા કુટક જુખાનીને સાંધી દેવાની મને તક આપવા માટે પુછાય છે.

મેલસ્ટ્રેટ—કાંઈપણ સવાલના જવાબ નહીં આપવાની તમને સ્વતંત્રતા છે.

મૌલાના મહમદઅલી—મારી સામે પડેલી જુખાની વીશે પુછવાને બદલે આપ મુકદ્દમાની નવી જુખાની બનાવો છો. અને જ્યારે આપ આટલા બધા ઉડાણ ઉતરવા માર્ગે છો તો હું કયુલ કરું છું કે કાગળો મારી માલકીના હતા, અને વળી ઠરાવ પણ મેંજ ઘડ્યો હતો અને અંગ્રેજીમાં તેનું ભાષાંતર પણ મેંજ કરેલું—એ કે ઠરાવના તરજુમાની પાછળની ઉરદુ બેતો (લીટીઓ) મારી બનાવેલી નહોતી.

મેલસ્ટ્રેટ—તમે ગોકકમાં હાજર હતા.

મહમદઅલી—હા.

મેલસ્ટ્રેટ—તમે સ્વીકારો છો કે નાં ૬ ના ઠરાવનો તરજુમા જે પ્રોસીક્યુસન-ઓર્ડર-સાથે છે તે ખરો છે.

મહમદઅલી—મારે શા માટે સ્વીકારવું બેઠ્યું. થરપાર-કરના પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ જણે છે. હું સવાલની મતલબ નથી સમજી શકતો.

મેલસ્ટ્રેટ—ઠરાંચીમાં એજ રીતીએ એ ઠરાવ પાસ કરાયેલો.

મહમદઅલી—હા.

મેલસ્ટ્રેટ સ્ટેટમેન્ટ જરૂરી સુધારો કર્યા પછી સહી કરવા કહ્યું હતું. જે પછી મેલસ્ટ્રેટ મૌલાના મહમદઅલીને કહ્યું કે હું આશા રાખું છું કે બીજા બધા તોહમતદારો પોતાના સ્ટેટમેન્ટો નહીં આપશે. જે પરથી મૌલાના મહમદઅલીએ જણાવ્યું કે હું ન કહી શકું બીજા તોહમતદારોને સીધું પુછી લેવું.

મોલાના મહમદઅલીનો છેવટના ભાગનો ખુલાસો.

(મોલાના મહમદઅલીએ પોતાના સ્ટેટમેન્ટનો અધુરો રહેલો સ્વેચ્છીત ખુલાસો ઠાટીને આપ્યો હતો તે ભાગ નીચે મુજબ છે.)

પણ સને ૧૯૨૦ ના જુન મહીનામાં સેન્ટ્રલ ખીલાફત કમીટીએ ઇસ્લામની શરીઅત અનુસાર, તેમજ ખીલાફત ખમૈના છતાં અમારા દેશનાજ ઠેટલાક આગેવાનોની સાથે મસલત કરીને ચળવળ ચલાવવા માટેનો એવો માર્ગ નક્કી કર્યો કે જ્યાં મુસ્લમાનોમાં એવી આશા હોય ત્યાં કે આ સરકારની સામે લડાઈ જગાવ્યા સીવાય જાહેરી છુટકારો થઈ શકશે. તેમણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે તેમણે સરકારને સહકાર દેવો બંધ કરવો, અને આ રીતે આકસ્મીક રીતે રાજકારોબારને પાંગળો ખનાવી દેવામાં સહાયશ્રુત થવા છતાં પણ, સરકાર ખીલાફત અને ઇસ્લામની વીરુધ્ધ જે દુશ્મનાવટ લઈ કામો કરી રહેલ છે, તેના કામોમાં તે પોતે તો ભાગીદાર નહીં બને. અસહકારની આ યોજના “તહે મવાલાત” ની જાણીતી ઇસ્લામીક પદ્ધતી ઉપર રચાયેલી હતી. જે “તહે મવાલાત”ને માટે કુરાને શરીફમાં જોઈએ તેટલા ટેકો આપેલ છે, તેથી આ વીરુધ્ધમાં પાક પયગંબરે જે સત્તાવાર આજ્ઞાઓ કરેલી છે તે બધાની વીગતમાં નહીં ઉતરતાં માત્ર થોડાક ભાગનું અત્રે અવતરણ કરી બતાવીશ. (અત્રે ખુદાના માર્ગની સામે ધનારાઓ સાથે કોઈપણ બતનો મિત્રભાવ નહીં રાખવા માટેનું, સુરખે મુમતહીનાના ૬૦ માં અધ્યાયમાંથી લાંબું અવતરણ ઉતાર્યું હતું.)

અત્રે જણાવવું જરૂરનું છે કે આ આજ્ઞાઓ મક્કાની જીતના પ્રસંગમાં હઝરત પયગંબરના સાથી હાતેબિલ-અલીબલઅતએ મક્કાના વીરુધ્ધીએને ચેતતા રહેવાની કાગળ લખીને સલાહ

આપી હતી, તે વખતે ઠરવામાં આવી હતી, કારણકે તેમ કરીને મક્કામાં પોતાનું કુટુંબ રહી જાયું હતું તેમની તરફ તેઓ મહેરબાની ખતાવે તેવી લાલચ તેમને આપવાની હતી, પણ તે અટકાવવામાં આવેલ હતો. મુસલમાનો વીરૂધ્ધ ખીનમુસલમાનોએ લડાઇ જગાડી હોય તેમની સાથે કેવો વ્યવહાર રાખવો તે હઝરત અબુબકરના પુત્રી અને હઝરત પયગંબરના પત્ની આયેશાનાં બહેન હઝરત આસમાના પગલાંથી ખતાવવામાં આવેલ છે. એ હઝરત આસ્માએ તો એટલે સુધી કયું હતું કે, પોતાની માતા જે અત્યાર સુધી ઇસ્લામમાં માનતી નહોતી તેનો ત્યાગ કર્યો હતો, તેની લાવેલી ભેટ સોગાદ તેણે સ્વીકારી નહોતી પણ તેને પોતાનાં મકાનમાં દાખલ થવાની પણ ના પાડી હતી. આ બંને પ્રસંગોમાં મુસલમાનો માટે ખીન—મુસલમાનો જેઓ ધાર્મિક કે મુલકને માટે લડાઇ જગાડી હોય તેમની સાથે કેવી રીતે વરતવું તેની કદી પણ ન ઉલ્લેખી શકાય તેવી મર્યાદા ખતાવેલી છે. આમ ખ્રીષ્ટીય સરકારનો પહેલા વર્ગમાં ખતાવેલા કારણમાં સમાવેશ થતો હોવાથી મુસલમાન તેને કોઇ પણ જાતનો સહકાર દઇ શકે નહીં કે મીત્રતાનો સંબંધ ધરાવી શકે નહીં.

આવા ઉદાહરણો થોડાં નથી તે ખતાવવા સારું કુરાને શરીફમાંથી કેટલાંક વધારે અવતરણો આપવા જરૂરનાં છે. એમ કહી સુરા-ઇ-મુબદીલાહના પૃષ્ઠ ૫ માં પ્રકરણમાંથી, ખુદાના કામની વીરૂદ્ધ થનારાઓ હંમેશને માટે દોજખમાં રહે છે અને પોતે શેતાનની સાથે બળેલા હોવાથી કયામતના દીવસે ખુદાની વાત ભુલીજી જાય છે, અને ખુદાને પહોંચે રહેનારાઓને કેવા સુખ મળે છે તે વીધે લંબાણ ઉતારો આખીને મલ્લાના આગળ લખતાં જણાવે છે કે, આ ઉતારાને લક્ષમાં લેતાં જેઓ ખુદાને અને તેના કુતોની વીરૂદ્ધ થાય તેની સાથે સાચા મુસલમાનોએ સહકાર કરવો કે અસહકાર એ વિષે હવે લગાડે શંકા રહેતીજી

નથી. વળી પવીત્ર કુરાનના ત્રીજા પ્રકરણ સુરાધ-અલ-ધ-મરાન-માંથી ખુદાની શક્તી કેવી સર્વવ્યાપી છે, તે ખુદાને નહીં માનનાર તરફ પણ કેવા દયાભાવથી જીવે છે, તથા હિવટ સુધી વીધમાં રહેનારાઓના મ્હોં કયામતને દિવસે કાળાં થશે તેમને ખુદા શું કહેશે તથા કયામતને દીવસે ખુદામાં વીશ્વાસ રાખનારના મ્હોં સફેદ થશે અને તેઓ ઉપર ખુદાની મહેરબાની ઉતરશે તે તથા જયુ અને ખ્રીસ્તીઓ વીષે શું કહ્યું છે વગેરે વીગતવાર ખતાવનાર અવતરણ ઉતારીને મૈલાનાઓ કહ્યું કે, જયુ લોકો તથા ખ્રીસ્તીઓના સંબંધમાં આ ઉતારાઓમાં સ્પષ્ટ વાત કહેલી છે તેમ કહી જયુ તથા ખ્રીસ્તીઓ વીશે કુરાને શરીરના સુરાધ મોઘદાહ નામના પાંચમાં પ્રકરણમાંથી લખાણ ઉતારે આપ્યો. જમાં ચોકડું કહેલું છે કે ખુદામાં વીશ્વાસ રાખનારાઓએ જયુ અથવા તો ખ્રીસ્તીઓને મીત્ર તરીકે ગણવા નહીં. તે ઉપરાંત જહાદ કયારે કરવી તે પણ તેમાં જણાવ્યું છે અને ખુદાએ ખ્રીસ્તીઓ તથા જયુ લોકો ઉપર કેવા શાપ આપેલ છે એમ કહેલ છે.

આ ઉપરાંત કુરાને શરીરમાં જે ખીન મુસ્લીમો મુસ્લીમોના ખુદા અને તેનાં દુતો સામે જંગમાં ઉતરેલા હોય, તેમની સાથે મીત્રતા કે સહકાર નહીં રાખવા ફરમાવેલ છે. અને તેમ કરનાર ઉપર ખુદાનો ગુસ્સો ઉતરશે અને હમિશને માટે દોજખમાં રહેવું પડશે એવું જણાવેલ છે. અને અને તેનેજ મળતો મુકદ્દમે છે. ખરેખર આ ખાખદમાં ઇસ્લામનો કાનુન એટલો કડક છે કે જે મુસલમાન અપવીત્ર હોય તેને અંદર અંદર પણ મદદ નહીં કરવા જણાવેલ છે. કુરાને શરીરમાં કહ્યું છે કે “ પવીત્ર અને ખુદાથી ડરીને થનારા કામમાં એક ખીજને મદદ કરે! પણ પાપના અને ખરાબ કામમાં એક ખીજને મદદ ન કરે! ” એવું મુસલમાનોને ફરમાવવામાં આવેલું છે.

ખુદા મુસલમાનોની અંદર અંદર પણ સહકાર માટેની

આવી મર્યાદાઓ ખાંધેલી છે તો પછી જે વીધમાંથી ઇસ્લામ અને ઇસ્લામના રક્ષકની સામે લડાઈ કરતા હોય તેની સાથે સહકારની પરવાનગી આપીજ કેમ શકાય ? સરકાર આજે એવુંજ કરી રહેલ છે, તો તેને લડાઈ કરવાના કામમાં મદદ કેમ આપી શકાય ? હોંદુસ્થાનના જાણીતા પાંચસો ઇસ્લામના ઉલમાઓએ, હોંદમાં કોઈએ પણ કરાંચીની ખીલાફત પરીષદ ભરવાનો વીચાર કર્યો હોય તેની ઘણાં મહીનાઓ પહેલાં તેવા કામની સામે પોતાનું કાનુનસર ફરમાન બહાર પાડ્યું હતું. પરંતુ એકાએક સરકારે શરમ ભરી રીતે અમારા અહીંસાને લગતા ખુલાસાને મારી મચડીને ફેરવી નાખ્યો હતો તથા ધરપકડના ડરથી અધમ રીતે અમને તાબે કરવાના માર્ગે મહાત્મા ગાંધીજીના આગ્રહને લીધે હલકામાં હલકી રીતે નીબૂજી નીવડ્યા એટલે, કરાંચીની પરી-ષદમાં એનગોરા વીધેના ઠરાવમાં લશ્કરના સંબંધમાં આકસ્મીક રીતે થયેલા ઉદ્દેશને, ગાંધી-રીડીંગ વાતચીત પછીથી સરકારે ત્રાપ મારી ખેંચી કાઢ્યો, અને જુવો—હયાનપુર્વક જુઓ ! કે ઉલમાઓના ફતવાની લગભગ પાંચ લાખ કોપીઓ જુદી જુદી પ્રાંતીક અને સ્થાનીક તથા મધ્યસ્થાન સંસ્થાઓ મારફત સમસ્ત હોંદમાં વહેંચાઈ ગઈ. તે પછી નામદાર શહેનશાહે તે પ્રતવાને જપત કર્યો. હું જણાવીશ કે આવી યુક્તિઓથી ડર કરોડની પ્રજા ઉપર વીસમી સદીમાં તો રાજ્ય નહીં થઈ શકે.

કુરાને શરીફ શું ફરમાવે છે ?

અને એ પાંચસે ધર્મગુરુઓએ પોતાનો ફતવો કયા આધાર ઉપર તૈયાર કર્યો હતો ? પવિત્ર કુરાનમાં સમાયેલી ચોખ્ખામાં ચોખ્ખી અને આગ્રહ ભેદી આજ્ઞાઓ, તેમજ હઝરત પયગંબરની આજ્ઞાઓ ઉપરથીજ હું તેને વીધે મારા મુદ્દાઓ કે ટીકા કઈ તે ખીનજશરી હોવાથી, હું તે આજ્ઞાઓજ કહી સંભળાવીશ—

કુરાને શરીફમાંથી લગભગ છ એક પ્રકાર નીચે આપું છું:-

૧ કોઈ પણ મુસલમાને જુલ થઈ હોય તે સીવાય ખીજ

કોઇ સુસલમાનને મારવો નહીં બેધએ-તે પછી એવી સ્થિતિમાં પશુ ગુન્હો કરવાને માટે બારેમાં બારે શીક્ષા કરમાવેલી છે. (સુરા-ધ-નીસા પ્રકરણ ૪ થું.)

૨ “પરંતુ જે કદીપણ ખુદામાં વીશ્વાસ રાખનારને બધી બેધને મારી નાંખશે તે હંમેશને માટે દોઝખમાં પડશે, ખુદા તેની ઉપર ગુસ્સે થશે અને તેને આપ આપશે અને તેને માટે બારેમાં બારે દુઃખ ઉભાં કરશે.” (ધહેમ.)

૩. ઐ, ખુદામાં વીશ્વાસ ધરાવનારાએ તમારી પોતાની મરજીથી તમારી વસ્ત્રે વ્યાપાર ચાલતો હોય તે શીવાય ખોટી રીતે એક ખીજની વસ્તુ પચાવી પાડતા નહીં અને દયાળુ ખુદા તમારામાં છે તેથી એક ખીજને મારતા નહીં અને જ્યો દ્રેષથી કે ખોટી રીતે તેમ કરશે તેને અગ્રીમાં નાંખવામાં આવશે કારણ કે ખુદાને માટે તે સહેલું છે. જે વસ્તુઓને ત્યાજ્ય ગણેલી છે તે અમે તેવી મહાન હોય તો પણ તમે તેને ત્યજ દેશો તો અમે તમારી ભુલો દરગુજર કરી તમને માન સાથે જન્મતમાં લઇ જઇશું. (ધહેમ.)

કુરાને શરીરમાંથી એવા ખીજ બે ત્રણ અવતરણો આપી હઝરત પયગમખરની આજ્ઞાએ ખતાવતાં મૈલાનાએ કહ્યું કે એવી આજ્ઞાએ એટલી બધી છે કે કંઈ અને કહેવી અને કંઈ ન કહેવી તે પણ મુશ્કેલ છે એમ કહી એમણે લગભગ ૧૬ ઉતારા આપ્યા છે તેમાં એક સુસલમાન ખીજ સુસલમાનનું માત્ર ત્રણ વાજખી કારણ શીવાય લોહી વહેવડાવે તે મહા ગુનેહગાર થાય છે એવું ખતાવેલ છે. એ ત્રણ વાજખી કારણોમાં (૧) ખુનનો ખદલો, (૨) જર કમની સજ અને (૩) સ્વધર્મનો ત્યાગ. એ જણાવેલ છે. ખાકી સુસલમાનની સામે જીભથી કે હાથથી કર્યું પણ ખોટું ન કરે તે સુસલમાન છે. જે સુસલમાનને ગાળ દે તે ખોટું કરે છે અને એની સામે લડાઈ કરે તે કાયર છે. જે સુસલમાનો સામે ક્ષીઆર ઉપાડે તે સુસલમાન નથી. જે આકાશ અને દુનીઆના

તમામ વતનીઓ એક મુસલમાનને કાપવાના મુનેકગાર થશે તો ખુદા નહીં તે બધાને અગ્નીમાં નાંખશે. મુસલમાનને કાપવામાં મદદ કરનાર પછી સલ્લે અડધી દુનીયા તેની તરફ હશે છતાં ખુદાની દયા તેની ઉપર નહીં રહે. જગતનો નાશ કરનારા કરતાં એક મુસલમાનનું ખુન કરનાર ખુદાની નજરે મોટો ગુન્હેગાર છે અને ખુનની પહેલી ખાખદને બીજા ગુન્હા કરતાં ઘણી નજીવી ગણે છે. ખુદા બધા પાપોની માફી આપશે પણ જે વીધની રહીને મરશે અને જેણે બહુ જોધને મુસલમાનને મારી નાંખ્યો હશે તેનાં પાપની માફી નહીં આપે. વાજબી કારણ વગર જે મુસલમાનને મારશે તેની ખુદા પ્રાર્થના પણ નહીં સાંભળે. દરેક મુસલમાનની જીંદગી, આખર અને માલમીલકત બીજા મુસલમાન માટે હરામ છે. કોજબને સાત દરવાજા છે, તેમાં એક મારા અનુયાયીઓ ઉપર તલવાર ખેંચનારાઓ માટે છે. મુસલમાનનું થોડું લોહી વહેવડાવનારને સ્વર્ગના દ્વાર આગળ ખુદા ખુદા જાતે રોકશે. મારા અનુયાયીઓ તરફ જે તલવાર ખેંચશે તે મારો નથી, હું તેનો નથી. જે મુસલમાનો લડતાં તલવારો ખેંચશે તેો જે કપાયા હશે અને જેણે કાપ્યો હશે તે બંનેને અગ્નીમાં નાંખવામાં આવશે” વગેરે પયગમ્બરી આજ્ઞાઓ સંભળાવીને મોલાના મહમદઅલીએ આગળ ચાલતાં કાપાના સંબંધમાં ઇબની-માઝની હાદિસ્નાં ખુદાની નજરમાં, ખુદાના ભક્તની પવિત્રતા કેટલી બધી મહત્વની છે તેને લગતાં અવતરણ સંભળાવીને કહ્યું કે:—“ આ પરધર્મી સરકારે, મુસલમાનોને, પવિત્રમાં પવિત્ર વસ્તુઓ કરતાં પણ મોસ્લેમ જીવન અને મોસ્લેમ મીલકતો વધુ નીરમલતાને માન આપવાનું કહેવા જતાં જનની નિર્મલતા સહુકોધથી સ્વીકારેલી છે, તેવા છ મુસલમાનો અને એક હાંદુની સામે, બંને કોએની નિર્મલતા ઉપર અત્યાચાર કરીને, કામ ચલાવવા માંડ્યું છે.

પયગમ્બરની છેલ્લી આજ્ઞા.

હવે હું જે છેલ્લી પયગમ્બરની આજ્ઞા અત્યારે કહી સંભળાવવાનો

કુ, તે આ સંગમાં છેલ્લા પયગમ્બરનો છેલ્લો સંદેશ છે. પોતાના પવીત્ર બોધનું છેવટનું પ્રકરણ સદાને માટે ખંધ કરી મક્કાની છેલ્લી યાત્રાએ લગભગ યોણા બે લાખ માણસો સાથે જવાની ત્રણ મહીના પહેલાંજ એ શબ્દો કહેલા છે. હજના દીવસે હાજર થયેલા સંઘને ઉદ્દેશીને તેમણે પુછ્યું કે આજે કયો દીવસ થયો ? અને લોકો સમજ્યા કે તે વાતથી તેઓ અબ્બણ્યા હોઈ શકે નહીં પરંતુ માત્ર પ્રસંગને મહત્વ આપવા માટેજ બાર મુકે છે એટલે તેમણે જણાવ્યું કે “ખુદા અને ખુદાના પયગમ્બર તે સારી રીતે જાણે છે.” તે પછી તેમણે પુછ્યું કે, “આજે કયો મહીનો છે ?” તેનો જવાબ પણ લોકોએ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેજ આપ્યો. છેવટે તેમણે લોકોને પુછ્યું આ કયું શહેર છે ? અને તેનો જવાબ પણ એજ રીતે વાળવામાં આવ્યો. ત્યારે પયગમ્બરે કહ્યું અને તે શબ્દો તેમની ખંધી આજ્ઞાઓના છતી-હાસનાં અને તેમનાં જીવન ચરીત્રોનાં પુસ્તકોમાં પણ ટાંકવામાં આવ્યા છે કે, “યાદ રાખજો કે, આ શહેરમાં આ મહીનામાં આવજના દીવસની હરમતની માપક તમારું લોહી, તમારી માલ મીલકત અને તમારી લજ્જ તે ખરી રીતે હરામ છે. યાદ રાખજો કે, તમે મારી પછી પાછા ખુદામાં વીધાસ નહીં રાખનારા બની જાઓ એક ખીજનાં ગળાં કાપતાં નહીં.” આજ રીતે મુસલમાન સીપાહોને લડવા બેલાવવામાં સરકાર આવી બેઠામની ને હજી ચાલુ રાખી રહી છે અને જ્યારે અમે પાક પયગમ્બરની આ પવીત્ર આજ્ઞાનું આવા પવીત્ર પ્રસંગે સ્મરણ કરાવીએ છીએ, ત્યારે જીરત અલ-અરખના બીન-મુસલીમ અંકુશના સંબંધમાં પયગમ્બરની મરણ વખતની આજ્ઞાઓની આપણે અવગણના કરીએ તેમ છલે છે તે સરકાર કે જે બ્રીટીશ તાજ તરફથી ધર્મના સંબંધમાં બહાર પાડેલા સબળા ટંકેરાની અવગણના કરીને અમારી ધરપકડ કરે છે.

અમે કંઈ પણ પાપ કર્યું જ નથી.

હું હવે માત્ર એક જ વાત જણાવીશ કે જેથી ઇસ્લામની શરીયતની સહુને ખબર પડે. જે સીપાહોના બળવા પછી મહારાષ્ટ્રીનો ઢંઢેરા પ્રકટ કરવામાં આવ્યો હતો તે બળવા કાતુરિસ ઉપર આવ્યો અને ડુક્કરની ચરખી લગાડેલી હોવાની માન્યતાને લીધે જ થયો હતો, પરંતુ ઇસ્લામી કાયદામાં કશું જ નહીં, ડુક્કરનું માંસ નહીં લેવા માટે મરણનો ભય ખતાવવામાં આવે તો તે લેવું, એટલું જ નહીં પણ તે લેવાની ના પાડનાર પાપી તરીકે મરણ, પરંતુ જે એક મુસલમાનને ન કાપી નાખવા માટે તેને મારી નાખવાનો ભય ખતાવવામાં આવે તો તે વખતે તેણે ના પાડવી જ જોઈએ. વખત એવો આવે તો, પોતાના દીલથી તે ખુદા તરફ સાચો વફાદાર રહેવા છતાં, બહારથી ઇસ્લામનો ત્યાગ કર્યાનું, પણ જણાવી શકે; પરંતુ તે એક મોસ્લેમને કાપી શકે નહીં. પરંતુ આ સરકાર કે જે સીપાહોને લશ્કરમાં દાખલ કરવા પહેલાં તમને શીતળા ટંકાવવા કે ફરીથી શીતળા ટંકાવવા માટે કંઈ વાંધો છે? એવું પુછવાની નાજુકાઈ ખતાવે છે તે જ સરકાર એક મુસલમાનને સ્વધર્મનો ત્યાગ કરવાના કે ડુક્કરનું માંસ ખાવાના કરતાં પણ વધારે ખરાબ કામ કરવાની પ્રજ્ઞ પાડી રહી છે. જે સહીબજીતાની ડંકાશોની કે ત્રણ રાજકર્તાઓના ઢંઢેરાઓની લગાર પણ કીંમત દાય તો મુસલમાન સીપાહોને, હાલના પ્રસંગે લશ્કરમાંથી જેથી લેવામાં અમે અમારી ધારમીક અને કાનુની પ્રજ્ઞ બજાવી છે અને તેમાં અમે કંઈ પાપ કે ગુન્હો કર્યો નથી.

મેજિસ્ટ્રેટ એ પછી મૈદાના હુસેન અહમદ (તોહમતદાર નાં ૨)ને તેનું સ્ટેટમેન્ટ આપવા કહેતાં મૈદાનાએ હા કહી અને તે પછી ઉરદુમાં બોલવા માંડ્યું. પરંતુ સરકારી દુભાશીને આજે મૈદાના હુસેન અહમદની ઉરદુ જાણના તરજુમો કરવા

અશક્તી જણાવી જે પરથી મેજસ્ટ્રેટે અંગ્રેજી જાણે છે કે કેમ તે ખાખદ પુછતી મોલાનાએ નકારમાં જવાખ આપ્યો હતો.

મેજસ્ટ્રેટે તેપરથી તોહમતદારને પુછતાં કહ્યું કે તમારામાંથી કોઈ મોલાનાના ઉરદુનો તરજુમો કરશો.

મોલાના શોકતઅલી—હમો અસહકારને માનનારા છીએ એટલે હમે કોઇપણ માર્ગે કોર્ટને મદદ કરવા નથી ઇચ્છતા.

મેજસ્ટ્રેટ—જે તમો અસહકારી તરીકે કાંઇપણ સ્ટેટમેન્ટ કરવા માંગતા નથી એમ કહેશો તો હું ઘણો ખુશો થઈશ. (હસાહસ)

અને ડો० કીચલુને મેજસ્ટ્રેટે કહ્યું કે જે તમારે કાંઈ કહેવું હોય તો કહો, જેપરથી તેમણે ઉરદુમાં બોલવા માંગતાં કોર્ટે અંગ્રેજીમાં બોલવા કહ્યું.

ડો० કીચલુ—હું અંગ્રેજીમાં બોલી શકું પરંતુ ઉરદુમાં બોલવું વધારે પસંદ કરું છું.—કારણ કે તે લાખામાં મેં મારું ગુળ લાપણ કરેલું, અને તેમાંજ (ઉરદુમાંજ) હું મારા વીચારો ખરોખર રીતે દર્શાવી શકું છું.

મેજસ્ટ્રેટ—એનો અર્થ માત્ર વખત ગુમાવવા જવું છે.

ડો० કીચલુ—દીલગીર છું કે કાંઈ ઉપાય નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—હું ધારું છું કે તમો જે કાંઈ ઉરદુમાં કહો તેનો હું તરજુમો કરી શકું, પરંતુ એટલું છતાંજ જે તમોજ અંગ્રેજીમાં કહો તો તે વધુ સારું થઈ પડશે.

ડો० કીચલુ—નહીં સાહેબ—હું દીલગીર છું.

મેજસ્ટ્રેટ—એ રીતે તો મારે નોંધ કરવી કે તમો અંગ્રેજી માં સ્ટેટમેન્ટ કરવા નાંખાડો છો.

ડો० કીચલુ—તમોને મોઝ્ય લાગે તેમ તમે કરો.

પીર ગુલામ મુન્નહીદતુ સ્ટેટમેન્ટ.

મેજસ્ટ્રેટે પીર ગુલામ મુન્નહીદને કાંઈ કહેવું હોય તો કહેવા કહ્યું જેપરથી તેમણે સ્ટેટમેન્ટ કરતાં જણાવ્યું કે, અમારા ખુદાએ પવિત્ર કુરાન જે ૧૩૦૦ વરસપર થયેલું છે

તેમાં ફરમાવ્યું છે કે જે ખૂદાની આજ્ઞાઓની સામે જતી હોય તેને આલીમ ગણવી. બીજી જગ્યાએ એવા બોધ આપવામાં આવ્યો છે કે હમારે હમારા ચુકાદા બીજી કોઈમાં નહીં પણ જે કોર્ટ પવિત્ર કુરાનને આધારે ન્યાય આપતી હોય તેની પાસેથીજ મેળવવા. અમને ૧૩૪૦ વરસ પહેલાંજ આવી કોર્ટનો બહીષ્કાર કરવાની આજ્ઞા અપાએલી છે. અને કુરાનના શબ્દો દેશમાં બધે પહોંચાડવાની આજ્ઞા છે. કુરાનના બીજા ગ્રંથમાં એમ લખેલું છે કે જે માણસ કુરાનનો સંદેશો બીજાઓને પહોંચાડતો નથી તેને હું અને બીજાઓ ત્રાપ આપીએ છીએ. અને એમ પણ લખ્યું છે કે જે મુસલમાન બીજા મુસલમાન સાથે લડે છે અથવા તેને મારી નાંખે છે તે હંમેશને માટે નર્કમાં જાય છે. અને પ્રભુના આપને પામે છે. કુરાનમાં એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે કોઈપણ મુસલમાનને મારવા નહીં, ધરણુ તે ખૂદાના માનીતા છે. આ તેમજ પવિત્ર કુરાનના બીજા ફરમાનો ટાંકી તેમણે કહ્યું કે જે ઠરાવ ગયા જીન અથવા જીલાઈ માસમાં પસાર કરવામાં આવ્યો છે તેનો એક હજાર ત્રણસોને ચાલીસ વરસનો જીનો છે, તે કાંઈ મૈલાના મહમદઅલીએ રજુ કર્યો નથી પરંતુ હઝરત પયગમ્બરે જાતે રજુ કરેલો છે, અને અલ્લાહની તેને સંમતી છે. આ દુનીઆમાં ૪૪ કરોડ મુસલમાનો છે, અને તેઓ આ ઠરાવ રોજ વાંચે છે. ધર્મને આ દુનીઆમાંથી નાસ પામી ગએલો જેવા ધરછે છે તેવી કોર્ટમાં હું કાંઈપણ સ્ટેટમેંટ આપવા નથી ધરછતા.

પવિત્ર કુરાનમાં કહ્યું છે કે જે લોકો કુરાનનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરશે, તે જાતેજ નાશ પામશે. અને તેથી મૈલાના મહમદઅલીના કે શાકતઅલીના કેદ થવાથી અથવા તે હમે સાતે જણને મારી નાંખવાથી કાંઈ અમારો ધર્મ નાશ પામવાનો નથી. આ સંબંધમાં પવિત્ર કુરાનનું વિશેષ જોઈએ નિર્દેશ અમાણુ હું આપી શકીશ.

મેજસ્ટ્રેટ—તમે સુતાફીક ફતવાપર સહી કરી હતી.

જ—એ પ્રતવા ઉપર મેં સહી કરી છે, અને મારી સાથે ખીજ ૫૦૦ જણાએ તેની ઉપર સહી કરી છે. અમારી અખીલ સીધ ઉલ્લેખ પરીપદે એ ફતવાને પ્રરી પ્રગટ કરવા કરાવ કર્યો છે, અને મેં તેની ઉપર સહી કરી છે. કારણકે એ ફતવો કુરાનના ૧૯ ફકરાઓને આધારે અને હઝરત પયગમ્બરની ત્રણ હાંતકથાઓને આધારે ઘડવામાં આવ્યો છે. જો તે પ્રતવાને જપત કરવામાં આવે તો તેનાથી પવિત્ર કુરાનના ૧૯ ફકરાઓ પણ જપત થાય છે, અને કોઈપણ મુસલમાન કુરાનની વિરુદ્ધનો એક અક્ષર પણ સહન કરી શકશે નહીં.

અત્રે લગભગ ૫-૪૦ મીનીટ થવાથી મૈલાના મહમદઅલીએ પોતાની નીમાજને માટે માત્ર દસજ મીનીટ બાકી રહેલી છે તે બાબદ કોર્ટનું ધ્યાન ઝેર્યું અને અડધા કલાક માટે કોર્ટને મુલતવી રાખવા માંગણી કરી. મેજસ્ટ્રેટની ઈચ્છા કોર્ટ ૬ વાગતા સુધી ભરવાની હતી; પરંતુ તેમણે કોર્ટને મુલતવી રાખવા સ્વીકાર્યું.

દીવસ ચોથો.

ગુરુવાર તા. ૨૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧

સાંત આગેવાનો સામેના મુકદ્દમો ગુરુવાર તા. ૨૯ મીએ વધુ તપાસ માટે ૧૧ વાગે નીકળ્યો હતો. આગેવાનો ૧૧-૫ મીનીટ આવી પહોંચ્યા હતા. બહાર ઉભેલા લોકોએ તેઓ આવી પહોંચતાં અણાહો અકબર અને વંદેમાતરમ આદીના પોકારોથી વધાવી લીધા હતા.

કોર્ટનું કામ શરૂ કરતાં મૈલાના મહમદઅલીએ જણાવ્યું કે મને માત્ર એકજ કલાકનો વખત માફ બાકી સ્ટેટમેન્ટ શોર્ટે-હેંડ રીપોર્ટરને નોંધાવવા માટે આપવામાં આવ્યો હતો અને તેથી તે પૂર્ણ કરવા શકતીવાન થવાયું નથી, વારંવાર શબ્દોની બેઠણી કરવી પડતી જથી થણા વખત ગયો.

મેજસ્ટ્રેટ—સ્ટેટમેંટ કરવા તમોને વધુ, વખત આપવામાં આવશે.

મેજસ્ટ્રેટ—(ડા. કીચલુને) તમે તા. ૬મી જુલાઈએ કરાંચીમાં મળેલી એલ ઇડીઆ ખીલાફત કોનફરન્સમાં હાજર હતા.

ડા. કીચલુ—આવા સવાલો પુછવામાં કોર્ટેનો શું હેતુ સરે છે તે જાણું નહીં ત્યાં સુધી હું આવા સવાલનો જવાબ આપવા ઇચ્છતો નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—મહેરખાની કરીને સવાલનો જવાબ આપો.

ડા. કીચલુ—હું જોઈ છું કે આજે કામ ચલાવવાની રીતમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. ગઈ કાલે આરોપીએ પોતાનું સ્ટેટમેંટ કર્યા પછી સવાલ પુછવામાં આવેલા ત્યારે આજે પહેલાં સવાલ પુછે છે. મારું સ્ટેટમેંટ રજુ કરવા મને પરવાનગી આપવામાં આવશે કે નહીં તે હું નથી સમજી શકતો.

મેજસ્ટ્રેટ—હા. તમે શું કહો છો તે હું સમજું છું. ગઈ કાલે કામકાજ કરવાની રીતમાં ભુલ હતી. તમને તમારું સ્ટેટમેંટ આપવાને છેવટે વખત આપવામાં આવશે. તમે જવાબ આપવા તૈયાર છો.

ડા. કીચલુ—કોર્ટે પોતાની ભુલ ઠણક કરી એ જોઈને હું રાજ થયો છું. હું જવાબ આપવા નથી માગતો પરંતુ હું મારા સ્ટેટમેંટમાં ખર્ચો ખુલાસો કરીશ.

મેજસ્ટ્રેટ—ટીક, ત્યારે હું નોંધ લઉં છું કે તમે કોઈ પણ સવાલના જવાબ આપવા ના પાડો છો.

ડા. કીચલુ—તમારી મરજીમાં આવે તે લખો.

મેજસ્ટ્રેટ—તમે કોનફરન્સમાં છટ્ટા ઠરાવને ટેકો આપેલો કે જ્યાં ખીજ ખાખડો સાથે એવું જણાવેલું છે કે “હાલની ઘડીએ ખીટીશ લશ્કરમાં મોહમેડન બાઈએ ચાલુ રહેવું અથવા તો લશ્કરમાં દાખલ થવું કે ખીજઓને લશ્કરમાં જોડાવા લલ-આવવા એ ધારમીક દ્રષ્ટીએ દરેક રીતે ગેરકાયદે છે અને તેથી

સાધારણ રીતે ખધા મુસલમાનો અને ખાસ કરીને ઉલમાઓની ફરજ છે કે તેમણે આ ધારમીક આજ્ઞાઓ લશ્કરમાંના દરેક મુસલમાન સાધને પહોંચાડવી.

ડૉ. કીચલુ—તમને મહેનતમાંથી ખચાવવા ખાતર હું મારે સ્ટેટમેન્ટ રજુ કરતી વખતે ખધું જણાવીશ.

મેજસ્ટ્રેટ—મારે કોર્ટની રીતભાત પ્રમાણેજ ચાલવું જોઈએ.

ડૉ. કીચલુ—હું ઘણો ખુશી થાઉં છું કે તમે આજે રીવાજ (પ્રોસીજર) જાળવો છો. અજમળી એટલીજ થાય છે કે તમે ખધ કાલે એ પ્રમાણે કેમ ન ચાલ્યા.

મેજસ્ટ્રેટ—ઉપર પ્રમાણેનો ઠરાવ પરીષદમાં પસાર થયો હતો.

ડૉ. કીચલુ—હું આ સવાલનો જવાબ આપવા માંગતો નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—તમારે સાક્ષી વીશે અથવા તેમણે જે પુરાવો આપ્યો છે તે ખાખદમાં કાંઈ કહેવું છે.

ડૉ. કીચલુ—તે પછી પોતાનું સ્ટેટમેન્ટ શરૂ કર્યું. જેનાં થોડાં વાક્યો મેજસ્ટ્રેટ લખ્યા અને પછી લખવા ના પાડી નીચે પ્રમાણે નોંધ કરી.

તોહમતદાર સ્ટેટમેન્ટ આપે છે, જે હું ધારું છું કે અપ્રાસંગીક છે કારણ કે તેને મુકદ્દમા સાથે કાંઈ લેવા દેવા નથી. અને તેથી મને લાગે છે કે તે ઉતારવું નકામું છે. છતાંજે તોહમતદારને જણાવવામાં આવ્યું કે તેની ધ્યાનમાં આવે તે ખાખદનું લેખી સ્ટેટમેન્ટ આપે જે રેકર્ડ ઉપર રાખવામાં આવશે. અને પાછળથી તેના ઉપર વીચાર ચલાવાશે. આ પછી મેજસ્ટ્રેટ ફરી થોડાંક વાક્યો લખ્યાં અને પછી બીજી નોંધ કરી કે તોહમતદાર કાખદા પ્રમાણે દલીલ કરવા માંગે છે કે જે સ્ટેટમેન્ટ નથી અને તેથી તે લખવામાં આવ્યું નથી.

ડૉ. કીચલુનું સ્ટેટમેન્ટ.

શરૂઆતમાં હું જણાવવા માંડ્યું છું કે મારા મિત્ર મૌલાના મહમદઅલીએ પોતાના સ્ટેટમેન્ટમાં જે દલીલ મુખ્ય કરીને ધા-

રમીક દ્રષ્ટીએ પવિત્ર કુરાનમાંથી અને પયગંબરોની દંત કથાઓને આધારે જણાવી છે તેને અંતઃકરણપૂર્વક મળતો થાઉં છું અને એક અસહકારી તરીકે ચોખ્ખે ચોખ્ખું જણાવી દેવા માગું છું છું શબ્દ કે ક્રત્યથી કોઈપણ રીતે આ કોર્ટને મદદ કરી શકતો નથી. વળી એજ વખતે હું એ પણ ચોખ્ખું જણાવી દમ્પશ કે મેલસ્ટ્રેટ અથવા તો મારા મિત્ર તાજ તરખના ધારાશાસ્ત્રીને હલકા પાડવા જવો એક પણ શબ્દ મારે વાપરવો નથી. જો કે તેઓ આ અધર્મી (પાપી) કામમાં ભાગ લઈ રહ્યા છે તેને માટે ખરેખર દીલગીર છું.

મેલસ્ટ્રેટ—તમારો આ અભીપ્રાય અપ્રાસંગિક છે. અને હું તે નોંધી શકતો નથી.

ડૉ. ઠીઅલુ—એ પ્રાસંગિક છે. હું મારો ખયાલ કરવાનો અને હલક પાલક તપાસ-સાક્ષીની-કરવાનો હક શા માટે જતો કરું છું તે સમજાવવા માગું છું-ખરેખર હું દીલગીર છું કે, હોદી ન્યાયાધીશ આવું ગંદુ કામ કરે છે,

મેલસ્ટ્રેટ—તમારે જે કહેવું હોય તે કહેવાને તમને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા છે. પણ હું દીલગીર છું કે તે દફતરપર જવા દમ્પ શકતો નથી. કારણ કે તે તમામ અપ્રાસંગિક છે. હું નોંધ કરી લઉં છું કે તમે કહો છો તે અપ્રાસંગિક છે અને તેથી તે નોંધ્યું નથી.

ડૉ. ઠીઅલુ—હું સમજુ છું કે તમારા અભીપ્રાય પ્રમાણે હું કહું છું તે અપ્રાસંગિક છે અને તેથી તમે મારા સ્ટેટમેન્ટને કોઈપણ ભાગ નોંધતા નથી સરકારી ધારાશાસ્ત્રીએ યથાર્થ રીતે આખો કેસ સમજાવ્યો નથી. પરંતુ સાક્ષીઓની જુખાનીઓથી હું જે જણી શક્યો છું તે એકે મારી સામે ઠરાવને ટેકા આપવાનું તહોમત છે. મેં તે વખતે ઠરાવના દરેક શબ્દોને ટેકા આપેલા અને હમણાં પણ હું કહું છું કે હું તેમને ટેકા આપું છું. જો કે હું નથી કહી શકતો કે હમણાં જે ઠરાવ મને ખતાવ્યો છે તે કોન્વરન્સમાં પસાર થયેલા ઠરાવની ખરાબરજ છે. છતાં

હું એ ઠરાવને સંપૂર્ણ ટેકો આપું છું અને મળતોજ ઠરાવ આખળ ગોઠકમાં પસાર થયેલો, કે જને પણ મેં ટેકો આપેલો. હું ધારું છું કે આ ઠરાવ સેક્શન ૧૨૦ બી, ૧૩૧ અને ૫૦૫ અથવા તો હોદી ફોજદારી ધારના બીજા કોષ્ટકો સેક્શનના સમાસમાં આવતો નથી. હું ધારું છું કે આ સેક્શનો પ્રમાણે મારી તપાસ ચલાવાય છે. સરકારી ધારાશાસ્ત્રી કે કોર્ટ તરફથી તો મારી સામે કયા સેક્શન હેઠળ મારાપર આજ્ઞા મુકવામાં આવ્યો છે તે અત્યાર સુધી સમજાવાયું નથી. એક અસહકારી હોવાથી હું કાયદાની બાબતમાં ચર્ચા કરવા નથી ઇચ્છતો. મારી હયાત પ્રમાણે આ મુકદ્દમા હોદી ફોજદારી ધારના કાયદા હેઠળ આવી શકતો નથી. તેનાં કારણોમાંનું એક કારણ એ છે કે બ્રિટીશ સરકારના રાજ ખંધારણનો પાયો અત્યાર સુધી ધાર-મીક સ્વતંત્રતાપર રચાયેલો હતો, કે જે સ્વતંત્રતાનું વચન દરેક હોદી, અસહકારી પારસી અને ખ્રીસ્તીને આપવામાં આવેલું હતું. મેલ્સ્ટ્રેટ—કારણો વા માંગતો નથી. હું માત્ર સ્ટેટ-મેન્ટ જ લખીશ.

ડા. કીચલુ—મારે તમને ઠરાવનો દરેક શબ્દશબ્દ સમજાવવો છે. તેમાંથી ગુન્હો સાબીત કરવો એ તમારું કામ છે અને હું બતાવીશ કે તેમાં ગુન્હો નથી. છતાંએ તમે ધારો કે ગુન્હો છે તો તેની મને પરવાહ (દરકાર) નથી.

મેલ્સ્ટ્રેટ—હું કારણો નોંધી શકતો નથી. તમો લેખી સ્ટેટ-મેન્ટ આપો; તો તે શું વધુ સાચું ન થઈ પડે.

ડા. કીચલુ—એ હું લેખી આપી શકું તો તે હું મોટેથી પણ આપી શકું. તે મારા છુટાપછાની આડે આવનાર છે. એ હું કાયદા પૂર્વક તકરાર કરવા ધારું તો કરી શકું એમ હું પરંતુ હું કરીશ નહીં.

મેલ્સ્ટ્રેટ—આ પણ કારણો છે.

ડા. કીચલુ—એવાજ ઠરાવો બીજા સ્થળેએ પણ પસાર :

કરેલા-જેવાકે કલકતા, નાગપુર વીગેરે કે જ્યાં પણ મેં ટેકો આપેલો.

મેજસ્ટ્રેટ—અમારે કલકતાના કરાવ સાથે કાંઈ કામ નથી. કરાંચી ખાખઢ જે કાંઈ કહેવાનું હોય તે કહે.

ડો. કીચલુ—તમે ચોકકના કરાવની ખાખઢ કહી ગયા. હું નોંધ કરાવવા માંડું છું કે, કલકતા, નાગપુર, જમીઅતુલ-લલ-લલમા અને બીજાં મંડળોએ પણ એ કરાવો પસાર કર્યા છે અને પસાર કરતાં જાય છે. જોને હું જ માત્ર એક નહીં પણ આખો હોંદુસ્થાન દેશ ટેકો આપે છે. જે કે સરકાર તેમની પાસે ઉલટો અણીમાય અપાવવાની આશા રાખે છે.

મેજસ્ટ્રેટ—હું પ્રીને કહું છું કે કારણો ન આપો. પરંતુ મુકદમાને બંધબેસ્તુ હોય તે સ્ટેટમેંટ કરો.

ડો. કીચલુ—મને માલમ પડે છે કે કોર્ટની વલણ પ્રી છે. હું આ એકતરફી પ્રારસમાં ભાગ લેવા સાફ ચોખ્ખી ના પાડું છું, અને જે કાંઈ કહેવાનું છે તે કહેવાનું મોડીવાળું છું.

મેજસ્ટ્રેટ—તમે તમારા સ્ટેટમેંટ પર સહી કરશો—

ડો. કીચલુ—ના.

અને મૈલ્હાના મહમદઅલી-જેઓ પોતાનું આગલા દીવસે મેજસ્ટ્રેટ તરફથી નોંધવામાં આવેલું સ્ટેટમેંટ વાંચતા હતા તેઓ ઉભા થયા અને કહ્યું કે, તમે મારા સ્ટેટમેંટમાં નોંધ કરી છે કે હું વધારાનું સ્ટેટમેંટ કરીશ; પરંતુ હું તમારી પાસે એટલું ઉમેરાવવા ઇચ્છું છું કે મેં આજે પ્રીથી આલુ કરવા માટે ગઈ કાલે સ્ટેટમેંટ બંધ કર્યું તે તમારી પોતાની સુચના અને તમારી પોતાની ઇચ્છાથીજ કર્યું હતું. વળી હું એમ પણ નોંધ કરાવવા ઇચ્છું છું કે તમે મને પુછેલા કેટલાક સવાલોના જવાબો સંબંધી મેં એમ કહ્યું હતું કે તમે તો માત્ર મુકદમામાં પડેલા ગેપ-પુરવા અને ડુટક જગ્યા સાંધવા સવાલ પુછો છો.

મૈલ્હાના મહમદઅલીએ પોતાના સ્ટેટમેંટના જે વાક્યો

મેજસ્ટ્રેટ પડતાં સુકેલાં તે ખતાવ્યાં પરંતુ મેજસ્ટ્રેટ તે બીન ઉપયોગી જણાવ્યા હતા. જે વાક્યોમાંનું એક વાક્ય એ હતું કે “મૈલાનાએ એમ કહ્યું કે હું કાંઈ સ્કુલ માસ્તર નથી કે થર-પારકરના જીલા ચોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટને શીખવું અને તેણે ઉરદુ કરાવવું કરેલું અંગ્રેજી ભાષાંતર સાચું છે કે નહીં તે જણાવું. અથવા તો એના ભાષાંતરમાં કાંઈ ભુલ હોય તો સુધારે.”

મેજસ્ટ્રેટ કાંઈ પણ જવાબ નહીં આપ્યો.

શ્રી શંકરાચાર્યજીને પ્રશ્નો.

એ પછી મેજસ્ટ્રેટ શ્રી શંકરાચાર્યજીને કેટલાએક સવાલો પુછ્યા.

શંકરાચાર્યજીએ ખુરસી પર બેઠાં બેઠાં કાંઈ કહેવાનું શરૂ કર્યું; પરંતુ મેજસ્ટ્રેટ તેમને ઉભા થઈ જે કાંઈ કહેવું હોય તે કહેવા જણાવ્યું.

શ્રી શંકરાચાર્યજીએ ઉભા થઈને સવાલના જવાબો આપવા ના પાડતાં કહ્યું કે, હમો હમારા આત્મીક (ધર્મ) ગુરૂ સિવાય બીજા કોઈ સમક્ષ ઉભા થઈશું નહીં—હમો કેદખાનામાં જઈશું. હમો દુઃખ સહન કરીશું; પરંતુ સન્યાસના કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કરીશું નહીં. આ હમારી ધારમીક સ્વતંત્રતાની આડે આવનાર છે. હમો આ કોર્ટનો બીલકુલ સ્વીકાર કરતા નથી. હમો સ્વેચ્છાપૂર્વક સન્યાસના કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કરી શકતા નથી. હમો સામે પડેલી જુગાનીઓમાં કોઈ પણ તોહમત પડ્યું નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—તમો જ્યાં સુધી ઉભા થાવ નહીં ત્યાં સુધી હું કાંઈ પણ નોંધી લઈ શકતો નથી—(મેજસ્ટ્રેટ એવી નોંધ કરી કે તોહમતદારે તેને પુછવામાં આવેલા સવાલોના જવાબો ઉભા થઈને આપવા ના પાડી અને તેથી તેની તપાસ અહીં બંધ કરવામાં આવી છે)

મૈલાના શૌકતઅલીને મેજસ્ટ્રેટના પ્રશ્નો.

એ પછી મેજસ્ટ્રેટ મૈલાના શૌકતઅલીને સવાલોના જવાબો

આપવા પુછ્યું. મૈલાનાએ જણાવ્યું કે મેજસ્ટ્રેટે બધા સવાલો એકદમ સાથે પુછી નાંખવા અને તે સઘળી બાબતોનો ખુલાસો પોતાના સ્ટેટમેન્ટમાં કરવામાં આવશે. વળી તેમણે એમ પણ કહ્યું કે હું કાંઈ ડો. કીચલુ જેવો ધારાશાસ્ત્રી નથી કે મારા બાઈ મહમદઅલી જેવો વિદ્વાન નથી. જે તેઓની માજક મારા બોલવા વચ્ચે પણ માથું મારવામાં આવશે તો ચાલશે નહીં.

મેજસ્ટ્રેટ—તમો તા. ૯ મી જુલાઈ ૧૯૨૧ના દીવસે કરાંચીમાં મળેલી બોલ ઇંડીઆ ખોલાસત કેન્દ્ર-સમાં હાજર હતા.

મૈલાના શોકતઅલી—હા-હીંદુસ્થાનમાં એવી એકાદી પણ ખોલાસત કેન્દ્ર-સ નહીં હશે કે જ્યાં મેં હાજરી ન આપી હોય (હસાહસ)

મેજસ્ટ્રેટ—કોર્ટમાં દાખલ કરાયો છે તેવો ઠરાવ એજ કેન્દ્ર-સમાં પસાર કરાયો હતો.

મૈલાના શોકતઅલી—હું અતીશય દીલગીર છું કે મેં આ ખાસ અગત્યના ઠરાવ ઉપર કાંઈ પણ બાબતુ ન કર્યું; જે કે મેં હજારો સહાઓમાં હજારો બાબતો આપ્યાં છે. હું અંતઃ-કરણપૂર્વક તેની સંપૂર્ણ હિમાયતમાં હતો અને હમણાં પણ તેની હિમાયતમાં છું.

મેજસ્ટ્રેટ—ઠીક ત્યારે, હું નોંધ લઉં છું કે તમે એ ઠરાવને ટેકો આપેલો—તમારે બીજાં કાંઈ કહેવાનું છે.

મૈલાના શોકતઅલી—ઢગલે ઢગલા કહેવાનું છે. (હસાહસ)

મૈલાના શોકતઅલીએ એ પછી સ્ટેટમેન્ટ કર્યું પરંતુ મેજસ્ટ્રેટે તે લેવા ના પાડી અને એવી નોંધ કરી કે તોહમતદાર સરકારને ગાળો દેવાને મંડ્યો, અને રાજદ્વારી બાબતુ આપવા મંડ્યો કે જને આ મુકદ્દમા સાથે કાંઈ લાગતું વળગતું નથી અને તેથી તે નોંધ્યું નથી. કેટલાક વખત પછી વળી પાછી મેજસ્ટ્રેટે એવી નોંધ કરી કે તોહમતદારને બોલવા પ્રીને વિનતી કરી અને ફરીને તે રાજદ્વારી બાબતો પર બોલ્યો અને તેથી તેની નોંધ લેવામાં આવી નથી.

મોલાના શૌકતઅલીના સ્ટેટમેન્ટનો તરબુનો.

આ અગાઉ પણ હું વારંવાર આવી કોટી પ્રારસરૂપન બણતો આવ્યો છું—પરંતુ કરાંચીમાં આજે જ મેં બેથું તેણે મને એવા અભીમાય ઉપર દોર્યો છે કે આ કહેવાતી તપાસના કરનાં તો થીએટરમાં બજવાતો નાટક વધારે સારો. મારું કમનસીબ—એટલે કે મારા મુસલમાન ભાઈઓ અને મહારા હોદ્દા, પારસી અને ખ્રીસ્તી ભાઈઓ પણ કમનસીબ કે તેમને ધર્મ તરફ માન વગરની આ સરકાર સાથે પાનાં પડયાં છે. હું મુસલમાન છું અને રાજને મારી વફાદારી અમુક શરતેજ છે.

મેજસ્ટ્રેટ—તમે રાજદ્રારી બાપણ કરો છો. તમારે મુકદમા બાબદ જ કહેવું હોય તે કહો,

મોલાના શૌકતઅલી—મેં હજારો બાપણો કર્યા છે. બાપણો કરવાને મારે માટે આ તક નથી. (સ્ટેટમેન્ટ ચાલુ રાખીને) રાજ પ્રત્યેની મારી વફાદારીનો પાયો એ શરતે રચાયેલો છે કે હું મારા ધર્મને અનુસરી ચાલવા અને ખુદા તેમજ પયગંબરની આજ્ઞાઓનો અમલ કરવા સ્વતંત્ર હોવો જોઈએ. મને જણાવતાં આઘાત થાય છે કે સરકાર જને ધર્મ અથવા ખુદા કે પયગંબરને માટે માન નથી તે સરકાર સાથે મારે કામ પાડવું પડે છે. બહુ શરમ બચું છે કે મારા હોદ્દા ભાઈઓ આની સરકારને મદદ કરી રહ્યા છે. જેટલની જલમાંના છુટકારા પછી હું ખીલાફતના કાર્ય માટે પ્રયત્નો કરતો રહ્યો છું. હું વાયસરાય પાસે ડેપ્યુટેશન લઈ ગયો હતો. મહમદઅલીને ઈંગ્લાંડ મોકલ્યો, સાથે છોટાણી મીર્ઝા પણ ઇંગ્લાંડ ગયા. ટુંકમાં ખીલાફતના સવાલની ધારમીક અગત્યતા આ સરકારને સમજાવવા હમે બધા માનુષી પ્રયત્નો કર્યા; પરંતુ સરકારે ક્યાન ન આપ્યું. આજે પણ હું પ્રરીને એકવાર છેલ્લો પ્રયત્ન કરી. સરકારના મગજમાં ઠસાવવા માંડું છું કે ખીલાફતનો સવાલ એ મુસલમાનોનો ઘણોજ અગત્યનો ધારમીક સવાલ છે.

મેજસ્ટ્રેટ—તમે ફરીને રાજદારી બાપણ કરવા મંડયા છો. મેજેસ્ટ્રાની કરી ફક્ત મુકદમાને બંધબેસતું હોય તેજ કહો.

મૈલાના મહમદઅલી—મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ. શંકરાચાર્યને તમે તેઓ જ્યાં સુધી તમારા ઓફીસીઅલ રીવાજને માન આપી ઉભા થાય નહીં ત્યાં સુધી સ્ટેટમેન્ટ કરવા રજા આપી નહીં અને તેથી તે ધારમીક રીવાજને ગણકાર્યા નથી, અને હવે તમે કહો છો કે અદલાહના કાયદા અને ફરમાનને આ મુકદમા સાથે કાંઈ લેવા દેવા નથી તો શું તમોને ખુદમાં પણ વિશ્વાસ નથી. શું તમો ખુદના કાનુન સમજાવવા નહીં દેશો.

મેજસ્ટ્રેટ—ભાઈ મહમદઅલી તમે જેસી જાઓ.

મૈલાના મહમદઅલી—હું જેસી જવા ના પાડું છું.

મેજસ્ટ્રેટ—હું ફરી પાછો તમોને કહું છું કે જેસી જાઓ.

મૈલાના મહમદઅલી—હું મારી ધ્યાનમાં આવશે તેમ કરીશ. હું જેસી જઈશ નહીં. શું એવો કોઈ પણ કાયદો છે કે જે આરોપીને જેસવા પ્રરજ પાડી શકે છે, કે જ્યારે તે જલ્લો રહેવા માંગતો હોય—તમે બળ વાપરી શકો છો પરંતુ એવો કોઈ કાયદો નથી. (આ વખતે જુદા મેજસ્ટ્રેટ જે મહમદઅલીની પાછળ ઉભેલા હતા તેમણે જુદા પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટને કાંઈક ઇસારત કરી તેપરથી તેણે કાંઈક આગળ પગલું ભર્યું અને ધીમે રહીને મૈલાના મહમદઅલીના ખભા ઉપર હાથ મુક્યો અને ધીમેથી કહ્યું કે કોર્ટના કામમાં ખલલ કરવાથી શું સારું થવાનું છે? મૈલાના મહમદઅલીએ ખરાખર તેવીજ શાંતિથી જવાબ આપ્યો કે શું તમે ખરેખર એમ ધારો છો કે હમે કોર્ટના કામકાજમાં હરકત કરવા માંગીએ છીએ તમારા મારી પાસે આવવાથી ગુસ્સે થયેલા આ પ્રેક્ષકો જમને દોષિત થવા દીકીટ અપાયલી છે અને જાણે અસહકારી નથી તેમને અત્યારે કોણ શાંત રાખે છે? હું ન મારા માણસોજ.—પરંતુ હું કોઈ પણ પ્રકારના આવેશ વિના ચોખ્ખું

હું છું કે જ્યાં સુધી તમે જે કાયદાથી મને બેસી જવા ફરજ પાડો છો તે ખતાવો નહીં ત્યાં સુધી બેસી જવાનો નથી.

મોલાના શૌકતઅલી—(કોર્ટને) પોલીસ ઓફીસર કોના હુકમથી મારા ભાઈ પાસે આવ્યા તે મને જણાવશો.

મેજસ્ટ્રેટ—તેને કોર્ટમાં ખંદોખસ્ત જળવવાનો છે. (અને પોલીસ ઓફીસર મોલાના મહમદઅલીને ઉભા રહેલા રહેવા હુકમને પોતાની જગ્યા પર પાછા જતા રહ્યા. થોડી સેકંડ પછી મોલાના મહમદઅલી પોતાની મેબેજ બેસી ગયા.)

મોલાના શૌકતઅલી—(પોતાનું સ્ટેટમેંટ ચાલુ રાખતાં) બેતુલ જલમાંથી બહાર આવ્યા પછી મેં વાઇસરાયને લખ્યું અને મોહમ્મદન ધર્માધિકારીઓ અને હીંદુ મોહમ્મદન આગેવાનોનું ડેપ્યુટેશન લઇ જવા નક્કી કર્યું. ડેપ્યુટેશનની મુલાકાત વાઇસરાયે લીધી અને હમારા માનપત્રના જવાબમાં તેણે ઘણા માખણીયા ભાષણ મારફતે ભારે દીલસોજી બહિર કરી.

મેજસ્ટ્રેટ—મહેરખાની કરી તમારું સ્ટેટમેંટ ચોખ્ખા જનુની ઘાંટાથી કરો.

મોલાના શૌકતઅલી—મહેરખાની કરી મને ધીરજથી સાંભળો—હું આકળો થયો નથી. આ મારો હંમેશનો સ્વાભાવીક ઘાંટો છે. (સ્ટેટમેંટ ચાલુ કરતાં) સરકારે હમારા ડેપ્યુટેશનને વિલાયત જવા પરવાનગી આપી અને મુસાફરી માટે દરેક પ્રકારની સગવડ કરી આપી. પરંતુ જ્યારે હમારે (ખીલાફત) પ્રતીનીધી મંડળ ઇંગ્લંડ પહોંચ્યું અને વડા પ્રધાન અને યુરોપના આગળ પડતા શ્રદ્ધાસ્થોની મુલાકાત લીધી તો તેને દુઃખદાયક રીતે (મહાભારત) નાસીપાસી ઉપજી. તે ડેપ્યુટેશનની એમ ખાત્રી થઇ કે અણુધારી પ્રતેહ મળવાથી કુલાઇ ગએલી બ્રીટીશ કેબીનેટ અબીમાન અને આનંદથી બાંડી થઇ ગઇ છે, અને હો હમારી માંગણી સાંભળવાને તૈયાર નથી.

સેંટ્રલ ખીલાફત કમીટીએ અસહકારની સ્કીમ અમલમાં મુકવા શરૂઆત કરી. ૧ લી ઓગસ્ટ ૧૯૨૦ પછીથી હું કોઇને પણ મારા રાજ ગણતો નથી તેમ હું પોતે કોઇની પણ પ્રબલોક્ષ એમ ગણતો નથી. હાલ હું એક સ્વતંત્ર માણસ છું. અને ખુદાની મહેરબાનીથી તંદુરસ્ત અને મજબુત અને અલમસ્ત પણ છું. જ્યાં સુધી ખુદાની મહેરબાની છે ત્યાં સુધી તો મને કોઇ પણ લેસ માત્ર ઇબ્ત કરી શકે એમ નથી.

અસહકારની યોજના મુસલમાનોને તો ખાસ કરીને લાગુ પડે છે. ઇસ્લામની પવિત્ર જગ્યાઓનો કબજો લેવાથી સરકારે મુસલમાનોના ધર્મમાં ઘણોજ મોટો અન્યાય કર્યો છે. અને તેથી તેઓ સરકારની સામે થાય તેટલું કરે તો તેમાં કાંઈ ખોટું નથી. સરકારના લશ્કરમાં મુસલમાનો પણ છે. જમને ઇસ્લામની વીરક્ષના કામ કરવા ભોળવવામાં આવ્યા છે—હવે હમારી પ્રજા છે કે અહ્લાહની અને તેના પયગંબરોની આજ્ઞાએ હમારા બાઈ એને પહોંચાડવી. (અને મેલસ્ટ્રેટ વળી પાછું વચ્ચે માથું મારી ને ગોઠક કોનફરન્સના ઠરાવની બાબદમાં સવાલ પુછ્યો) આવી નહીં બાબદો સંબંધી મને સવાલો પુછવાનું શું પયોજન છે ?? તમે મને ઇસ્લામી કાયદાઓ સંબંધી ગમે એટલા ઝીણા સવાલો પુછી શકો છો. અને હું તેના ઘણીજ ખુશીની સાથે ઉત્તર આપીશ. ઇસલામના કાયદા ખુલ્લા—મોજુદ છે. (અરબીક મંત્રો ટાંકીને)—એનો અર્થ એ છે કે જ કોઈ બહુ બેધને મુસલમાનને મારશે તેને હોજખમાં નાંખવામાં આવશે. જ્યાં તે હંમેશને માટે પડશે રહેશે. તેના ઉપર ખુદાનો ખોદ ઉતરશે અને તે સદાને માટે દુઃખી થશે.

મેલસ્ટ્રેટ—તમારા મુકદ્દમાકુસાથે ઇસ્લામી કાયદાવાળા આ સ્ટેટમેન્ટને કંઈ લાગતું વળગતું નથી. આ તો રાજદ્વારી બાબત છે.

મોક્ષાના શોકતઅલી—મારો મુકદ્દમા એક ધારમીક મુકદ્દમા છે. મહારે જે કહેવાનું છે તે મહેરબાની કરી સાંભળો. દરેકજણ હમને કહે છે કે અમને સંપૂર્ણ ધારમીક સ્વતંત્રતા છે; પરંતુ ખરૂં જોતાં તો તેને કોઈ માનતું નથી. મહારાણીએ પોતાના હાથેલામાં ધારમીક સ્વતંત્રતાનું વચન આપ્યું છે. રાજા એડવર્ડ અને રાજા જ્યોર્જ તેપર (પુનરાવૃત્તિ) પુનઃ કબુલત આપી. પરંતુ આજે તો આ મુકદ્દમામાં તો તે હાથેલાઓનો કોઈ પણ ઉપયોગ નથી. તેમજ અમારું ધારમીક છુટાપણું મંજુર પણ કરવામાં આવતું નથી. હું તો છેલ્લા સાત વરસથી ખુદાની સેવામાં છું.

મેજસ્ટ્રેટ—તમે આજ રીતીએ ચાલો તો હું તમારું સ્ટેટમેન્ટ લખી શકતો નથી.

મોક્ષાના શોકતઅલી—હું શું કરી શકું ?! જે મારો ધર્મ છે. ખુદા મને એવુંજ શીખવે છે.

મેજસ્ટ્રેટ (વચમાં માંથુ મારતાં) આ રીતે હું તમને આગળ ચાલવા દઈ શકતો નથી. હું રાજદ્વારી બાપણો સાંભળવા તેચાર નથી.

મોક્ષાના શોકતઅલી—આ સરકાર સાથે મુસલમાનોની ધારમીક પ્રહીએ ધારમીક ફરજને લઈને ઘણાજ અગત્યનો છે તે બાબદમાં જે કંઈ મારે કહેવાનું છે તે માટે જ્યારે તમે કંઈપણ ફરકાર રાખવાના નથી તો પછી આજ નકામા સવાલો પુછવાની જરૂર પણ શી છે.

મેજસ્ટ્રેટ—હું આ રીતે આગળ ચાલવા દઈ શકતો નથી.

મોક્ષાના શોકતઅલી—(આવેશથી) એ કંઈ રીત છે ?! મને જોલવા નહીં દઈને તમે અમારા ધર્મનું અપમાન કરો છો. હું તમારી પરવાહ રાખતો નથી તમે તો કોણ છો ?! તમે માત્ર એક ગ્રામોફોન છો. હું મુકદ્દમાપર જોઈું છું. હું જોવા જનુઆનપર આવ્યો છું કે આ સરકાર એક ફારસદખ

છે. એક કલંક છે.—હું કહું છું કે સરકાર સચતાની છે. જહાનમમાં જય આ કોર્ટ, જહાનમમાં જય આ સરકાર, ને જહાનમમાં જય કોર્ટને! આ તમાસો. (આટલું કહી મૈલાના શોકતઅલી ધમદમને એકદમ ખુરસી પર બેસી ગયા) (આ વખતે કોર્ટમાં બેવા લાયક સળવળાટ થઈ રહ્યો હતો.)

અને શ્રી શંકરાચાર્યજીએ કોર્ટને પુછ્યું કે બે હમે સ્ટેટમેન્ટ કરવા માંગીએ કે જો માન મુકદ્દમાને લગતું જ હોય તો એવું કોઈ સેકશન છે કે જ્યાં હમેને ઉભા થવા પ્રરજ પાડી શકા?

મેજસ્ટ્રેટ—એવું મારું પ્રમાન છે.

મૈલાના મહમદઅલી—મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ—શું સંન્યાસીએ પોતાના ધારમીક હુકમની અવગણના (ઉલ્લંઘન) કરીને તમારા હુકમને માન આપવું એ તમને શોભે છે. તમે પણ એક ધર્માનુયાયી—ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારી—કોમના માણસ છો—મને બહુ દીલગીરી ઉપજે છે કે મારા દેશબંધુઓમાંના એક માણસ આવી ખરાબ જગ્યા પર નીમાયા છે. (અને મેજસ્ટ્રેટ મૈલાનાને બેસી જવા કહી મૈલાનાને સાંભળવા ના પાડી—કારણ કે તેમને મૈલાનાનું બોલવું સાંભળવું નહોતું.)

મેજસ્ટ્રેટ ઉપલા સ્ટેટમેન્ટની નોંધ લીધી નહીં.

શંકરાચાર્યજી—પુરાવાની બાબદમાંજ હમારે એક સ્ટેટમેન્ટ કરવાનું છે અને શું તમે તે સ્ટેટમેન્ટ કરવા ઉભા થવા પ્રરજ પાડવા ઇચ્છો છો?

મેજસ્ટ્રેટ—મેં ક્યારનીએ નોંધ લીધી છે કે તમે ઉભા ઉભા જવાબ આપવા ના પાડો છો.

મેજસ્ટ્રેટ—(હુસેન આહમદને) તા. ૯ મી જુલાઈ ૧૯૨૧ ના દિવસે કરાંચીમાં મળેલી ખીલાફત પરીષદમાં હાજર હતા.

મૈલાના હુસેન આહમદ—મારા સ્ટેટમેન્ટમાં તેનો જવાબ આપીશ.

મેજસ્ટ્રેટ—તમે પરીષદમાં છઠ્ઠા કરાવ પર બોલેલા.

મો. હુ આહમદ-આ સવાલનો જવાબ પણ ઉપરના જવાબ છે.
મેજસ્ટ્રેટ-અને રજુ થયેલા સરકારી એકઝીબીટને લગતા
કરવો પરીષદમાં પસાર થયા હતા.

મો. હુ. આહમદ-આનો જવાબ-પણ ઉપર મુજબ.

મેજસ્ટ્રેટ-તમારે સાક્ષીઓના સંબંધમાં કંઈ કહેવું છે?

મો. હુ. આહમદ-હા. (અને મેજસ્ટ્રેટ નોંધ કરતાં
લખ્યું કે આરોપી કુરાનના કલમાઓ પર ઉલ્લખાના પ્રતવા ઉપર
અને હોદ્દાના ઇતિહાસદારા રાજદારી બાબત પર બોલે છે જેની
નોંધ લેવામાં આવતી નથી.)

મોલાના હુસેન આહમદનું સ્ટેટમેન્ટ.

મોલાના હુસેન આહમદે પોતાનું સ્ટેટમેન્ટ રજુ કરતાં
જણાવ્યું કે મારા મિત્ર મોલાના મહમદઅલીએ જે સ્ટેટમેન્ટ
રજુ કર્યું છે તેને હું અક્ષરે અક્ષર મળતો થાઉં છું. અને
જણાવું છું કે આ એક ધારમીક સવાલ છે તો તમો તે પર
તમારું ખાસ ધ્યાન રોકશો. હોદ્દસ્થાનને ઇતિહાસ પ્રાચીન
વખતથી ઐતિહાસીક બનાવોથી શરૂ થાય છે, અને આજે પણ
ચાલુજ છે. જરૂર વિગતે ધ્યાન મારા લેખી સ્ટેટમેન્ટમાં કરીશ
કે જે ઘણુંજ સ્પષ્ટ રીતે બતાવી આપશે કે હોદ્દસ્થાન એ એક
શુસ્ત ધાર્મીક દેશ છે. અને તેથીજ મહારાણી અને ઇંગ્લેન્ડના
મુસલમાની હોદ્દમાં શાંતી બળવવા માટે પુરી ધારમીક સ્વતં-
ત્રતા આપવા જરૂર છે એમ ખાત્રી થઈ અને આથીજ ધાર્મીક
બાબદમાં સંપૂર્ણ છુટાપછુટા આપનારે એક ઢંઢેરો ખંઢાર પાડ-
વામાં આવેલો હતો. તેમાં ચોખ્ખું લખવામાં આવ્યું છે કે કોઈ
પણ ધર્મીનુયાયીને તેના ધર્મને લગતાં કામની બાબદમાં હેરાન
કરવામાં આવશે નહીં. આજ કારણને લઈને આ દેશમાં અત્યાર
મુખી શાંતી જળવાઈ રહી હતી.

આટલું કહીને હવે હું તમને તમારે જે સવાલો મને પૂછવા
હોય તે પૂછવા કહું છું. હું જે કંઈ બોલું છું પહેલી તો એક

મુસલમાન તરીકે અને બીજું તો ઇસ્લામી કાનુનના બંધ-
કાર તરીકે.

મેજિસ્ટ્રેટ અત્રે કહ્યું કે મારે લાંબુ લાંબુ બાપણ સાંભળવું
નથી તમે તમારું સ્ટેટમેન્ટ કરો.

મૌલાના હુ—આહમદ—હું કાંઈ બાપણ નથી કરતો હું તો
કરાવ બાબદના તમારા સવાલોનો જવાબ આપું છું એમ કહી
પોતાનું સ્ટેટમેન્ટ મૌલાના હુસેન આહમદે આગળ ચલાવતાં
જણાવ્યું કે એક મુસલમાન તરીકે પયગંબર મહમદ સાહેબના
પ્રમાણે તેમજ પવિત્ર કુરાનના એકે એક બાજના મંત્ર શબ્દ
અને અક્ષરમાં મને પુરેપુરી શ્રદ્ધા હોવી એ મારી ફરજ છે. એ
કોઈ સરકાર કોઈ મુસલમાની પાસે પવિત્ર કુરાન અથવા તો
પયગંબર સાહેબના પ્રમાણનું ઉલ્લંઘન કરાવવા મારે તો તેના
હુકમનો અનાદર કરવો એ દરેક મુસલમાનની ફરજ છે. જ્યાં
સુધી કોઈ પણ રાજ મુસલમાન હો કે નહીં પણ તે પવિત્ર કુરાન
અને ઇસ્લામી કાયદાની વિરુદ્ધ ન હોય એવું ફરમાન કરે ત્યાં
સુધીજ તેનું માનવા તેઓ બંધાયેલા છે. કુરાન અને હદીસના
ફરમાનમાં માત્ર શ્રદ્ધાજ ઇસ્લામીઓએ રાખવાની છે એમ નથી
પણ તે પ્રમાણે દરેક મુસલમાને અમલ કરવાનો છે. એને માટે
જોખખી ઘણીએ આજ્ઞાઓ કરેલી છે. મહમદ સાહેબે કહ્યું છે કે
પોતાને જમે યા ન જમે તોપણ દરેક મુસલમાને ફરમાન સાંભળ્યું
એટલે તેનો અમલ કરવાજ બેધડે. આ હદીસ બુખારી અને
મુસ્લીમે વર્ણવેલી છે બીજાં બે પ્રકારે ટીકીને તેમણે કહ્યું કે
હું એક ધારમીક ઉપદેશક છું અને ઇસ્લામ ધર્મેનો રક્ષક છું.
હજરત મોહમદે પવિત્ર દરવાહવાગી જગ્યાપર ધર્મ જ્ઞાનનો બોધ
દસ વરસ કરતાં પણ વધારે વરસ સુધી આપ્યો છે અને તેથી
ઇસ્લામી ધર્મેના કાયદા સમજાવવાની મારી જવાબદારી એટલાજ
પ્રમાણમાં વધારે છે. પવિત્ર કુરાનના ફરમાન પ્રમાણે તો દરેક
શુદ્ધિશીલ ધારમીક માણસની પ્રજા છે કે તેણે મુલાના ફરમાનો

અને પેગંબરની હદીસ (આજ્ઞાઓ) દરેક માણસને પહોંચાડવી. એમ કહીને તેમણે વળી કુરાનમાંથી બીજાં ઘણાં દ્રષ્ટાંતો આપ્યાં અને કહ્યું કે જે કલમાઓ મેં ટાંક્યા છે તે ઉપરથી એટલું તો નક્કી થાય છે કે એક મુસલમાનને મારવો તે હરામ છે. હઝરત પયગંબરના ઉપદેશો આ બાબદમાં ઘણાં છે અને તે પુષ્કળ કાર દષ્ટ કહેવામાં આવેલાં છે હું તો માત્ર મને જે જે યાદ આપ્યા અને જે જે મારી પાસેની ચોપડીઓમાંથી મને મળ્યાં તેટલાંજ તમારા લાલ માટે અહીં કહી ગયો છું. હદીસની બધી ચોપડીઓ હું મેળવી શક્યો નથી. મારે આટલાં ચોત્રીસજ દ્રષ્ટાંતો આપીને સંતોષ પકડવો પડે છે.

(અને મૌલાના સાહેબે ૩૪ ધાર્મિક દ્રષ્ટાંતો અને તેનાં ૭૨૬ કાષાંતર વધુ કર્યા પછી તેમાંના ઘણાં પાછળથી મૌલાના મહમ્મદઅલીએ પોતાના સ્ટેટમેન્ટમાં દાખલ કર્યા હતાં.)

ત્યાર પછી કેટલાક વધુ દાખલાઓ અને કુરાનના કલમાઓ સમજાવીને તેમણે કહ્યું કે જે પુસ્તકોમાંથી હું દાખલા આપું છું તે બધા ધાર્મિક પુસ્તકો છે. હમારા ધર્મમાં મોટામાં મોટું પ્રમાણુ પવિત્ર કુરાનનું કહેવાય છે તેનાથી ઉતરતી હદીસો છે. ત્રીજે દરજ્જે ઇસ્લામ અને ચોથે દરજ્જે ફીકહ ફીક્હ (જયુરીસપ્રુડન્સ) છે. મેં આપેલા પ્રમાણુ એ અનુક્રમમાં છે. હાલના પ્રશ્નોમાં પણ આવા હુકમો છે. શાહ અબ્દુલ હજીજ સાહેબના ફતવામાં (બીજા અંકમાં) અને લખનોના મૌલાના અબ્દુલહે સાહેબના ફતવામાં (ત્રીજા અંકમાં) કહ્યું છે કે અંગ્રેજી લશ્કરમાં નોકરી કરવી એ હરામ છે. મૌલાના અસરફઅલી સાહેબ પણ એમજ કહે છે. એ ઉપરથી એટલું તો ચોખ્ખું થાય છે કે, હાંદુસ્થાનના ઝાલમાઓની પરીવહનો ઠરાવ અને ખીલાફત પરીવહનો ઠરાવ કાંઈ નવા નથી. શરૂઆતથીજ ઇસ્લામ ધર્મનો એજ હુકમ છે અને તેથી એ ઠરાવોને પ્રગટ થતા અટકાવવા. એ ધર્મમાં દખલ કરનાર

છે-વળી મુસલમાન લાઇઓ પાસે આ ધાર્મિક સીદ્ધિતા પળાવવા એ હાલની સ્થિતિ બેતાં ખાસ જરૂરનું છે. જેવી રીતે એક વેદ ગંભીર સ્થિતિવાળા દરદીને બેરાક ને દવા આપતાં બહુજ આવધાન રહે છે તેજ પ્રમાણે પડતી વખતે અધર્મેના કારણે દુર કરવાં એ ઓલમાઓની ફરજ છે. મોહમેડને આ સંદેશ પહોંચાડવાનું બીજું કારણ એ છે કે ઇસલામ હાથ ધરાયું તે વખતે ઇંગ્લાંડના વડા પ્રધાન મી. લોઇડ જ્યોર્જે આ લડાઇને એક ધર્મ યુદ્ધ કહ્યું હતું. આ સંજોગમાં એક મુસલમાન બે ખ્રીસ્તીઓના પક્ષ કરે તો તે ફક્ત પાપીજ નથી પરંતુ કાફર કહેવાવાને યોગ્ય છે.

(મેજસ્ટ્રેટ અને વળી પાછા વચ્ચે પડી કહ્યું કે મેં ઘણું લાવણુ તમારું સાંભળ્યું છે અને હવે બંધ કરવામાં આવે તો ઠીક) મૌલાનાએ જણાવ્યું કે મૌલાના મહમદઅલીની માફક મેં તરફે મવાલત (અસહકાર)ના સવાલ બાબદ વિચેચન કર્યું નથી. હું તો માત્ર કરાવની બાબદ જોઈએ છું. અને જલદીથી માફ સ્ટેટમેન્ટ પુરું કરીશ. મૌલાના જ્યારે હાલના અને આગલા ઓલમાઓના ફતવાઓ બાબદ જોઈતા હતા, ત્યારે પણ મેજસ્ટ્રેટ વચમાં કહ્યું હતું કે ફતવાઓની સાથે મારે કંઈ લેવા દેવા નથી. મૌલાનાએ જણાવ્યું હતું કે જેવી રીતે કોર્ટને ન્યાયની સત્તાથી યુકાદો આપવાનો છે તેવીજ રીતે મુસલમાને અને મુસલમાનોના ઓલમાઓએ ઓલમાઓના ફતવા અને ખાસ કરીને પુર્વના ઓલમાઓના ફરમાનો પરજ મોટો આધાર રાખવાનો છે અને તેથીજ હું તે રજુ કરવા બંધાયેલો છું.)

મૌલાનાએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે ઇસલામનો કાનુન એ છે કે ઇસલામના કાનુનમાં સમાયેલ ચતા હોય એવા શરક તાંના હુકમો મુસલમાને પાળવાના છે. તેથી જો હમોને ઇસલામને લઈનેજ સત્તાવવામાં આવતા હોય તો તેમ કરવા મોટેથી જવાબદારી અમારા પર નહીં પરંતુ સર

કાંઈ કરવામાં આવ્યું છે તે ઈસ્લામના કાનુનની હદમાં રહીને અને તે મહારાણીના ઠંઠેરાને અનુસરીનેજ છે. જો સરકાર અમીરી ધારમીક સ્વતંત્રતા પણ લઈ લેવાની ઇચ્છા રાખતી હોય તો તે ચોખ્ખું જણાવી દેવું કે જ્યાં સાત કરોડ મુસલમાનો વીચાર કરવા સક્તીવાન થાય કે હવે હમારે મુસ્લીમ રહેવું કે સરકારની પ્રજા તરીકે રહેવું. સાથે ૨૨ કરોડ હાંદુઓ પણ વિચારી શકે કે હવે હમારે શું કરવું, કારણકે જો ધારમીક સ્વતંત્રતા પણ લેઈ લેવામાં આવે છે તો બધાની પાસેથીજ લઈ લેવામાં આવશે. જો લોર્ડ રીડીંગને હાંદુસ્થાનમાં કુરાન ઉપર પુજો સુકાવવા અને હદીસો જુસી નાંખવા અને આધ્યાત્મીક જ્ઞાનનો પુસ્તકોનો નાશ કરવા મોકલવામાં આવેલા હોય તો ઈસ્લામના ખચાવ માટે મારી છાંદગી અરપણુ કરવા હું પહેલો મુસ્લીમ તૈયાર છું.

(મૈલાના મહમદઅલીએ છેલ્લું વાક્ય સાંભળતાં જગાક અલાહ (જુદા તમને બદલો આપશે) પોકારી ઉઠ્યા અને મૈલાના સાંકેબના પ્રગને ચુમ્મી કરી)

મેલસ્ફેટ એ પછી મૈલાના નીસાર આહમદને સવાલોના જવાબો આપવા પુછવા માંડ્યું.

મેલસ્ફેટ—તમે તા. ૯મી જુલાઈ ૧૯૨૧ ને દીવસે મળેલી બીલાયત પરીષદમાં હાજર હતા.

મૈલાના—હું બધા સવાલોના જવાબો મારા ટુંકા સ્ટેટમેન્ટમાં આપીશ. હું કાંઈ પણ ભાષણ અથવા તો વાંચેજ કરીશ નહીં. હું વણજ ટુંકું ભાષણ કરીશ. તમારે ચીંતાતુર થવાની જરૂર નથી.

મેલસ્ફેટ—આ મુકદમામાં દાખલ કરવામાં આવેલા છઠ્ઠા કરાવને કેનફ્રન્સમાં તમે ટેકા આપેલો.

મૈલાના—આ સવાલનો જવાબ પણ મારા સ્ટેટમેન્ટમાં આપેલ કરીશ.

મેલસ્ટ્રેટ—મુતાફીક પ્રતિષ્ઠા ઉપર તમારું નામ છાપવાની તમે રજા આપેલી.

મોલાના—હા.

મેલસ્ટ્રેટ—સાહેબાએ આપેલી જુજાની બાબત તમ કહેવાનું છે.

(એ પછી મોલાનાએ સ્ટેટમેન્ટ કર્યું હતું જે મેલસ્ટ્રેટ નોંધ્યું નહોતું અને એવી નોંધ કરી કે આરોપી કુરાનમાંથી એ જેતો (સુત્રો) જણાવે છે અને કહે છે કે લશ્કરમાં નહીં એકાવા દરેક સુસલમાનને તે ફરમાન કરે છે.)

તેણે ઠરાવને ટેકો આપ્યો છે અને અત્યારે પણ તેની તરફેણમાં છે.

મોલાના નીસાર આહમદનું સ્ટેટમેન્ટ.

પહેલવહેલાં હું પવિત્ર કુરાનમાંથી એ ફરમાનો જણાવવાની જરૂર બેઠો છું. તેપર કાંઈ લાંબી ટીકા કરવાની જરૂર નહીં વીચારતાં હું મારું સ્ટેટમેન્ટ આ જેતોથી (સુત્રોથી) પુરું કરીશ. પહેલું સુત્ર (અરેબીકમાંથી) બોલી બતાવ્યું હતું જે નીચે મુજબ છે:—

“જેઓ ધર્મરત્ના માર્ગમાં યુદ્ધને માનનારા છે અને જેઓ નાસ્તીક છે તેઓ સેતાનના માર્ગમાં યુદ્ધ કરે છે. લગભગ ૧૪૦૦ વરસ ઉપર ખુદાતઆલાએ કહ્યું છે કે મુસ્લીમ વિશ્વ જેરમુસ્લીમને મદદ કરવી તે ‘કુફર’ છે એ જાણી ઠરાવને ખચીત ટેકો આપ્યો હતો પરંતુ હું કમનસીબ છું કે ટેકો આપનારાઓમાં હું ચોથો નંબરે છું. સુખી છે તેઓ કે જે કોન્સ્ટન્ટિનપોલમાં પ્રમુખસ્થાને બીરાજ્યા હતા, અને જેઓએ આ ઠરાવનો ખરડો ઘડી કાઢ્યો હતો અને સુખી છે તેઓ કે જેમણે મારી પહેલાં લાપશ્ચેયી કીધાં હતાં. મારું કમનસીબ છે કે ટેકો આપવામાં મારો નંબર ચોથો હતો. આ ઠરાવ મોલવીઓએ બનાવ્યો નથી પણ ધર્મસ્લામના પ્રમાણે છે; જેનો સુસલમાનોને સંદેશ પહોંચાડવામાં આવ્યો છે. આજે હમારાં સ્ટેટમેન્ટો (જુલાસા)

સાંભળવામાં આવતા નથી, પરંતુ લડાઈની શરૂઆતમાં સરકારે પણ જાહેર કરવાનું યોગ્ય ધાયું હતું કે ઇસ્લામની પવિત્ર જગ્યાઓનો કબજો લેવામાં આવશે નહીં. આજે અલગપણું બાળવવામાં આવતું નથી. પરંતુ કાંતો મોલવીઓને છિતરવામાં આવે છે, અથવા તો મુસલમાનો કાંઈ કરી શકતા નથી, એમ ધારીને ઇસ્લામને બળીબેધને પગ નીચે કચડી નાંખવામાં આવે છે. આ કારણથી હમણાં જ મેં ટાંક્યું છે તેમાં જ ઇશ્વરનો સંદેશો છે તેથી મુસલમાનોને-હેવી ફરમાનો સંભળાવવાની ફરજ થઈ પડે છે, અને તેઓને ચેતવણી આપવી પડે છે કે ગેરમુસલમાનોને ઇસ્લામી વિરુદ્ધ કોઈપણ બાતની મદદ કરવી તેનો ખુદાતઆલાએ પ્રતીખંધ કર્યો છે, અને જો માણસ આવી મદદ કરશે તે 'કાફીર' ગણાશે' બીજું સુત્ર નીચે મુજબ છે. (અને અરેબીકમાંથી બીજું સુત્ર ટાંકી બતાવ્યું હતું) ખુદાતઆલા કહે છે કે 'હું મુસલમાનો પવિત્ર કુરાનમાં હમે ફરમાન કીધું છે કે જો પ્રજા પવિત્ર કુરાનના સુત્રોની મસ્કરી કરે છે તે પ્રજા સાથે મુસલમાનોએ ખેસવું બેઠાંએ નહીં, અસહકારની હીલચાલ ફક્ત એક વરસથી અમલમાં આવી છે. પરંતુ ઇશ્વરનો કાયદો સદાનો છે આ બતાવી આપે છે કે મુસલમાનો એક મુસલમાનની વિરુદ્ધ મદદ પંજુ કરી શકે નહીં પરંતુ એક મુસલમાન આવી મદદ કરે કે તેમાં સંમતી પણ આપી શકે નહીં.' અસહકારની યોજનામાં ઘણી કલમો છે પરંતુ તેમાંની કેાઈને ગુન્હો ગણવામાં આવ્યો નથી પરંતુ હાલ ફક્ત એક કલમ જ એમ જાહેર કરે છે કે લશ્કરમાં નોકરી કરવી એ હરામ છે તેને ગુન્હો ગણવામાં આવી છે. લશ્કરમાં લશ્કરી તરીકે નોકરી કરવી તે એક મોટી ચીજ છે. જો સરકાર ની નોકરીમાં છે તેની સાથે સહકાર કરવો તે હરામ છે, અને જો કુરાનોના ફરમાનો અને પવિત્ર પયગંબરના ફરમાનોની દરકાર કરતા નથી અને જો તેની મસ્કરી કરે છે તેઓની સાથે સહકાર કરવો તે પણ હરામ છે. મારી હીલગીરી છે કે મેં

ઠરાવને ઘણા મોડા બોલનારા તરીકે ટેકો આપ્યો. આ ઠરાવ બે મેં ઘડ્યો હોત અથવા તો તે મેં રજુ કર્યો હોત તો હું મારી બતને નસીબદાર ગણત, (કોર્ટના સવાલના જવાબમાં) હા-હું કોનક્રન્સમાં હાજર રહ્યો હતો અને ઠરાવને ટેકો આપ્યો હતો અને જ્યાંસુધી જીવીશ અને મરી જઇશ ત્યારે પણ તેને ટેકો આપીશ. હું આશા રાખું છું અને ઇચ્છું છું કે માફ મૃતશરીર આ ઠરાવને ટેકો આપશે. કારણકે તે પવિત્ર કુરાનનું પ્રમાણ છે.

આ પછી સરકારી ધારાશાસ્ત્રીએ મુકદ્દમાને અંગેની તકરાર શરૂ કરતાં પોતાનું બાવણ કોર્ટ સમક્ષ નીચે મુજબ કયું હતું.

સરકારી ધારાશાસ્ત્રીનું બાવણ.

તોહમતદારે માફ કામ ઘણું સહેલું કરી નાંખ્યું છે. આ મુકદ્દમો બોલ ઇડીઆ બીલાફત કોનક્રન્સ કે જે છેલ્લા જુલાઇ માસમાં મળી હતી તેમાં પાસ થયેલા છઠ્ઠા ઠરાવના ઉપરજ આવી રહે છે. નંબર ૧ના તોહમતદારે ઠરાવો અહીં અને ગોઠકમાં વાંચેલા તે સરખાજ છે અને તે બરાબર પુરવાર થયું છે. તોહમતદાર નંબર બે ત્રણ ચાર પાંચ છ આ ઠરાવપર બોલ્યા છે તોહમતદાર નંબર સાતનો સંબંધ ચોખ્ખોજ છે. નંબર એક અને છ સાથે તેનું કરાચીમાં આવવું અને નંબર એક અને ત્રણ સાથે કન્થાશાળા આગળ ઉતારો લેવો અને નંબર ત્રણ સાથે છુટા થવું એ પુરવાર થઇ ગયું છે. તે સળજકટ કમીટીનો એક મેંબર હતો; નંબર ત્રણ અને પાંચના બાવણો રેકર્ડપર છે અને આ બાવણના ઘણા પ્રકારો ઠરાવને મળતા આવે છે. પોલીસના રીપોર્ટો પ્રેસના રીપોર્ટોને મળતા આવે છે, પ્રેસના રીપોર્ટોએ તેમના ઠરાવના રીપોર્ટમાં ગુલામમુબ્બહીદના સીંધી તરજુમા પ્રમાણે લખ્યું છે એ ચોખ્ખું છે. “ફ્રેન્ચમે” નોકરી કરના “ને બહલે” “રેફના” ગંજ છે પરંતુ શબ્દોનો અર્થ એકજ માય છે. કમી જુલાઇને શનીવારની રાત્રે ઠરાવ પસાર થયા બાદ ૧૧ મી જુલાઇને સોમવારે બહેર ચેપરોમાં તે છપાયો હતો.

“લશ્કરમાં રહેવું” આ શબ્દો ગોઠકના ઠરાવમાં પણ છે. આ શબ્દો બાણી બોધને જુલાઈની ૧૮ મી તારીખના અંકમાં લખવામાં આવ્યા ન હતા. કાવતરું ચોખ્ખું રચાયું હતું. આ ઠરાવ પસાર કરવામાં નંબર ૧ થી ૬ના તોફાનદારોએ ભાગ લીધેલો નંબર બે ત્રણ ચાર અને પાંચના તોફાનદારોએ સુતારીક ફતવા જે નંબર ૬ ના ઠરાવને લગતાજ છે તે પર સહી કરી હતી. એટલે આ પરીવર્તના નંબર બેના ઠરાવને પાંચમા નંબરના આરોપીએ ટેકો આપેલો જણાય છે. લશ્કરને પોતાની ફરજમાંથી સુકવવાને આ કાવતરું રચાઈ હતું સાબીત થાય છે. સુતારીક ફતવાની નંબર બે ચાર પાંચના આરોપીઓની સહીવાળી નકલો લશ્કરના સીપાહીઓને વહેંચવામાં આવી હતી તેને લીધે આરોપીઓનો કાવતરું કરવાનો અપરાધ સંપૂર્ણ સીદ્ધ થાય છે. તેથી હું તેઓની ઉપર હોદી ફાજદારી ધારાની ૧૨૦ (બી) કલમ સાથે ૧૩૧ મી હોદી ફાજદારી ધારાની કલમ લાગુ પડાવવા માંડું છું. કરાંચીના ઠરાવના શબ્દો હોદી ફાજદારી ધારાના ૫૦૫ (એ) સેકસન હેઠળ આવી બચ છે અને તે મી. મહમદઅલીએ બનાવ્યા હતા. આ કાવતરામાં બધા આરોપીઓએ ભાગ લીધો છે; તેથી નંબર બેથી સાત સુધીના આરોપીઓ ઉપર હોદી ફાજદારી ધારાની ૫૦૫ સાથે ૧૦૬ મી કલમને આધારે ચાર્જ સુકવો. ફરીઆદનામાના ત્રીજા પેરેગ્રાફમાં જે શબ્દોનો રીપોર્ટ આપવામાં આવ્યો છે તે એક મોટી સભા જેમાં બધા બાંહે સુસલમાનો અને ઝાલમાઓ હતા તેની વચ્ચે ઉચ્ચારાયેલા હોવાથી તે હોદી ફાજદારી ધારાનાં ૫૦૫ અને ૧૩૧ સેકસનો હેઠળ દસ કરતાં વધારે માણસો પાસે ગુંડો કરાવવાના વાંક તરીકે ગણાય; તેથી હોદી ફાજદારી ધારાના ૧૧૭ મા સેકસન પ્રમાણે એક ચાર્જ સુકવામાં આવે. આ અપરાધ કરવામાં બીજા આરોપીઓ પણ સામેલ હતા તેથી નંબર બેથી સાત સુધીના આરોપીઓ ઉપર સેકસન ૧૦૬ સાથે ૧૧૭ પ્રમાણે આરોપ સુકાય. આટલું કહી સરકારી ધારાશાહી બેસી ગયા હતા. જે બહી મી. તલાટીએ નીચે પ્રમાણે તોફાનદારોનું વાંચવા માંડ્યું.

મુકવામાં આવેલા તોહમતો.

- હું એસ. એમ. તલાટી ફસ્ટે કલાસ મેલસ્ટ્રેટ તમે
 ૧ રામપુરવાળા મહમદઅલી.
 ૨ દેવળદના મોલવી હુસેન અહમદ.
 ૩ અમરીતસરના ડોક્ટર સમુદુદીન ઠીચલુ.
 ૪ મતીઆરીના પીર ગુલામ મુજદદી.
 ૫ કાનપુરના મોલવી નીસાર આહમદ
 ૬ ભારતી કબુલ્તીથેલ ઉર્ફે વેંકટરામ.
 ૭ રામપુરવાળા શોકતઅલી.

ઉપર ફેખરઆરી ચાને સપ્ટેમ્બર મહીનાના અરસામાં કરાંચી અને બીજા જગ્યાએ મુસલમાન સીપાહોને લશ્કરમાંથી નોકરી છોડાવવાના કાવતરામાં ભાગીદાર તરીકે હોદી ફોજદારી ધારાની ૧૨૦ (બી) અને ૧૩૧ કલમ પ્રમાણે તમે ગુન્હો કર્યો છે એવો આરોપ મુકું છું અને તમારામાંથી મહમદઅલીની ઉપર તા. ૯ મી જુલાઈ ૧૯૨૧ ને દીવસે નીચે પ્રમાણેનું ભાવણ કરવાનું તોહમત મુકું છું કે:—

“કોઇપણ મુસલમાને આ વખતે બ્રિટીશ સરકારના લશ્કરમાં જોડાવાનું અથવા કોઇને જોડાવાનું કહેવાનું દરેક રીતે ધર્મેથી વિરુદ્ધ છે. આથી મુસલમાન સીપાહો અને અફસરો મેડેનશાહના લશ્કરમાંની પોતાની ફરજ ચુકે એવું કરીને તમારે હોદી ફોજદારી ધારાની ૫૦૫મી કલમ પ્રમાણેના વિભાગ પ્રમાણેના ગુન્હો કર્યો છે અને તમે સાતે જણાએ આ કાવતરાને અંગે મહમદઅલીએ હોદી ફોજદારી ધારાની ૫૦૫મી કલમ પ્રમાણેના ગુન્હો કર્યો છે તેમાં ભાગ લીધો છે અને તેથી ૧૦૯ માં વિભાગ મુજબ ગુન્હો કર્યો છે અને વળી મહમદઅલીએ દસમી વધારે માણસને ઝાલ ઇડીયા ખીલાફત કોનવેન્સમાં ૧૦ કરતાં વધારે માણસોને મુસલમાનોની તથા ખાસ કરીને આલેમાઓના

ધર્મના આ કાનુનો દરેક મુસલમાન સમજે એવું કરવાની ફરજ છે એમ કહી ૧૧૭ મા વિભાગ મુજબના ગુન્હો કયો છે અને તમે ખાકીનાઓએ મહમદઅલીની સાથે ઉપલેા ગુન્હો કરવામાં ભાગ લીધો છે અને તેથી ૧૩૭ મી કલમ પ્રમાણે ગુન્હો કયો છે.

તા. ૨૬-૯-૨૧
કરાંચી.

} સહી. એસ. એમ. તલાટી.

અત્રે મૌલાના મહમદઅલીએ મેજસ્ટ્રેટને કહ્યું કે તમે વચન આપેલું તે પ્રમાણે મારે ખોલવું છે પણ મેજસ્ટ્રેટે કહ્યું કે પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરના પછી તુરત તમારે ખોલવું જોઈતું હતું એમ કહી ના કહી. મૌલાના મહમદઅલીએ જવાબ આપ્યો કે હું એમ નહોતો જાણતો કે આખું સ્ટેટમેન્ટ ખનાબા પહેલાં તોહમત મુકશો. મેજસ્ટ્રેટે કહ્યું કે મેં લગભગ પોણું સ્ટેટમેન્ટ વાંચ્યું છે. મૌલાના સાહેબે કહ્યું કે એ સ્ટેટમેન્ટ તૈયારજ થયું નથી તો પોણું કે ગમે એટલું વાંચ્યું છે એમ કયાંથી તમે ધાર્યું ? ! મેં તો માત્ર છજ પાનાં પુરાં કર્યાં છે અને ચક્રે તો ખાકી છે. મેજસ્ટ્રેટે કહ્યું કે રાજદારી ભાવણ છે અને ઘણું અર્થ મેં જોયું છે; તેથી આખું સાંભળવાની કાંઈ જરૂર નથી. મૌલાના સાહેબે મેજસ્ટ્રેટને કહ્યું કે તમે ખાકીનું થોડું પણ વાંચશો તો તમે તમારા સુકાદામાં ફેરફાર કરો પણ ખરા-મેજસ્ટ્રેટ કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં ત્યારે મૌલાના સાહેબે કહ્યું કે હું આને ફારસ ગણું છું. અને દીલગીર છું કે દેશબંધુ તરીકે આવા કચરાપટ્ટીના કામમાં તમે ભાગ લીધો છે. મેજસ્ટ્રેટે જવાબ આપ્યો કે બહુ સારું. અત્રે કોર્ટ બે વાગતાં સુલતવી રહી હતી અને પાછી ત્રણ વાગે સર થઈ હતી જે વખતે મૌલાના શોકત-અલી ઉપરના હાંદી ફાજદારી ધારણી ૧૨૪ મી એ અને ૧૩૫ એ કલમો પ્રમાણેના મુકદ્દમાની સુનાવણી સર થઈ હતી,

પાંચમો દીવસ.

કરાંચી તા. ૧-૧૦-૨૧

મૈલાના શૈક્ષણિક સામે ૧૨૪ એ અને ૧૫૩ એ કલમ હેઠળ મુકાયેલા આરોપોની તપાસ ગુરુવાર તા. ૨૯મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧ને દીવસે પુરી કરવામાં આવી હતી. કોર્ટ પાછી ખાલક-દીના હોલમાં તા. ૧લીએ મળી હતી. આગલા દીવસો કરતાં આજે હોલ પ્રેક્ષકોથી ચીકાર ભરાઈ ગયેલો હતો. મૈલાના મહામહાશય સામે મુકવામાં આવેલા આરોપો ૧૨૪ એ અને ૧૫૩ એ કલમ પ્રમાણેની તપાસ ચાલનાર હતી.

મેજસ્ટ્રેટ—મી મહામહાશય હું તમારો કેસ હાથ પર લઉં તે પહેલાં મારે એક કામ કરવાનું છે. ગઈ કાલે આરોપીઓ ઉપર મુકાયેલા આરોપો (૧૨૦ બી, ૧૩૧ અને ૫૦૫) અંગ્રેજીમાં વાંચી સંભળાવ્યા હતા. કેટલાક આરોપીઓ અંગ્રેજી જાણતા નથી. અને તેથી આજે તે આરોપો ઉરદુમાં વાંચવામાં આવશે. મૈલાના મહામહાશય—માફ સ્ટેટમેંટ તૈયાર થઈ ગયું છે. હું તે વાંચવાને તૈયાર છું.

અત્રે મેજસ્ટ્રેટ કરાંચીના સી. આઈ. ડી. ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર કરમચંદ રામલાલને ઉરદુમાં આરોપો વાંચવા જણાવ્યું.

મેજસ્ટ્રેટ—આરોપોની નકલો ખેંચે બાધામાં તૈયાર છે તમારે જોઈએ એટલી કોપી તમને આપવા તૈયાર છું.

મૈલાના મહામહાશય—અમારે સાત કોપીઓ જોઈએ છે. ત્રણ અંગ્રેજી, ત્રણ ઉરદુ અને એક સીંધી.

મેજસ્ટ્રેટ—પીર ગુલામમુજીદ પલ્લુ ઉરદુ જાણે છે.

ત્યારબાદ આરોપીઓને તોહમતનામાંની નકલો પુરી પાડ-આમાં આવી હતી.

મેજસ્ટ્રેટ—તમે તમારું સ્ટેટમેંટ આપશો.

મૈલાના મહામહાશય—ચોડીવાર ચોલી જાઓ, ટાઇપરાઈટર કરનારે શુભ કરેલી છે તે હું સુધારું છું.

મેજસ્ટ્રેટ—મેં મારાથી ખનતું કયું.

માલાના મહમદઅલી—હું તમારો આભાર માનું છું.

મેજસ્ટ્રેટ—તમારા ઉરદુ બાપણની નકલ અહીં છે. તમારે બેવી હોય તો હું તમોને આપું.

માલાના મહમદઅલી—હા. હું તમારો આભાર માનું છું; પણ મારે મારા પ્રમુખ તરીકેના બાપણની પણ ઉરદુ નકલ બેધએ છે.

માલાના મહમદઅલી—હું તમારું ક્યાન તા. ૩૦ સંપટે-ખરના ડેલીગેઝેટમાં પ્રગટ થએલા નીચેના ફકરા પર ખેંચું છું.

“ ગઈ કાલે સહવારે ૧૦-૪૫ મીનીટે કરાંચીના જુડીશીઅલ કમીશ્નર મી. બી. સી. કેનેડીએ રજીસ્ટ્રાર મી. ડીસોઝા સાથે ખાલકદીના હોલની મુલાકાત લીધી હતી. મુલાકાત લેવાનું કારણ સેસન્સ કોર્ટનું કામકાજ ચલાવવાને હોલ ઉપયોગમાં આવી શકશે કે નહીં તે હતું. તેઓ સરકારી ધારાશાહી મી. ટી. જી. એલફીનસ્ટન અને પરશરામ તોલારામને મળ્યા હતા. અને દરેક પ્રકારે સમજણ આપી હતી અને જણાવ્યું હતું કે હોલમાં કેસ ચલાવવા માટે કરેલી ગોઠવણ સમજાવી હતી. જુડીશીઅલ કમીશ્નર મી. કેનેડી સંતોષ પામ્યા હતા અને સેસન્સ માટે આજ હોલ ઠીક થઈ પડશે એમ જણાવ્યું હતું. સેસન્સમાં કેસ ક્યારે ચલાવવો તેની તારીખ હજી નક્કી થઈ નથી. ખનતાં સુધી તા. ૧૧ કે ૧૭ મી અક્ટોબરે કેસ ચાલશે. તે સેસન્સમાં જુડીશીઅલ કમીશ્નર જાતે કેસ ચલાવશે એવું ધારવામાં આવે છે.

આ ઉપરથી કાંઈપણ માણસ સમજી શકે કે નીચેના પ્રોટેમાં કેસ ખતમ થયા અગાઉ સેસન્સમાં કેસ ચલાવવાને કેવાસીઓ કરી રાખેલી છે. હજી તો કેસ પૂરો થયો નથી. સેસન્સમાં નોંધાયો પણ નથી. ત્યારે આ માટે જુડીશીઅલ કમીશ્નરે સેસન્સ માટે કેસની અગાઉથી તૈયારીઓ કરવી બેધએ. ઇન્સાફના અમલ

ઉપર આ એક મોટા કલંકરૂપ છે. અને હવે પછી ન્યાય ખાતા માટે જરાયે માન રહેવાનું નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—તેને માટે જવાબદાર હું નથી.

અને પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે કાંઈ કહ્યું હતું ને જરાબર સાંભળી શકાયું નહોતું. મેજસ્ટ્રેટે કહ્યું કે કેસ સેશન્સ કમીટ થયો તે પહેલાં જુડીશીયલ કમીશનર હોલ લાયક છે કે કેમ તે બેવા આવ્યા છે કે નહીં તેનોજ સવાલ છે.

માલના મહમદઅલી—હવે તો માત્ર સુધારને હમારે માટે ફાંસીનો માંચડો બનાવવાનું કહેવાનુંજ બાકી રાખ્યું છે.

ડો. કાયલુ—ડેલીગેટેમાં ને રીપોર્ટો મારા સ્ટેટમેન્ટના લેવામાં આવ્યા છે તેની સામે હું વાંધો ઉઠાવું છું. કારણકે તે નરદમ જુઠાણું છે.

મેજસ્ટ્રેટ—તે શક્ય છે. નરદમ જુઠાણું પણ હોય, કારણકે પેપરમાં આવતા રીપોર્ટો બાળ્યેજ સાચા હોય છે.

ડો. કાયલુ—તમો રીપોર્ટરને બવિન્યમાં સાવચેત રહેવા અને ખરી નોંધ લેવા કાંઈ નહીં તો કહો શકો એમ છો; વળી બીજી પણ બાબદ છે. વળી હાલમાં કોર્ટમાં કરાયેલું કામ કાયદા પુર્વક નથી અને તે ચાર કારણે છે હું એ વાંચું છું. હું તેપર તકરાર કે બચાવ નથી કરવા માંગતો પરંતુ હું ધારું છું કે ફેટલીક બીન કાયદાપુર્વક હતી.

પહેલું તો એ કે જેવું સરકારી ધારાશાસ્ત્રીએ કામકાજ પુરું કર્યું કે એકદમ ચાર્જ સીટ (તોહમતનામું) વાંચી નાંખવામાં આવ્યું. બીજું કોર્ટે જુબાનીઓપરથી નીર્ણય ઉપર આવવા પહેલાં સેશન્સમાં નોંધવા નક્કી કરી દીધું; ત્રીજું આરોપીઓને બચાવ બાબદ એક પણ સવાલ પુછવામાં આવ્યો નહોતો અને ચોથું મુકદ્દમો પુરો થવાનો હતો તે પહેલાં તો મુકદ્દમો સેશન્સમાં નોંધવા માટેની ત્રાકવલો થઈ ગઈ હતી.

આ સંબંધ કારસ જવું છે. અને કામદા અનુસાર તો માલિલું કમકાળ નકાસું અને નીરર્થક થઇ પડે છે અને આખા મુકદ્દમાને ખગાડે છે. અને તેથી હુ ધારું છું કે મુકદ્દમાની આખી તપાસ ફરી ચલાવવી; જે કે આ તો એક (હમ્મરી) અંગત ખાખદ છે. અને જે કે મેં તો કોઇપણ રીતે ખચાવજ કરવાની ના પાડેલી છે તોપણ મારે આ સ્ટેટમેન્ટ કરવું પડે છે તે ખતાવવાને કે એ ખરાખર પ્રોસીડીંગ નથી પણ એક પ્રારસ છે.

મેજસ્ટ્રેટ—તમે સેસન્સમાં વાંધાઓ રજુ કરી શકશો.

સરકારી ધારાશાસ્ત્રી—જુડીશીયલ કમીશ્નર અહીં આવેલા તેઓ કેસ સેસન્સ કમીટ થાય તો ખાલકદીના હોલ મુકદ્દમાની તપાસ પ્રસંગે યોગ્ય જગ્યા થઇ પડશે કે કેમ તે જોવા આવેલા.

મૌં મહમદઅલી—હું ધારું છું કે જુડીશીયલ કમીશ્નરને સાક્ષીના પીઝરામાં ઉભા રાખવા જોઇએ. તમે કોઇ પણ રીતે ચેખા મનથી વીના ધારાશાસ્ત્રીની સંજ સહેલથી ડીટેક્ટ કરી શકો. સરકારી ધારાશાસ્ત્રીએ જુડીશીયલ કમીશ્નરની ધરણા જાણી નથી.

મૌલાના મહમદઅલીએ પોતાના પ્રોટેસ્ટની નોંધ દફતરે લેવા મેજસ્ટ્રેટને કહ્યું હતું અને મેજસ્ટ્રેટે તેમ કયું હતું.

મેજસ્ટ્રેટ લીવેલી નોંધ.

આરોપી નં. ૧ના મહમદઅલી તા. ૩૦ મીના ડેલીગેટેડમાંના પેરેગ્રાફ તરફ ઠાટું ધ્યાન જોડે છે કે જમાં એવું જણાવેલું છે જુડીશીયલ કમીશ્નર મી. કેનેડી આ મુકદ્દમાની સેસન્સ તપાસને માટે યોગ્ય થઇ પડશે કે કેમ તે જોવા તા. ૨૯ મીએ સહવારે ૧૦-૪૫ મીનીટે ખાલકદીના હોલમાં આવ્યા હતા. અને તેથી કહે છે કે આજે સુકાવા આગમ્યથી નક્કી થઇ ગયેલું કે મુકદ્દમા સેસન્સમાં નોંધાવાનો છે.

(અગ્રેજમાં સહી) એસ. એમ. તલાટી.

મેજસ્ટ્રેટ—આગલે દીવસે તમે કહ્યું હતું કે વારંટમાં સેક્સન ૧૦૫ છે. ૫૦૫ નથી.

મો. મહમદઅલી—ખન્ને સાહેબ—

મેજસ્ટ્રેટ—તેમાં ૧૦૫મું સેક્સન છે કે નહીં તે જોવાને હું તમને તમારા બધાં વારંટો આપું છું.

શ્રી શંકરાચાર્ય—મને આપવામાં આવેલી નકલમાં ૧૦૫મું સેક્સન દાખલ કરેલું છે.

મેજસ્ટ્રેટ—હું તમને અસલ વારંટ બતાવું જ્યાં ૫૦૫મી કલમ છે.

મોલાના મહમદઅલી—મારા મિત્ર શંકરાચાર્ય અને મારી સામેનું અસલ વારંટ બતાવશે.

અને વારંટની નકલો આપવામાં આવી હતી.

શ્રી શંકરાચાર્ય—મને ખરાબર યાદ છે કે મને પકડતી વખતે વારંટ બતાવવામાં આવ્યું હતું તેમાં સેક્સન ૧૦૫ મુજબ કલમ દાખલ કરેલી હતી. તે ચેરાયલું હતું ૫૦૫મી કલમ દાખલ કરેલી હતી.

મેજસ્ટ્રેટ—તે પરથી બધું નથી ફરી જતું પરંતુ હું બતાવવા માંગતો હતો કારણ કે તમે આગલે દીવસે વાંધો રજૂ કરેલો.

મોલાના મહમદઅલી—તે પર તો બધો આધાર છે. જો કદાચ વારંટો ચેરાયા હોય તો.

મેજસ્ટ્રેટ—એ બીજી બાબદ છે. મેં તમારામાંના કેાઇ પણ તોહમતદારને બચાવવાના કેાઇ સાહેબો લાવશે કે નહીં તે પુછ્યું નહોતું.

મોલાના મહમદઅલી—નહીં હમારામાંથી કેાઇ બચાવના સાહેબ લાવવાના નથી.

સરકારી ધારાશાસ્ત્રી—દરેક આરોપીઓને જુદા જુદા પુછવું એમ છે તેઓ બચાવના સાહેબો રજૂ કરવાના છે.

મેલસ્ટ્રેટ—મેં ખધાને પુછ્યું છે.

ખાદ મેલસ્ટ્રેટ મોલાના મહમદઅલી સામેના ૧૨૪ એ અને ૧૫૩ એ કલમ હેઠળના આરોપોની તપાસ પાછી શરૂ કરવાનું હાથપર લીધું હતું.

તાજ વિરૂદ્ધ મહમદઅલી અને ખીજઓ.

તાજ તરફથી સરકારી ધારાશાસ્ત્રી મી. એલફીનસ્ટને કોર્ટને એવી અરજ આપી કે કોર્ટ નીચે જણાવેલા બે સાહેબો ઉપર સાહેદ સમન્સ કાઢવા પરવાનગી આપવી.

(૧) અબ્દુલ ગની, સેંત્રલ ખીલાફત કમીટીના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ, મુંબઈ સાક્ષી આપવા માટે.

(૨) મી. મહમદ આહમદ મુસ્તફા પ્રેસના મીન્ટર, કુંભારવાડા ખીલ ગલી મુંબઈ જુલાઈ અથવા તો સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧ માં ઉલ્લાસ હોદ્દા પરીષદના પ્રોસીડીંગ તથા મુતાર્દીક ફતવાની કોપી છાપવા આપેલી તે માટેના છાપવાના ઓર્ડરની સંખ્યા ખતાવનારા દફતર સાથે સાક્ષી આપવા.

(અંગ્રેજ સહી) એલફીનસ્ટન.

કોર્ટનો હુકમ.

આ અરજ ઉપર કોર્ટ એવો હુકમ કર્યો હતો કે આ સાક્ષીઓ માટે કેસ મુલતવી રાખવાની હું કાંઈ જરૂર જોતો નથી. જો તેઓને સેશન્સ વખતે સમન્સ કરી બોલાવવામાં આવશે તો તોપણ હેતુ ધરશે. તા. ૨૭-૯-૨૧

(અંગ્રેજ સહી) એસ. એમ. તલાટી.

કરાંચીના સીટી મેલસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં

તાજ વિરૂદ્ધ મહમદઅલી અને ખીજઓ.

નામદાર કોર્ટ તરફથી જણાવવામાં આવ્યું તે પ્રમાણે સાક્ષીઓના લીસ્ટમાંના જે નીચે જણાવેલાઓની જુખાની આ કોર્ટમાં નથી લેવાઈ તે સાક્ષીઓને સેશન્સમાં સાક્ષી માટે તપાસવાના લીસ્ટમાં દાખલ કરવા અરજ છે.

૧. મી. સુરેન્દ્રનાથસેન, જીલ્લા પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સીલહટ (આસામ) એમણે માર્ચ ૧૯૨૦માં સીલહટ (વેલી) પરીષદમાં મોલાના શોકતઅલીએ આપેલા ભાષણોની લેવાયલી નોંધ સાથે સાક્ષી આપવા હાજર થવું.

૨. મદ્રાસ ઇલાકાની વોલ્ટર જલના જલ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ-સાક્ષી આપવા.

૩. અબ્દુલ ગની સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ ખીલાખત કમીટી મુખ્ય, સાક્ષી આપવા.

૪. મહમદ આહમદ પ્રીન્ટર મુસ્તફા પ્રેસ-કુંભારવાડા, મીડલેન મુખ્ય. તા. ૨૭ મીની અરજમાં દર્શાવેલાં આચરીઆં રજુ કરવા અને સાક્ષી આપવા.

૫. સરકારના હસ્તાક્ષર શામી કે જેને એકઝીબીટ ૭૭, ૭૮, ૭૯, ૮૦ અને ૮૧ એકઝીબીટ ૭૨ અને ૭૩ ની સાથે મેળવવા મોકલી તે તા. ૧૧ મી આગમચ સેસન્સ કોર્ટ મળે તે માટે.

૬. સખ ઇન્સ્પેક્ટર અબ્દુલ્લા (ફરીઆદનામામાં જણાવેલું છે તે પ્રમાણે.)

૭. ખસારમલ

૮. ટોપનદાસ

તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર.

(અંગ્રેમાં સહી) એલફીનસ્ટન.

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર સીધ.

સેસન્સમાં નોંધવા માટેનો મેજિસ્ટ્રેટનો હુકમ.

તાજ-વિરૂદ્ધ.

૧ રામપુરવાળા મહમદઅલી.

૨ મોલવી હુસેન આહમદ.

૩ ડોક્ટર સમીરુદ્દીન કીચલુ.

૪ પીર ગુલામ મુબદ્દી.

૫ મોલવી નીસાર આહમદ.

૬ ભારતી કબુલીયત ઉર્ફે વેંકટસમ.

૭ રામપુરવાળા શોકતઅલી.

આ કેસમાં સંડોવાયલા આરોપીઓ સામે ૧૨૦ બ અને ૧૩૧ કલમના આરોપો લાગુ પડે છે એટલે કે આરોપીઓએ નામદાર શેહેનશાહના મુસલમાન અપ્રસરો અને સીપાહોને ફોસલાવવા માટે કાવતરું રચવામાં ભાગ લીધો હતો. અપ્રસરો અને સીપાહોને પોતાની નોકરીમાંથી ફોસલાવવા માટેનો ગુન્હો આરોપીઓએ કર્યો છે અને તેથી તેઓ સામે ઈંડીઅન પીનલકોડ પ્રમાણે ૫૦૫, ૧૦૯ અને ૧૧૭મી કલમો લાગુ પડે છે.

૧૯૨૧ ના ૩૧ મી ઓગસ્ટના સ્થાનીક સરકારના હુકમ અને સત્તાની રૂએ આ કેસ ઈંડીઅન પીનલકોડની ૫૦૫ મી કલમ પ્રમાણે લાવવામાં આવ્યો છે. ૧૯૨૧ના ૯ મી જુલાઈએ કરાચીમાં મળેલી ખીલાફત પરીષદમાં આરોપી નં. ૧નાએ નીચે મુજબ ઠરાવ મુક્યો.

“આ સભા જાહેર કરે છે કે આ વખતે બ્રિટીશ સરકારના લશ્કરની નોકરીમાં ચાલુ રહેવું અગર તે બીજાને તેમ કરવા લલચાવવું તે ધર્મેના પ્રમાણ મુજબ ગેરકાયદેસર છે અને દરેક મુસલમાન તેમજ ઓલમાઓની ફરજ છે કે આ ધારમીક ફરમાન દરેક મુસલમાન સીપાહને સમજાવવો.”

ઠરાવની પ્રસ્તાવનામાં નં. ૧ના આરોપીએ નીચે મુજબના વાક્યો ઉચ્ચાર્યા હતા.

“આવા કટોકટીના વખતે ઘણાજ અજત્યનો ઠરાવ રજુ કરવામાં આવ્યો છે અને આ પરીષદનું ખાસ મહત્વનું કામ આજ છે એમ સઘળાએ સમજવાનું છે.”

બીજા બધા આરોપીઓ પરીષદમાં હાજર હતા અને આ ઠરાવ પાસ કરવામાં આવ્યો ત્યારે લગભગ ૨૦૦૦ માણસો પરીષદમાં હાજર હતા. આ ઠરાવને નં. ૨ ના આરોપી હુસેન આહમદે ટેકો આપતાં નીચે મુજબ કહ્યું હતું:—

“જ્યારે બીજા દેશોમાં ઇસ્લામ મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો છે અને ખીલાફતનો સવાલ મુન્થવાએલો છે, અને જ્યારે ઇસ્લા-

મી ધર્મ અને તેના ઉલ્લેખો વારંવાર આવી ખરાબ સ્થિતિમાં આવી પડે છે ત્યારે કેવા દુરમાન કાઢવાં બેઠાં તે વિષે..... કુરાન કહે છે કે “ઓ મુસલમાનો, જે લોકો તમારી સામે યુદ્ધ કરે છે, તમારી ઇજ્જતનો નાશ કરવા ચાહે છે, તમારા ધર્મને, તમારા માનને, તમારા દ્રવ્યને જડમુળથી ઉખેડી નાંખવા માંગે છે તેમનો તમારે વિરોધ કરવો બેઠાં અને તેની સામે તમારે યુદ્ધ આદરવું બેઠાં.”

“બળી બે ઇસ્લામના દુરમનો તમારી સામે એક શામલ યુદ્ધ કરે કે તમારા દેશ, દ્રવ્ય, માન અને ધર્મનો નાશ કરવા ઇચ્છે તો તમારે સઘળાંએ તેની સામા થવાની તથા તેમની સામે યુદ્ધ કરવાની પ્રજા છે. આ બધા મંત્રોનો ખાસ અર્થ એ છે કે જ્યારે મીત્ર રાજ્યો અને યુરોપના રાષ્ટ્રો ઇસ્લામનો નાશ કરવા ઇચ્છે છે અને જુદી જુદી જાતનો અત્યાચાર કરતાં ઇસ્લામી રાજ્ય અને ધર્મનો નાશ કરવાના તાગડાં ઘડે છે ત્યારે આ મંત્રોનો અર્થ શું છે અને તે તમને કેવી રીતે લાગુ પડે છે એ તમારે જાતે જાણી લેવાનું છે. આવી સ્થિતિમાં માત્ર આજસ કે ઉદાસીનતા એજ પાપ ગણાય તોપણ ઇસ્લામના દુરમનોને ઠોકપણ રીતે મદદ કરવી એ કેવી રીતે બ્યાજબી ગણાય? આથી કુરાનના જુદા જુદા મંત્રોમાં એ બાબત મના કરવામાં આવી છે.”

આજળ ચાલતાં આરોપીએ કહ્યું છે કે “જે લોકો મીત્ર રાજ્યોને મુજે મ્હોટું પેસાથી જીંદગીથી કે લશ્કરથી કે ગમે તે રીતે મદદ કરે છે એ બધાંએ આ વર્ગમાં ગણાશે. યુરોપની તેમજ મીત્ર રાજ્યોની પૃથ્વીના પડ ઉપર એક પણ મુસલમાન રાજ્ય ન ટકે એવું કરવાની ઇચ્છા છે; એમ જ્યારે જણાશે ત્યારે જે માણસ મીત્ર રાજ્યોને ઠોક પણ રીતે મદદ કરશે તે ઇસ્લામનો દુરમન અને ઇસ્લામના પાયાને ઉખેડી નાંખનાર બનશે. જે દુરકરમાં રહીને મીત્ર રાજ્યો તથા ઇસ્લામના દુરમનોને મદદ

કરે છે તેમણે પોતે મુસ્લીમ રહેવાની ઇચ્છા છે કે નહીં તે વીચારવું જોઈએ.”

આગળ આલતાં બીજા આરોપીએ કહ્યું છે કે—“જે લોકો શત્રુઓને મદદ કરે છે અને બીજા લોકોને લશ્કરમાં દાખલ કરી આપે છે, તેઓએ વીચાર કરવા જોઈએ કે માન આમ ઇસ્લામના શત્રુઓને મદદ કરવાથીજ તેમની શું દશા થશે ?! આવી સ્થિતિમાં મુસલમાનોની સામે લડવાને માટેજ જે લશ્કર નીર્માણ થયું છે તેમાં દાખલ થવું એ કોઈપણ મુસલમાનને માટે બ્યાજબી છે શું ?!”

આરોપી નં. ૨ નાએ પોતાનું બાપણ નીચે મુજબ પુરૂં કર્યું.

“આ બાબદમાં રચાયેલા મંત્રો તથા હદીસોને આધારે હું આ ઠરાવને ટેકો આપું છું અને કહું છું કે દરેક મુસલમાને સ્વજના લશ્કરો તથા લોકોને માત્ર રાજ્યોને કોઈપણ રીતે મદદ કરતા અટકાવવા જોઈએ.”

આરોપી નં. ૪ પીર ગુલામ મુજહીદે ઠરાવનો સીધીમાં તરબુતો કર્યો તેમાં એણે કહ્યું છે કે “આ સલામત નક્કી કરે છે કે બ્રિટીશ લશ્કરમાં દાખલ થવું મુસલમાનો માટે હરામ છે.” એણે સીધીમાં આ ઠરાવને ટેકો આપવાનું બાપણ કર્યું.

ત્રીજે આરોપી ડૉ. સમુદુદીન કીચલુએ પણ આ ઠરાવને ટેકો આપ્યો અને કહ્યું કે “લણું કરીને આ ઠરાવ મારા માનવતા ભાઈ (પ્રમુખ) એ પહેલ વહેલો કર્ણાટકમાં આવેલા ગોકક શહેરમાં રજૂ કર્યો હતો અને તેને ટેકો આપવાનું માન મને મળ્યું હતું. આજે ફરીથી એજ ઠરાવ સમસ્ત હાઈ ખીલાફત ફેનફરન્સના મંડપમાંથી આખી દુનીયાના મુસલમાનો સનમુખ રજૂ કરવામાં આવે છે.”

આગળ જતાં એણે કહ્યું છે કે “અમે આખી દુનીયાની આંખ આગળ ચોખ્ખી લડાઈ જાહેર કરવા ઇચ્છીએ છીએ કે જે ડીસેમ્બર સુધીમાં તમે અમારી માંગણીઓ ન સ્વીકારો તો તમારા

જાસડા પોટલા આધીને આતે સમુદ્રપાર ઉતરી જવાનું અમે તમોને કહીશું”.....

માત્ર આજથીજ નહીં પણ ઘણા વખત થયાં લશ્કરમાં જોડાવું એ જરૂરયાજળી છે. પણ હું આજે પ્રીથી જાહેર કંઈ હું કે એ મુસલમાન લશ્કરીઓ ! તમારે ખરાખર સમજી લેવું જોઈએ કે તમારા ઓલિમાઓએ કાળજીપૂર્વક ધારમીક કાયદાઓને વિચાર્યા ખાદ આ પ્રતિવા કાઢ્યો છે અને તે તેમણે પોતાના ભાષણોમાં સમજાવ્યો છે અને આજે ખીલાફત કમીટી ખુલ્લું જાહેર કરે છે કે સરકારની લશ્કરી નોકરીમાં રહેવું એ દરેક મુસલમાનને માટે જરૂરયાજળી છે.”

ચોથો આરોપી મોલવી નીસાર આહમદ પણ ઠરાવ ઉપર નીચે પ્રમાણે બોલ્યો.

“તમે અને અમે સઘળા જણીએ છીએ કે જે સરકારના અત્યાચારો પ્રખ્યાત છે અને જે લોકોનો ધર્મ અને નીતી ખગાડવાને બને તેટલા દરેક બધી જાતના પ્રયાસો આદરે છે તેની સાથે કાંઈપણ સંબંધ રાખવો એ ધર્મ પ્રમાણે નામુનાસખ છે. એવા લોકોના લશ્કરમાં દાખલ થવું કોઈને દાખલ થવા લલચાવવું અથવાતો મુંજે મ્હોંડે બેસી રહી એવું થાય તે બેચાડકરવું એ જરૂરયાજળી છે. જમણે આ ભાષણો સાંભળ્યા છે તેમણે આ બાબતના ધારમીક ફરમાનો જાણ્યા છે અને જાણ્યા ગેરહાજર છે તેમને જણાવવાની આપણી ફરજ છે. એ ગોરા સરકારની સામે આ સરકાર લડે છે તેથી નહીં; પરંતુ હુતકાળમાં હીધેલાં ખીજાં દુઃખોને લીધે લશ્કરી નોકરી જરૂરયાજળી બનેલી છે. દાખલ થવાની તો વાતજ કયાં પરંતુ કોઈ હીંદીવાને અને ખાસ કરીને મુસલમાને એ વિશે-વિચાર કરવો કે સ્વપ્ન જેવું એ પણ જાણવું નથી. આપણે લશ્કરમાં દાખલ થઈએ અથવા ન થઈએ તો ખીજાને તેમ કરવા સમજાવીએ અને જે લોકો આપણા પવિત્ર કાખાનો નાશ કરવા ઇચ્છે છે તેમને મદદ આપવીએ તો આપણે

મહીનાને અપવિત્ર બનાવીશું. લશ્કરમાં જોડાવું એ ખરેખર નામુનાસેખ છે.”

આરોપી નં. ૬ ભારતી કબજીતીયાળીએ ઠરાવને ટેકો આપ્યો અને અંગ્રેજીમાં તેના ઉપર બાષણ કર્યું.

આરોપી નં. ૭ શૈક્ષતઅલી કોનફરન્સમાં હાજર હતા છતાં આ ઠરાવ ઉપર કંઈ બોલ્યા નહોતા. એ બધાં બાષણો પુરાં થયા બાદ પ્રમુખ તરીકે પહેલા આરોપીએ નીચે મુજબ કહ્યું.

“આ ઘણાજ મહત્વનો અને જવાબદારીવાળો ઠરાવ તમારી આગળ મુકાયો છે. હવે હું ઇચ્છું છું કે જો તમારો વિચાર તેને પસાર કરવાનો હોય તો તમારે ઉભા થવું.” એ પ્રમાણે કોનફરન્સમાંનો તમામ હાજર વર્ગ ઉભો થયો અને એકઠેમતે દરેક બીજાના અવાજો વચ્ચે ઠરાવ પસાર કર્યો.

સાક્ષી નં. ૧ આમનશાહ પોલીસના ડેપ્યુટી પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ; સાક્ષી મહમદખાન (એકઝીપીટ ૬) ડેપ્યુટી કલેક્ટર-એમણે જમારે આ ઠરાવ પસાર થયો ત્યારે પોતે કોનફરન્સમાં હાજર હતા એવી જુખાની આપી અને તેઓ કહે છે કે “સરકારી હુકમમાં ઠરાવનો જ તરજુમો આપેલા છે એ સાચો છે.”

ઇન્સ્પેક્ટર લાખતહુસેન (એકઝીપીટ ૧૧) ની જુખાની એવી છે કે તે ખીલાફત કોનફરન્સમાં હાજર હતો અને ઉરદુ શોર્ટહેંડમાં બધા કામગીરીની એણે નોંધ લીધી હતી. એણે આ ઉરદુ શોર્ટહેંડ નોંધો તથા તેનું પુરેપુરું ઉરદુ લખાણ રજુ કર્યું છે અને તેના પાછળથી ખાનખહાદુર સૈયદ મહમુદશા-જીલા પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ થરપારકરના એ તરજુમો કર્યો છે.

લાખતહુસેન સોગંદપર કહે છે કે પોતે નોંધમાં જ દર-શાબુ છે તે શબ્દે શબ્દ આરોપી બોલ્યો હતો.

સખ ઇન્સ્પેક્ટર શાહ ખહાદુરખાન (એકઝીપીટ ૧૩) પણ ઉરદુ શોર્ટહેંડ લખનાર તરીકે કોનફરન્સમાં હાજર હતો એણે

પણ ઉરડમાં શોટહેડ તથા પુરેપુર ઉરડ લખાણ રજી કયું છે અને કહે છે કે “પોતે જ નોંધ લીધી છે એ તદ્દન સાચી છે.”

ડેલીગેટેડ અને ન્યુ ટાઇમ્સના એડીટર તથા રીપોર્ટરને પણ જ નોંધોપરથી તે પેપરોમાં એ હેવાલ છપાયો હતો તે નોંધ રજી કરવા કહેવામાં આવ્યું છે.

આરોપીઓએ કોઈ પણ રીતે ઠરાવની લાપણ તથા પોતાના લાપણોના હેવાલોની સચ્ચાઈ બાબત જરાએ વાંધો લીધો નથી. જોકે કોઈપણ આરોપી આવી ઠરાવ પસાર થયો હતો અને તેને ટોકો મળ્યો હતો એમ યોગ્યે ચોખ્ખું કહેતા નથી છતાં એવો ઠરાવ પસાર થયો હતો અને તેઓ તેની સાથે સંપુર્ણ સાહનુભૂતી ધરાવતા હતા અને છે એ બાબત ખુલ્લો રીતે મહામદઅલી, કીચલુ અને શોકતઅલી કબુલ કરે છે. આથી ક્વીટીશ લશ્કરમાં નોકરી કરવી કે કોઈને કરવા સમજાવવું એ કોઈ પણ મુસલમાનને માટે ગેરબ્યાબી છે એવી મતલબને ઠરાવ એ સભામાં પસાર થયેલો એ બાબત જરાએ શક નથી.

કરનલ ગ્વાયરની જીબાની ખતાવે છે કે હોદી લશ્કરના સીપાહોનાં નામ એ જાતનાં પ્રારમ્ભ ઉપર નોંધવામાં આવે છે અને તેમને અચુક મુદત સુધી નોકરી કરવાની શરત કરી આપવી પડે છે. લશ્કરમાં નોકરી ન કરવા વીશેના છાપેલાં ચોપાનીઆઓ ટપાલમાં સીપાહીઓને મળ્યા હતા એમ પણ એ કહે છે. એ ચોપાનીઆમાં લખ્યું છે કે “સરકારની સઘળી નોકરીઓ ખાસ કરીને પોલીસ અને લશ્કરમાં કરવી એ હરામ છે”

સુબેદાર મેજર જયરામ દત્ત પાયદળ વડોદરાના જણાવે છે કે “પોતાની કુઠડીની ટપાલ પોતે હંમેશા તપાસતો એ કહે છે કે બીજી તથા ત્રીજી ઐગરે એકસરખાં ખાર પરબીડીઓના હાથમાં આવ્યાં અતે તેમાંનું એક ફોડતાં લશ્કરમાં નોકરી કરવી એ નામુનાસીબ છે એ મતલબની એક પત્રીકા તેમાંથી

નીકળી. વળી એ કહે છે કે એ ખારે પરખીડીઆં એણે પોતાના ઉપરી અમલદારોને આપી દીધાં. ”

સુબેદાર અઝીઝુદ્દીન જાટ ઇનફન્ટ્રી ચમનના પણ એજ પ્રમાણે કહે છે.

સુબેદાર અહમદ ખાવન હસન હઝરા પાથોનીઅર્સ કવેટા પણ કહે છે કે યોગસ્ટના છેલ્લા અઠવાડીયામાં એને એવુંજ પરખીડીઉં મળ્યું હતું અને ખીજા હોદ્દી : અફસરોના સરનામાવાળા પરખીડીઆં પાંચ સાત તેણે જ્યાં હતાં આ ઉપરથી ખુલ્લું જણાઇ આવે છે કે ખીલાફત કોનવરન્સમાં પસાર થયેલા ઠરાવ મુજબ હોદ્દી લશ્કરીઓને નોકરી છોડવવાના પગલાં લેવામાં આવ્યાં હતાં.

ઠરાવ પરથી માલમ પડે છે કે એ પ્રમાણે કરવાને બધાં પગલાં લેવાનો તેમણે ઠરાવ કર્યો હતો અને એ પ્રમાણે પગલાં લીધાં પણ હતાં. પહેલા આરોપીએ ૨૦ પાનાનું એક મોટું લાંબું સ્ટેટમેન્ટ રજુ કર્યું છે તથા ખીજા ચૈદ પાનાનું ટાઇપ કરેલું ઉમેર્યું છે. એ કબુલ કરે છે કે એવી જાતનો ઠરાવ એ પ્રમાણે પસાર થયો હતો. ખીજા આરોપીએ પણ શૈક્ષતઅલી ખાદ કરતાં ઠરાવ ઉપર પોતે બોલ્યાનું કબુલ કરે છે. શૈક્ષતઅલી આરોપી નં. ૭ કબુલ કરે છે કે પોતે એ ઠરાવ સાથે સંપૂર્ણ સાહનુભુતી ધરાવે છે અને તે દીવસે પરીષદમાં ન બોલવા માટે દીલગીર છે. નં. ૧ અને ૪ ના સ્ટેટમેન્ટો પુરેપુરાં લખી લેવામાં આવ્યાં છે અને તેની ઉપર તેમણે સહી કરી છે. આ સ્ટેટમેન્ટોના મોટા ભાગ ને મુકદમા સાથે કાંઇ લાગતું વળગતું નથી અને તેમાં કુરાનમાં બતાવ્યા પ્રમાણેના ઇસ્લામીક કાયદાના વિવેચનો રાજ્યદારી થયાંઓ અને સરકાર તથા સરકારી નોકરોને ગાળો ભાડેલી છે. આઠીના આરોપીઓએ મુકદમા વિષે કોરટે જ ખાસ સવાલ પુછ્યા તેનો જવાબ આપવાની ના પાડી અને કહ્યું કે તેઓ પણ

આરોપી નં. ૧ અને ચારની પેઠેનું સ્ટેટમેન્ટ આપવા ઇચ્છતા હતા. આ સ્ટેટમેન્ટોનું પણ ઉપર પ્રમાણે સમજવું.

આરોપી નં. ૬ ભારતી કુબ્જતીથિએ કોરટે પુછેલા સવાલોના જવાબ આપતાં ઉભા થવાની ના પાડી અને જ્યેથી એને ચેતવણી આપવામાં આવી કે જો એને સ્ટેટમેન્ટ આપવું હોય તો ઉભા થવું અને ઉભો નહીં થાય તો તેના સ્ટેટમેન્ટની નોંધ નહીં લેવામાં આવે, પણ એણે તો પોતાની જાહેરાત રાખી તેથી એના સ્ટેટમેન્ટની નોંધ લેવામાં આવી નથી.

રજુ થએલી જુખાની ખતાવે છે કે સાતે સાત આરોપીઓની સામે સેક્સન ૧૨૦ થી તથા ૧૩૧ (હીદી ફોજદારી ધારા) પ્રમાણે શેહેનશાહના મુસલમાન લશ્કરીઓને ફોસલાવવાના કાવતરામાં ભાગ લેવા માટેનો પ્રાયમાફેસ્ટી કેસ સાતેની સામે છે. વળી સેક્સન ૫૦૫ તથા ૧૦૯ પ્રમાણે લશ્કરીઓને તેમની પ્રરજુ યુક્તી જવાની ઉચ્કેરણી કરવા બાબતેનો પ્રાયમાફેસ્ટી કેસ પણ આરોપીઓ સામે છે. વળી ૫૦૫ અને અથવા ૧૩૧ (હીદીઅન પીનલકોડ પ્રમાણે) દસ માણસોને ઉચ્કેરવાનો અને એમ કરીને ૧૧૭ માં વિભાગ મુજબનો ગુન્હો કરવાનો પ્રાયમાફેસ્ટી કેસ પણ છે. ૧૩૧માં વિભાગ મુજબના અપરાધોની તપાસ માત્ર સેસન્સ કોર્ટ અલાવી શકે એવું હોવાથી આરોપીઓને કરાંચીની સેસન્સ કોર્ટમાં કમીટ કરવામાં આવે છે; જ્યાં તેમણે વિભાગ : ૧૨૦ થિ, ૧૩૧, ૫૦૫, ૧૦૯, અને ૧૭૦ મુજબના અપરાધો માટે ઉભા રહેવું.

(સહી) એસ. એમ. તલાલી.

સીટી મેજસ્ટ્રેટ.

જીકા દીવસનું કામકાજ.

કરાંચી શુક્રવાર તા. ૨૧ મી અક્ટોબર ૧૯૨૧.
કમીટીંગ મેજસ્ટ્રેટ મી. એસ. એમ. તલાટીએ ત્યાંની સેંત્રલ જલમાં સાત આગેવાનો સામેના મુકદ્દમા માટે તા. ૨૧ મી અક્ટોબર ૧૯૨૧ ને દીવસે પ્રરી કોર્ટ ભરી હતી કે જમાં સરકારી ધારાશાસ્ત્રીએ પોતાના તા. ૨૭ મી સપ્ટેમ્બરના કાગળમાં સમન કરી જીખાની લેવા જણાવેલા સાહેબો મેસર્સ અબ્દુલ ગની અને મહમદ આહમદની જીખાની સમન કરી લેવાની ઇચ્છા દરશાવી હતી.

મૌલાના મહમદઅલીનું આપણ.

શરૂઆતમાં મૌલાના મહમદઅલીએ કહ્યું કે આજ તપાસવામાં આવનારા સાક્ષીઓમાં મી. અબ્દુલ ગની અને મી. મહમદ આહમદ પણ છે કે જમને યોલાવવા માટે તા. ૨૭ મી સપ્ટેમ્બરે મુકદ્દમા ચાલુ હતો; ત્યારેજ સરકારી પ્રોસીક્યુટરે કોર્ટને અરજ કરી હતી કે સેંત્રલ ખીલાફત કમીટીની ઓફીસના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. અબ્દુલ ગની અને મુસ્તફા પ્રેસના પ્રિન્ટર મી. મહમદ આહમદને મુતાફીક ફત્વો લેમજ જીલાઈ, ઓગસ્ટ કે સપ્ટેમ્બરમાં મળેલી ઉલેમા-એ-હોદના કામકાજની કેટલી નકલો છાપવાનો હુકમ મળ્યો હતો, કેટલી છપાઈ હતી, અને કેટલી સેંત્રલ ખીલાફત કમીટીને પહોંચાડવામાં આવી હતી તે વગેરેને લગતી જીખાની આપવા યોલાવવા માટે સમન્સ કહાડી આપવા મહેરબાની કરવી.

એ ઉપરથી તમે હુકમ કર્યો હતો કે એ સાક્ષીઓને યોલાવવા માટે આ મુકદ્દમાની તપાસ મુલતવી રાખવાની જરૂર નથી અને તે સાક્ષીઓને સેસન્સ કોર્ટમાં યોલાવવા ખસ થઇ પડશે.

એમ લાગે છે કે કોર્ટે હવે પોતાની જીલ જણાઈ છે અને તા. ૨૭ મીએ જે વાતનું જાન નહોતું તેનું જાન થયું છે કે

આરોપીઓ સામે સેસન્સમાં જે પુરાવા રજુ કરવાના હોય તે પહેલાં નીચેની ટાઈમ્સ રજુ થવા જોઈએ. જે એમ હોય તો ટાઈમ્સ પાતાના તા. ૨૭ મી સપ્ટેમ્બરના હુકમમાં ભુલ સુધારી છે એમ ટાઈમ્સ કહી શકે છે.

પણ મુદ્દાની વાત તો એ છે કે અમારી તપાસને બીજા દીવસે એટલે કે તા. ૨૭ મીએ જ્યારે પ્રોસીક્યુશન તરફની ભુખાનીઓ પણ પુરી લેવાઈ નહોતી અને અમને ખ્યાલ કે સ્ટેટમેન્ટ રજુ કરવાની હતી તક પણ મળી નહોતી તે પહેલાં ટાઈમ્સ તો અમને સેસન્સમાં ધકેલવાનો નીર્ણય કરી નાખ્યો હતો. આ રીતે આખી તપાસ નામોશીબરી રીતે ચલાવવામાં આવી છે. વળી કેમ જાણે અમને સેસન્સમાં નોંધી જ દીધા ન હોય તેવી રીતે સેસન્સમાં અમારી તપાસ માટે ખાલકદીના હોલ સગવડ પડતો થઈ પડશે કે કેમ તે જોવા અને બીજી સગવડો કરવા માટે તા. ૨૯ મી સપ્ટેમ્બરે જ્યુડીશીયલ કમીશનર આવ્યો હતો તે તરફ અમે પહેલાં પણ ધ્યાન દોર્યું હતું.

સરકારી પ્રોસીક્યુટરે વકીલાતની ચાલાકીથી જણાવ્યું હતું કે એ તો કદાચ કેસ સેસન્સમાં ચલાવવામાં આવે એમ માનીને હોલ તપાસવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ હું કહું છું કે ત્યારે તો કદાચ અમને દેશપારની સજા કરવામાં આવે એમ માનીને સ્ટીમરે પણ તૈયાર રાખવામાં આવી હશે ! કેમકે સ્ટીમરે પણ જોઈશે તો ખરીજ ! મારા ભાઈને કેદખાનાના કપડાં શરીરે બંધ બેસતા થશે કે નહીં તે માટે તેના કપડાંનું માપ લેવા દરજીને જોવાનું છે કે ?

અમારે તમને જણાવી દેવું જોઈએ કે ઇંગ્લાંડનો લોર્ડ ચીફ જસ્ટીસ અત્યારે હોંદનો વાઈસરોય છે, ન્યાય આપવાના તેણે બજાગા કુક્યા છે, આમ છતાં ન્યાયના વહીવટમાં તે બગાડ પ્રારંભ હતું તેવું પ્રારંભ રહ્યું છે. વળી જ્યારે મહાશ્વેત્ર દેશભક્ત કાર્યકર્તાઓ સામે કામ ચલાવવાની સરકાર

મંજુરી આપે છે ત્યારે મેલસ્ટ્રેટો અને જામે તો એમ માની જ
લે છે કે આરોપીઓને ગુન્હેગાર ઠરાવી સરકારની ઈચ્છા મુજબ
તેમને સજા કરવી.

અમને સેશન્સમાં નોંધવામાં આવ્યા તે પહેલાં જ જ્યુડી-
શીયલ કમીશ્નરે તે વીધે ખાત્રી આપી હતી એટલું જ નહીં અને
એ બાજુ એટલી તો જોડવી રાખવામાં આવી હતી કે અમારી
તપાસને બીજા દીવસે અમને સેશન્સમાં નોંધવાનો ચુકાદો ઘાળા
પર કાળો કરી મારવામાં આવ્યો હતો.

આ હડહડતો પક્ષપાત છે અને ક.યદના રક્ષક હોવાને
દાવો કરનારા અને સાત જાહેર કાર્યકર્તાઓને ન્યાય આપવા એ
સવાનો ડોળ ઘાલનારાઓએ ચોખ્ખા હાથે કોર્ટમાં આવવું જોઈએ.
કોર્ટે પોતાનો હડહડતો પક્ષપાત પુરવાર કર્યો છે અને તપા-
સની રીતને કલંક લગાડ્યું છે, એ વાત સર્વને જાહેર કરવી
જોઈએ અને ખાસ કરીને ઇંગ્લાંડના એ હોર્ડ ચીફ જસ્ટીસને!

મૈલાના મહમદઅલીએ સ્ટેટમેન્ટ કર્યા બાદ ડો. કીચલુએ
કોર્ટને સવાલ પુછ્યો કે આ તપાસના કાગળો હાઇકોર્ટ પર
મોકલી આપવામાં આવ્યા છે કે? મેલસ્ટ્રેટો જવાબ આપ્યો કે
કાગળો હાઇકોર્ટ પર મોકલી આપવામાં આવ્યા છે અને હજુ
ત્યાં જ છે. ડો. કીચલુએ બીજા સવાલ કર્યો કે આ વધારાની
જુખાની ઉપલી સત્તાની સુચનાથી લેવામાં આવે છે કે? મેલસ્ટ્રેટો
જવાબ આપ્યો કે તેણે પોતાની મેજેજ આ પગલું લાચું હતું.

મી૦ અબદુલગનીની જુખાની.

આટલી પ્રસ્તાવના થયા બાદ સેન્ટ્રલ ખલીફત કમીટીની
ઓફીસના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. અબદુલગનીની જુખાની લેવામાં
આવી હતી.

સાહેબ અબદુલ ગનીની જુખાની.

સાહેબ અબદુલગની મુસલમાન રજપુત ઉમ્મર વરસ ૩૦
અંબઇ સેન્ટ્રલ ખિલાફત કમીટીના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ સરકારી ધારા-

સાચીના સવાલના જવાબમાં જુખાની આપતાં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું.

સ.—(ચોપડી ખતાવતાં) સેવલ ખીલાફત કમીટીની લીટરેચર બુક આજ છે કે.

જ.—તેની ઉપર કંઈ લખ્યું નથી. જણાય છે કે તેજ છે.

સ.—ગયા મહીનાની ૨૦ મી તારીખે છુપી પોલીસના ડેપુટી કમીસ્નર મી. કેલીએ તમારી ઓફીસની મુલાકાત લીધી હતી.

જ.—હા. પરંતુ મને તારીખ ખરાબર યાદ નથી કારણકે મને એ ખાબદમાં રહેજ પશુ સંબંધ નથી.

સ.—તમે તેને આ ચોપડી આપી હતી.

જ.—તે ઓફીસમાંથી લઇ ગયા હતા.

સ.—તેમાં કોઇ નોંધ લીટરેચર ખાબદની ફેબ્રુઆરી માસમાં છે.

જ.—લીટરેચરના ખાતાનો હવાલો મારી પાસે નથી, તેનો કારકુન ખીજે છે તે ખરાબર જાણે છે.

સ.—લીટરેચર આવ્યા ગયાની નોંધ રાખવાની કરજ તેની છે.

જ.—હા.

પ. પ્રો.—(કોર્ટને) નાં. ૪૩ ના એકઝીબીટ એમને ખતાવો.

પ. પ્રો. (સાહેબને ખતાવીને) શું તમે આ કાગળો છાપવા મોકલેલા.

જ.—હા, મેં મોકલેલા.

મેજસ્ટ્રેટ—એ કાગળ છે કે શું છે.

જ.—તે મુખપ્રષ્ઠ (ટાઇટલ પેજ) અને ખીજા કાગળો મેં પ્રેસમાં મોકલેલા તે છે.

સ.—મુસ્તફા પ્રેસમાં,

જ.—હા.

સ.—મુતાફીક ફત્વો અને ખીજાં ઓથરીઆના આ કાગળો છે.

જ.—હા.

સ.—હું ધારું છું કે મુખપૃષ્ઠ (ટાઇટલ પેજ) નું પાનું છાપવા માટે અને ચોપડીઓની અમુક સંખ્યામાં નકલો છાપવા માટે તમે સહી કરી છે.

જ.—હા.

સ.—તે ગ્રેસમાં ક્યારે છપાઇ.

જ.—મને તે યાદ નથી.

સ.—તમે અટકળ કરી શકો છો.

જ.—મેં ઓડર ઉપર ૧૯૨૧ ના ફેબ્રુઆરી મહીનાની તા. ૧૪ મીએ સહી કરેલી; પરંતુ તે ગ્રેસમાં તો ત્યાર પછી ગયેલો.

સ.—કેટલી નકલો માટે તમોએ હુકમ આપેલો.

જ.—૫૦૦૦.

સ.—અને તમને કેટલી મળી.

જ.—૨૦૦૦.

સ.—તમે કહી શકો છો કે ૨૦૦૦ નકલો તમને ક્યારે મળી (અને સાક્ષીને લીટરેચર સ્ટોક રજીસ્ટર ખતાવ્યું હતું).

જ.—મને ખરાબર યાદ નથી; પરંતુ હું ધારું છું કે તે જુલાઈ માસમાં મળેલી.

સ.—નકલોનું શું થયું તેની તમને ખબર છે.

જ.—મને ખબર નથી તે કારકુનને આપવામાં આવી હતી તે જોયવાની હતી.

પ. પ્રો.—(હોર્ટને) એકઝીબીટ ૪૨ સાહેબને ખતાવો (ખતાવ્યા પછી) પ. પ્રો.—આ તેજ ઠરાવ છે કે જની રૂએ શ્રોક્તઅક્ષીને સેન્ટલ ખીલાફત કમીટીના સેક્રેટરી નીમેલા હતા.

જ.—આ એક ચોપડીનું પાનું છે, એમ માલમ પડે છે કે તે મીનીટ બુક છે. તે શું છે તે હું જાણતો નથી.

સ.—તમે ડેપ્યુટી કમીશનરને કમીટીની મીનીટ બુક તરીકે આ ખતાવી હતી ? અને ઠરાવ ખરો છે.

જ.—તે મને મીનીટ બુક જેવી લાગી, મને ખરાબર ખાતરી

નથી કે મીનીટ છુક હતી કે ઠરાવના કામકાજની ચોપડી હતી. મેં તો કમીટીની મીનીટ છુક ધારીને લીધી પણ—તેમાં લખેલો ઠરાવ ખરો છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી.

સ.—૧૯૨૧ માં મોલાના શૈક્ષણિક સેન્ટ્રલ બીલાયટ કમીટીના ચોનરરી સેક્રટરી હતા તે તમે જાણો છો.

જ.—હા. તે જાણીતી વાત છે અને એ તો આખું જગત જાણે છે કે તેઓ કમિટીના પાંચ સેક્રટરીઓમાંના એક છે.

સ.—બીજા ચાર કોણ છે.

જ.—શેઠ યાકુબહસેન.

મેથરડેટ—(પ. પ્રો. ને) તમારે બધાનાં નામ જણાવવાં છે.

પ. પ્રો.—(સાક્ષીને) ડૉ. કીચલુ પણ તેઓમાંના એક છે.

જ.—હા.

સ.—બીજા મી. ખત્રી છે, અને એકઝીબીટ ૪૩ ની પ્રસ્તાવના તેમણે લખી છે.

જ.—હા. તેમણે લખી છે અને તેઓ સેક્રેટરીઓમાંના એક ચોનરરી સેક્રેટરી છે.

પ. પ્રો.—(હસતાં હસતાં મૈ. મહમદઅલી તરફ આંખળી કરીને) હું આશા રાખું છું કે આપણા આ મીત્ર પણ કમીટીના સભાસદ હશે.

જ.—હા. એ પણ ખરી વાત છે કે કમીટીના ૨૦૦ સભાસદોમાંના તેઓ એક છે.

અને કોર્ટ આરોપીને પુછ્યું કે તમારે સાક્ષીને પુછવું હોય તો પુછો, પરંતુ કોઈએ પણ ઉલટપાલટ તપાસ કરવાની ઈચ્છા દર્શાવી નહોતી.

મોલાના મહમદઅલીએ સાક્ષીને પુછ્યું કે તમારી તબીબત તો સારી છે ને? જોના જાહેરે હસીને જવાબ આપ્યો કે તે સારી માથક છે.

સાહેબ મહમદ આહમદની જુખાની.

સાહેબ મહમદ આહમદ તે મુખમના રહેવાસી ઉપર વરસા
ઉપ મુસલમાન શેખ ધંધો છાપવાનો સરકારી ધારાસાચીનક
સવાલોના જવાબમાં નીચે મુજબ જુખાની આપી હતી.

સ.—(એકઝીબીટ ૪૩ અ બ ખતાવતાં) તમને આ કાગળો
છાપવા માટે મળ્યાં હતાં.

જ.—હા.

સ.—તમને તે છાપવા માટે ક્યારે મળ્યાં.

જ.—તારીખ કાગળના પહેલા પાને લખેલી હોતી બેઠાએ
(અને સાક્ષીએ તા. ૧૪મી ફેબ્રુઆરી ખતાવતાં કહ્યું કે તે ઉપર અબ્દુલ
ગનીએ સહી કરેલી અને તેણે મને તેની આકૃષ્ટિ બોલાવેલો અને
તેણે મને મારી રૂબરૂમાં સહી કરી કાગળો છાપવા માટે
આપ્યાં હતાં.)

સ.—તમે એ કાગળો આપ્યાં એવી તમારી પાસે કાંઈ
નોંધ છે.

જ.—હા. ૨૦૦૦ નકલ (તેણે ડીલીવરી બુક ખતાવી)

મેજસ્ટ્રેટ—તમે બે હજાર નકલ ક્યારે આપી.

જ.—મારી ડીલીવરી બુક પરથી જણાય છે કે તા. ૨૧ મી
જુલાઈએ (બુક એકઝીબીટ તરીકે પ્રાપ્ત કરવામાં આવી.)

સ.—ડીલીવરી કોને આપી.

જ.—ભાઈ અબ્દુલ ગનીને.

પ. પ્રો.—(ડીલીવરી બુક પરની સહી ખતાવી અને પુછ્યું)
આ સહી કોની છે.

જ.—હું અંગ્રેજી જાણતો નથી.

ઉરદુ ઇન્સ્પેક્ટર નબીબકસે સહી બેઠાને કહ્યું કે તે
અબ્દુલ ગનીની સહી છે.

સ.—આ સીવાય તમારી પાસે એવી કોઈ દાખલો ખતાવે-
વાને છે કે તમે આ નકલો ક્યારે છાપી.

જ.—ના.

મેજસ્ટ્રેટ (મ. પ્રો. ને) કમીશ્રરના કક્ષાક મી. ખસરમલને
પણ તમારે તપાસવો છે.

પ. પ્રો.—તે શોર્ટ્હાઉસ નાંધ લેવા ગયા છે તેને કાલે
તપાસીશું.

મેજસ્ટ્રેટ—ખીજ કોઈ સાક્ષીઓ છે.

જ.—હા. તેઓ અહીં ગઈ કાલે આવી પહોંચવાના હતા
પણ હજી તેઓ આગ્યા નથી.

મેજસ્ટ્રેટ—ઠીક ત્યારે, જો તેઓ કાલે આવી પહોંચશે તો
તો તેઓને હું આવતી કાલે બપોરે ૨-૩૦ વાગે અહીં તપાસીસ
અથવા તો સેસન્સમાં તપાસવામાં આવશે,

મિલ્લાના મહમદઅલીએ આ શબ્દો સામે વાંધા ઉઠાવ્યો
અને જણાવ્યું કે કયા કાયદાની રૂઝ તેઓની સાક્ષી સેસન્સમાં
લેવાશે એમ તમો કહો છો.

મેજસ્ટ્રેટ—એવી કાંઈ હું ખાત્રી આપતો નથી. પરંતુ મેં
ધાર્યું કે કદાચ સેસન્સ કોર્ટને જરૂર પડશે તો તેઓની જીજ્ઞાસી
ત્યાં લેવામાં આવશે.

મેજસ્ટ્રેટ—(મિ. મહમદઅલીને) તમને કેટલી નકલો
જોઈશે.

મિ.—મહમદઅલી—બધા સાત આરોપીઓ માટે સાત કોપી

મેજસ્ટ્રેટ—ઠીક તમારા કાગળોમાંથી કેટલાંક ઓચરીયાં
મળ્યાં છે જે સીમલે સરકારી એક્સપર્ટ પર મોકલવામાં આવેલા
એવું જોવાને કે અક્ષરો એકજ માણસના છે કે નહીં. હું તમને
તેના જવાબની એક નકલ તમારી જાણ માટે આપું છું.

મિ. મહમદઅલી—હું તમોને એક વાત કહું છું કે કદાચ
અને કેવી રીતે એ ઓચરીયાંઓ લેવામાં આવેલા. અમારી સામે
જડતીનું વારંટ કાઢ્યા વીના કરાચીના જલ્લા મેજસ્ટ્રેટે કયા
કાયદાની રૂઝ એ કાગળો મેળવ્યાં તે સમજી શકાતું નથી. બજા-

કારથી કે ચોરીથી. મને પકડ્યો તેના અર્થ એ નથી કે મારી મીલકત હુંટાઈ જવી બેધ એ. કયા કાયદાની રૂએ વીઝાગાપદ્મના છદ્ધા મેલસ્ટ્રેટ એ કાગળો લીધા. કયા કાયદાની રૂએ કરાંચીના છદ્ધા મેલસ્ટ્રેટ તે મેળવ્યાં અને કયા કાયદાની રૂએ તે સીમલે મોકલાયા અને આ કોર્ટમાં પહોંચાડવામાં આવ્યાં.

મેલસ્ટ્રેટ—તમે આ વાંધો સેસન્સમાં લઈ શકશો.

અને કોર્ટ ૧૨-૩૦ મીનીટ ઉઠી હતી.

સાતમે દીવસ.

કરાંચી તા. ૨૨ અક્ટોબર ૧૯૨૧

આજે કોર્ટ આગલા દીવસની માફકજ જલ્લમાં બરવામાં આવેલી હતી.

સાહેબ ખસરમલની જુખાની.

સાહેબ ખસરમલ, તે કમીશરની ઓફીસના ચોર્ટહેડ કારકુન હિમર વરસ ૩૮ નાએ સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવાલના જવાબમાં નીચે મુજબ જુખાની આપી હતી.

સ.—જુલાઇ માસમાં અહીં મળેલી ઓલધડીઆ ખીલાફત પરીષદમાં તમે હાજર હતા.

જ.—હા.

સ.—ત્યાં અંગ્રેજીમાં થએલા બાપજીની શોર્ટહેડ નોંધ તમે લીધેલી.

[જ.—હા.

સ.—નં. ૬ના આરોપીના બાપજીની નોંધ તમે તા. ૯ મી જુલાઇએ કૉનફરન્સમાં લીધેલી.

જ.—હા.

મૈ. મહમદઅલી (કોર્ટની રબ લઈને) પછલીકે પ્રોસીક્યુટરે ક્યારે આ સાક્ષીની જુખાની લેવા માટે અરજ કરેલી તે જણાવશે.

મેલસ્ટ્રેટ—પરમ દીવસે તેણે અરજ કરી હતી.

શ્રી શંકરાચાર્યજી-તેનું નામ તો સાક્ષીના લીસ્ટમાં હતું છતાં અજાણ કેમ ખોલાવવામાં ન આવ્યો.

મૈલાના મહમદઅલી-જ્યારે આરોપીને ઉપલી કોર્ટમાં કમીટ કરવામાં આવ્યા છે ત્યારે આ સાક્ષીની જુખાની કેમ લેવામાં આવે છે. આ સાક્ષી શ્રી શંકરાચાર્યના ભાષણને લગતી જુખાની આપે છે. શું આ ખીના નવાઇ જવી નથી કે એક નામાંકીત હોંદુ ખર્ચગુર સામે જાહેરી સુધીના કેશનીકાલની સજા થઇ શકે તેવો આરોપ મુકવામાં આવ્યો છે અને હજી કોઇ પણ સાક્ષીએ એવો એકપણ શબ્દ કહ્યો નથી કે જ્યારે તેઓ સામે આવ્યા ગંભીર આરોપ મુકી શકાય. તે છતાં તેઓને સેશન્સમાં નોંધવામાં આવ્યા છે. કોર્ટે શું એમ લાગતું નથી કે આ સાક્ષીનું નામ ફરીઆદનામાં આત્યાર આગમજ આપવામાં આવ્યું હતું, તે છતાં આ એક અસાધારણ રીતે કામ લેવામાં આવે છે ?

ફાર્ટે તે વીશે પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરને ખુલાસો કરવાને જણાવ્યું હતું.

મૈલાના મહમદઅલીએ તેવા કોઇ ખુલાસામાં વિશ્વાસ નહોતો મુકવાનું જણાવી પુછ્યું કે જો સરકાર શ્રી શંકરાચાર્યજી ઉતારી પાડવા માંગતી નથી અને જો કોઇ તેઓએ કહ્યું છે, તેની નોંધ લેવાવવા ધારતી નથી, તો પછી સરકાર આવી રીતે ખુલાસો કરી સમજાવી લેવાની આશા ફાઇનલ કેમ રાખે છે ?

મેજસ્ટ્રેટ મૈલાના મહમદઅલીના સવાલની એક વાંધા ઘાજલ નોંધ લેવા માંગી હતી, પણ મૈલાનાએ તેવી નોંધ લેવા સામે વાંધા દર્શાવતાં જણાવ્યું કે હું કોર્ટના કામકાજમાં ભાગ લેતો નથી. પ્રકત મુકદ્દમો સમજાવવાની કોશિશ કરી છે અને મેં મારું સ્ટેટમેન્ટ રજુ કરવા સીવાય કોઇ કંઈ નથી. હું કંઈપણ વાંધો ઉઠાવવા માંગતો નથી. હું જો કોઇ જાણવા માંગું છું, તે માત્ર એટલું જ છે કે તોહમતદારોને સેશન્સ કમીટ કરવામાં આવ્યા બાદ આવી

અસાધારણ રીતે આ સાક્ષીની જુથાની કેમ લેવામાં આવે છે અને તેનાં કારણો શું છે ?

એ પછી કોર્ટે નોંધ લીધી હતી કે તોહમતદારે જણાવે છે કે આ સાક્ષીનું નામ અસલ પ્રરીઆદનામામાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે, પણ જ્યાં સુધી મુકદ્દમા સેશન્સમાં નોંધવામાં આવ્યો, ત્યાં સુધી તેની તપાસ લેવામાં આવી નહીં હતી અને હમણાંના તબક્કાએ તેને લાવવામાં આવ્યો છે તે માટે ખુલાસો કરવાની જરૂર છે. પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર જણાવે છે કે આ છઠ્ઠા તોહમતદારે જણાવ્યું છે કે લશ્કરને લગતા ઠરાવ ઉપર તેઓ યોદ્ધા નથી. તેટલા વાસ્તે સેશન્સ કોર્ટની રાહબરી અર્થે આ તોહમતદાર તરફથી ઠરાવ ઉપર કરવામાં આવેલું બાષણ અને રજુ કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં તોહમતદાર તેના સંબંધમાં કંઈપણ દલીલ રજુ કરી શકે અને કોર્ટે પણ આખાં બાષણની અસર ઉપર પોતાનો ચુકાદો આપી શકે.

એ પછી તપાસ પાછી શરૂ કરવામાં આવી હતી.

સ.—એ બાષણ કે ઠા ઠરાવપરનું હતું.

જ.—હા.

સ.—તમારી પાસે નોંધ છે.

જ.—હા. (તેણે શોર્ટહેન્ડની નોંધની ચોપડી સ્વાધીન કરી એકઝીબીટ એ. ૫)

સ.—તમે એ શોર્ટહેન્ડમાંથી ચાલુ અક્ષરમાં અંગ્રેજીમાં લખ્યું.

જ.—હા.

સ.—તે રજુ કરો (સાક્ષીએ તે રજુ કરી એકઝીબીટ કે અ.)

સ.—તમે જ નોંધ કરી છે તેજ પ્રમાણે નં. ૬ ના આરોપી ખરોખર યોદ્ધા હતા.

જ.—હા.

અને શ્રી શંકરાચાર્યે શોર્ટહેન્ડ નોંધ બેવા માંગી. મેજસ્ટ્રેટ સમજ્યા કે તે ચાલુ અંગ્રેજી નોંધ બેવા માંગે છે તેથી તેમણે

કહ્યું કે પછી તમને એક નકલ આપવામાં આવશે; પરંતુ શંક-
રાચાર્યે ફરીથી કહ્યું એટલે તેમને તરજુમાની નકલ સાથે બુકલેટ
આપવામાં આવી હતી પણ થોડા સમય બાદ ચોપડી તેની
પાસેથી લઈ લેવામાં આવી અને કહેવામાં આવ્યું કે સાક્ષી
(બસરમલ) તેમને શોર્ટહેડની અસલ નોંધ સહી કરીને થોડજ
સમયમાં આપશે.

ડબલ્યુ શંકરની જુખાની.

સાહેબ ડબલ્યુ શંકર ઉમ્મર વરસ ૨૫ ક્રીશ્ચીઅન પ્રોટેસ્ટન્ટ
જેઠર વોલટર સેન્ટ્રલ જલનાએ સરકારી ધારાશાસ્ત્રીના સવાલના
જવાબમાં જુખાની આપતાં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું.

સ.—નં. ૧ ના આરોપી મહમદઅલીને તમારી તુરંબમાં
લાવવામાં આવ્યા હતા.

જ.—હા.

સ.—કેમ તારીખે

જ.—તા. ૧૪ મી સપ્ટેમ્બરે.

સ.—કેટલા વાગે.

જ.—૨-૪૦ મીનીટે બપોરે.

સ.—તેને કોણે લાવ્યું હતું.

જ.—છુપી પોલીસના ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ
રેલ્વે સીપાઇ.

સ.—કેવી રીતે આવ્યા.

જ.—તે મોટરકારમાં આવ્યા.

સ.—તેનો સામાન તેની સાથે હતો.

જ.—તે પાછળથી લાવવામાં આવ્યો.

સ.—સામાન કેવી રીતે આવ્યો.

જ.—ઇન્સ્પેક્ટર અબદુલ કરીમ અને તેનો નોકર મોટ-
રકારમાં લાવ્યા.

સ.—સામાનના સંબંધમાં ઇન્સ્પેક્ટરે તમને કેમ સુચના
આપી હતી.

જ.—હા. ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજિસ્ટ્રેટના તરફથી જડતી લેવાનો હુકમ મળે; ત્યાંસુધી સામાનને સહીસલામત રાખવા કહેલું.

સ.—સામાન સંબંધી કાંઈપણ કહેલું.

જ.—કેટલાક રાજદારી કાગળો સામાનમાં હશે એમ તેણે ધારેલું.

સ.—તમે સામાન સાચવીને રાખ્યો.

જ.—હા. મેં તેને મારી ઓફીસમાં તાળાં ચાવીમાં મુક્યો.

સ.—બીજો કોઈ હુકમ ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ તરફથી મન્સ્પેક્ટર લાવ્યો હતો.

જ.—હા. બીજો દીવસે તે સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટના સરનામાનો કાગળ લઈ પાછો આવ્યો હતો.

સ.—શા માટે.

જ.—સામાનની જડતિ લેવા માટે.

સ.—તમે હુકમ વાંચ્યો.

જ.—ના.

મેજિસ્ટ્રેટ—ત્યારે તમે નહીં કહી શકશો કે તેમાં શું હતું.

સ.—જેલના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટે કાંઈ કહ્યું હતું.

જ.—હા. તેણે કહ્યું કે કીટની (સામાનની) જડતી લઈ દરેક કાગળો કબજે કરવા.

સ.—પછી તમે શું કયું.

જ.—મેં મહમદઅલીને બોલાવ્યા અને તેની હાજરીમાં તેની દંક ખોલી.

સ.—તમને કાંઈ કાગળો મળ્યાં.

જ.—મને ઢગલાખંધ કાગળો મળ્યાં; જે મેં ટેબલપર મુક્યાં.

સ.—પછી તમે શું કયું.

જ.—ડેપુટી જેલરે લખેલા લીસ્ટની સાથે મેં મેળવી બોલા.

સ.—તે ખરાબર હતા.

જ.—હા. મેં દરેક કાગળો જોયા અને ડેપુટી જેલરને

કહ્યું કે માન એક ઉરદુ કાગળ ન વંચાયો જે મહમદઅલીએ પોતે વાંચ્યો હતો અને તેમાં શું હતું તે કહ્યું હતું.

સ.—ઉરદુ એક કાગળ હતો કે વધારે.

જ.—એક કરતાં વધારે.

સ.—પેપરમાં કેટલા સુદાના હતા.

જ.—બધા મળીને પચાસ.

સ.—મહમદઅલીએ તેની ઉપર સહી કરી.

જ.—હા. તેણે મારી હાજરીમાં સહી કરી.

પ. મો—(કોર્ટને) એકઝીબીટ ૭૪નાં ઓયરીઆં ખતાવો.

મહમદઅલી (કોર્ટને) આ બધા અસલ કાગળો છે કે.

મેજસ્ટ્રેટ—હા.

મો. મહમદઅલી—તે અહીં કેવી રીતે આવ્યા.

મેજસ્ટ્રેટ—મેં સેસ. સ કોર્ટમાંથી આ સાક્ષીને ખતાવવા માટે પાછાં મેળવ્યાં છે.

સ.—(સાક્ષીને) પછી તમે કાગળનું શું ક્યું.

જ.—મેં મારી ત્રીજીરીમાં લીસ્ટની સાથે મુક્યાં.

સ.—પછી કાગળો લઇ જવામાં આવ્યા.

જ.—તા. ૧૭મી સપ્ટેમ્બરે પાછા લઇ જવામાં આવ્યા.

સ.—તે સહવારે શું થયું.

જ.—જુદા મેજસ્ટ્રેટ જેલમાં આવ્યા અને કાગળો તેમને સ્વાધિન કર્યાં.

સ.—મહમદઅલીને ત્યાં બોલાવવામાં આવ્યા હતા.

જ.—હા, તેને બોલાવવામાં આવ્યા હતા.

સ.—જુદા મેજસ્ટ્રેટે મહમદઅલીને કાગળો સંબંધી કાંઇ પુછ્યું હતું.

જ.—હા. કાગળો તેના છે કે નહીં તે સંબંધમાં જુદા મેજસ્ટ્રેટે પુછ્યું અને તેણે હા કહી ત્યાર પછી કાગળો પેપરમાં લખેલી બંધમાં આવ્યાં.

અને મેજસ્ટ્રેટ સાક્ષીની જુખાનીની સરચાઇ વીશે શક
ખતાવ્યો એટલે મૈલાના મહમદઅલીએ કહ્યું કે અબ્દુલ કરીમની
જુખાની પણ માનવાલાયક નથી એમ મને લાગે છે. તેણે મારો
સામાન રેલ્વેમાં તપાસ્યો હતો એમ કહેવામાં નરદમ જુઠાણું
વાપર્યું છે. વીઝાગાપદમના જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટ મને કાંઈપણ પુછ્યું
નહોતું જે જુઠાણામાંથી મુકરરમાને કાંઈપણ ખતને પ્રાયદો નથી
તેવું તેણે જોલવાની શી જરૂર હતી તે હું સમજી શકતો નથી.

સ.—પછી શું થયું.

જ.—જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટ મહમદઅલીને કહ્યું કે કાગળો કળજ
કરવામાં આવ્યા છે. મહમદઅલીએ કહ્યું કે મારે કેટલાંક કાગળો
મારી ધર્મ પત્નીને મોકલવા છે.

સ.—કાગળોનું પછી શું કયું.

જ.—યુસેફમરમાં વોટાળી જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટની હાજરીમાં
સીલ કરવા આખ્યાં (સાક્ષીને એકબીબીટ ૭૦ સીલ કરેલા
કાગળો ખતાવી પુછ્યું કે તે કાગળો આવ છે કે સાક્ષીએ કહ્યું
કે હા તેજ એ કાગળ ને કવર જણાય છે.)

સ.—પછી તે કાગળોનું શું કયું.

જ.—તે કાગળો છુપી પોલીસના ઇન્સ્પેક્ટર કે જેણે મૈલાના
મહમદઅલીને પકડ્યા હતા તેને સ્વાધીન કરી તેની પાસેથી
પહોંચ લીધી.

અને મૈલાના મહમદઅલીએ પોતાના સરસામાનમાંથી ગ્રેર
કાયદેસર રીતે કાગળીયાંઓ જપત કરવાના સવાલ બાબે સ્ટેટમેન્ટ
રજુ કયું હતું. તેમણે જણાવ્યું કે અમેએ અસહકારીઓ તરીકે
કરીઆદ પક્ષના કોઈપણ સાક્ષીની ઉલટપાલટ તપાસ લીધી નથી
અને કોર્ટનાં કામકાજમાં પણ કંઈબી ભાગ લીધી નથી. સીવાય
કે અમારી સામે જે જુખાની રજુ કરવામાં આવે તે સમજવાની
અને અમારી સ્થિતિ ખુલ્લી કરવાની કોશિશ કીધી છે. હું જે
ખુલાસો માંગું છું તે એ છે કે મારી અરજ ઉપરથી મારો

કપડાંના દાખડો અને ખીછાનું જલમાં મને મોકલવામાં આવ્યું હતું. કોઈ પણ પોલીસ અમલદાર અથવા તો મેજસ્ટ્રેટ તરફથી મારી હાજરીમાં કોઈપણ વખતે કોઈખી કલમની રૂએ તેની કદી ઝડતી લેવામાં આવી નહીં હતી. વળી મને જણાવવામાં આવેલા કોઈપણ કાયદાની રૂએ પકડવામાં આવ્યા નહીં હતા. મેં જ્યારે જલ્લર મી. રાંકરલાલને પુછ્યું, ત્યારે તેમણે જ્યાં સુધી હું યાદ કરી શકું છું, ત્યાં સુધી મને કશું કે મારાં કપડાં અને ખીછાનું જલમાં મોકલવામાં આવ્યા છે, અને ખીછાનું મારી કોટડીમાં મોકલી આપવામાં આવ્યું અને કપડાંના દાખડો જલરની ઓફીસમાં રાખવામાં આવ્યો, કારણકે મારી કોટડીમાં પુરતી જગ્યા નહીં હતી. જલરે પણ મને કશું હતું કે માજસ્ટ્રેટ હુકમ કીધો છે કે એ દાખડામાંના સઘળા કાગળીયાંઓની ટીપ તૈયાર કરવી. બજ દીવસે મને કરાંચી ખાતે મોકલવામાં આવનાર હતો. ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટ કરાંચીના ડીસ્ટ્રીક્ટ માજસ્ટ્રેટ ઉપર કાગળીયાં મોકલવા માંગ્યા. મેં જલરને તેજ દીવસે ટીપ તૈયાર કરવાને કહ્યું; કારણકે તેમાં ઘણા અગત્યના કાગળીયાંઓ હતા. મેં તે કાગળીયાં મારી ઘણીયાણીને સપુરદ કરવા માંગ્યા, કારણકે ખીલાપત રસીદોનાં વેચાણ તથા ખીજ હીસાબોને લગતા તે કાગળીયાંઓ હતા. જ્યારે ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટ આ કાગળીયાંઓ કરાંચીના ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટ ઉપર મોકલવાનું કહ્યું ત્યારે મેં તેમને પુછ્યું કે કયા કાયદાની રૂએ તેઓ તરફથી મારી મીલકતને ઉપયોગ મને કરવાની ના પાડવામાં આવે છે? તેઓ કંઈ પણ કાયદો ટાંકી દેખાડી શક્યા નહીં. આ કોર્ટમાં ત્રણ કારણોનો ખુલાસો હું જણાવવા માંગુ છું. પ્રથમ તો એ કે કયા કાયદાની રૂએ મારી મીલકત હુંટી લેવામાં આવી છે? બીજું એ કે મારી ઘણીયાણીને હીસાબનાં કાગળ્યાઓ અને ખીલાપત રસીદો મેં આપવા માંગી હતી. ત્રીજું એ કે મેં અગાઉ કોર્ટેને જણાવ્યું છે, તેમ જોઈકે કોનફરન્સના કરાવોના મારા હાથના અસલ

ખરડા તે કાગળ્યાંઓમાં છે. આ કાગળ્યાંઓ પાછા મેળવવાનો હું હક ધરાવું છું અને તે જો મને પાછા આપવામાં આવશે નહીં તો હું માનીશ કે એ ડીઝીકટ મેજસ્ટ્રેટો છુટ ચલાવવા માટે તકસીરવાર છે.

અને પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે મૈલાના શૈક્ષતઅલીનાં બાપ-જીની નકલો તોહમતદારોને આપી હતી, જે તેમણે આ મુકદ્દમામાં એકઝીબીટ દાખલ રજુ કરવા માંગી હતી, પણ તેઓ તેમ કરી શક્યા નહીં; કારણકે મુકદ્દમાના એક સાક્ષી આસામની ખુપી પોલીસના ઇન્સ્પેક્ટર સુંદરનાથ વખતસર આવી શક્યા નહીં.

મૈલાના મહમદઅલીએ જાણવા માંગ્યું કે આ બાપજીની નકલો શા માટે અમોને આપવામાં આવી છે ?

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે ટીકા કીધી કે “ફક્ત વીવેકને ખાતર હું તેમ કશું છું.” એક નકલ કોર્ટેને પણ પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે આપી હતી.

મૈલાના મહમદઅલી-પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરને કેદીઓ તરફ વીવેકથી વર્તવા માટે માન ઘટે છે, પણ કોર્ટ તેવું કાંઈ માંગતી નથી.

મૈલાના શૈક્ષતઅલિએ ટીકા કીધી કે જો અમારા બાપ-જીની નકલો અમોને વીવેકને ખાતર પુરી પાડવામાં આવે છે, તો અમો પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર તથા સરકારનો આભાર માનીએ છીએ.

મૈલાના મહમદઅલીએ ઉભા થઈ સ્ટેટમેન્ટ રજુ કર્યું કે આ કોર્ટેનું કામકાજ ખલાસ થયેલું હોવાથી ફક્ત અંગત ખુલાસા તરીકે મારી પોતાની તેમજ મારા ગાકીયાઓ તરફથી હું જાણવા માગું છું કે અમોએ તમોને કંઈપણ ખરાબ લગાડવા કેદી ઇચ્છ્યું જ નથી. આ કોર્ટમાં ઘણી ફરીઆદો કરવાને અમોને કારણ હતું પણ તમોને પોતાને તે માટે કંઈપણ અંગત અપમાન કરવાની ધારણા રાખી નથી. એક બાઈબલ ઢીંદી તરીકે અમો ખરી રીતે તમારા આભારી થયા છીએ તે છતાં આભાર

તરીકે તમોને કંઈ ખરાબ લાગ્યું હોય તો પણ હું આશા રાખું
હું કે એક હોદી તરીકે તમો મનમાં કંઈપણ ખરાબ લગાડશો નહીં
ડો. કાચલુ—તેજ પ્રમાણે મી. પખલીક પ્રોસીક્યુટર તમારે
પોતાને માટે સમજવાનું છે.

પખલીક પ્રોસીક્યુટરે નમન કરી આભાર માન્યો હતો.
મી. તલાટી મેજસ્ટ્રેટ લાખણીભર્યા જવાબ આપતા જ-
ણાંયું કે મને કંઈ પણ ખરાબ લાગ્યું નથી. તમોએ જે આ
માયાણ અને વીવેકભર્યા સજુનો ઉચ્ચાર્યા છે, તે માટે હું તમારો
બહોળ ઉપકાર માનું છું.

અને તપાસ ખતમ થઈ હતી.

શું તમે મહાત્માજીના ભક્ત છો ?

સાચા અસહકારી છો ?

સત્યાગ્રહના મંત્રના પુઝારી છો

તો આ

જરૂર વાંચો ! જરૂર વાંચો !

મહાત્મા ગાંધીજીના જૂના, ગુજરાતમાં અપ્રસિદ્ધ અથવા પ્રગટ થયેલાં પરંતુ હવે જાણી ન શકતાં પુસ્તકો તમારે ખરીદવાં જ જોઈએ.

તેને માટે ગાંધી ગ્રંથમાળાના ઘરાક આજો; માત્ર આના દાખલ ફી ભરી કાયમી ઘરાક થનારને સઘળાં પુસ્તકો પોણી કિંમતે મળે છે.

સઘળાં પુસ્તક સરસ આકર્ષક રૂબાવમાં અને સસ્તામાં સસ્તા મૂલ્યથી મજબુત આંધણીવાળાં તૈયાર કરવામાં આવે છે.

તૈયાર છે:—મણકો ૧ લો મારો જલનો અનુભવ.

મણકો ૨ જો શિવદયાની શોધ.

મણકો ૩ જો ધુલમનો ઉદ્ધારક વિ.

આઠઆના મોઢલી ગ્રાહક થવા ઝટ લખો:—

ગાંધીજી સપ્તહિત્ય મંદીર મુરત,

મુકદ્દમામાં દાખલ કરાયેલા એકઝીબીટા.

સખજેકટ કમીટીની જાહેરાત.

(એકઝીબીટ ૪૬) કરાંચીમાં તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૧ ને દીવસે મળેલી જાલ ઇડીઆ ખીલાફત કોનફરન્સમાં મૌલાના મહમદઅલીએ પ્રમુખ તરીકેના આપેલા બાષણમાંનો ઉતારો.

“હમણાં સખજેકટ કમીટી ચુંટાશે તે ઠરાવોના કેટલાક ખરડાઓ તૈયાર કરશે જે તમો સમક્ષ આવતી કાલે અને પરમ દીવસે રજુ કરવામાં આવશે. ખીલાફત પરીષદના સભાસદો જે સેન્ટ્રલ ખીલાફત કમીટીના સભાસદો છે તે બધા અને દરેક પ્રાંતની કમીટી નીચેના સ્થળોના પાંચ-પાંચ મેંબરો ચુંટી કાઢશે.

એ પ્રાંતો ફન્ડીઅર(સરહદપરના પ્રાંતો) પંજાબ, આગરા, આઉધ, અજમેર-મેરવાર, ખીહાર, જોરીસા, બંગાળ, આસામ, સેન્ટ્રલ દીલ્હી, ઓવીન્સીસ, વરાડ, બરમા અને મદ્રાસ-બેંગલોર અને આંધ્ર એ પ્રાંતો પોતાના પાંચ-પાંચ મેંબર અને સૌંધ-મુખમ દસ ચુંટશે.”

ખીલાફત કોનફરન્સનો ઠરાવ.

(એકઝીબીટ ૪૭) કરાંચીમાં જાલ ઇડીઆ ખીલાફત કોનફરન્સમાં ૬ ઠો ઠરાવ મૌલાના મહમદઅલીએ જ્યારે મુકદ્દમા ત્યારે નીચે પ્રમાણે દીકા કરેલી.

આવા કટોકટીના વખતે એક ઘણાજ અગત્યનો ઠરાવ રજુ કરાયો છે જે તમારે આ કોનફરન્સનું સત્વ સમજવાનું છે. ઠરાવ નીચે પ્રમાણે છે.

પ્રમુખે નીચે પ્રમાણેનો ઠરાવ વાંચ્યો.

“જાલ ઇડીઆ ખીલાફત કોનફરન્સની આ સભા ગાંધી સુરક્ષા કમિશનના અને એજેન્ડા સરકારને ધરુલામના કાયદા સાથે વધારે કરખાતી ભરેલા પ્રયત્નો કરવા માટે તેમજ તેમાં મળેલી પ્રતેક માટે અબીનંદન આપે છે અને અધ્યાહને પ્રાર્થના

કરે છે કે તે ટર્કીશ રાજ્યના ખુલ્લે ખુલ્લામાંથી પરદેશી રાજ્યના
 લશ્કરને હાંકી કાઢવામાં તેઓ જલ્દી પ્રતેહ પામે. વળી આ
 કટોકટીના સમયે આ સરકારના લશ્કરમાં રહેવું અગરતો બીજાને
 રહેવા માટે કહેવું અગરતો દાખલ થવું તે દરેક મુસલમાનને
 ધર્મે પ્રનાણે ગેરકાયદે છે, અને દરેક મુસલમાનની અને ખાસ
 કરીને આલમાઓની ફરજ છે કે આ ધાર્મિક પ્રમાણ દરેક મુસ-
 લમાને પહોંચાડવું; વધારામાં જો આ બ્રીટીશ સરકાર
 કોઈ પણ સીધી અથવા આડકતરી રીતે ખુલ્લી અથવા છુપી રીતે
 એંગ્લો સરકાર સામે લડાયક પગલાં લે તો હોંદના મુસલમાનોને
 કાયદાના સર્વિનય લંગ કરવાની પ્રજ્ઞ પડશે; એટલે કે કોંગ્રેસની
 અનુમતીથી કાયદાનો અનાદર કરવામાં આવશે અને અમદાવાદમાં
 મળનારી કોંગ્રેસની કમીટી હોંદસ્થાનની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા જાહેર
 કરી હોંદમાં એક પ્રજાકીય રાજ્યની સ્થાપના જાહેર કરશે.”

આ ઠરાવ મૈલાના હુસેન આહમદ રજુ કરશે.

મૈલાના હુસેન આહમદે ઠરાવ રજુ કરતાં નીચે
 મુજબ ભાષણ કર્યું હતું.

(એકઝીબીટ ૪૮) “સદગૃહસ્થો મને આ ઠરાવ રજુ કરવાનું
 પ્રમાણ થયું છે અને એની સાથે હું આપની આગળ પવિત્ર
 કુરાનના પ્રમાણે અને હઝરત પયગંબરની હદીસો રજુ કરવા
 ધૃષ્ટિ છું. તે રજુ કરતાં પહેલાં આખી દુનીયાના મુસલ-
 માનો વચ્ચે કુરાનને આધારે કેવો સંબંધ હોવો જોઈએ તેનો
 વિચાર કરવાની હું જરૂર જોઉં છું. (કેટલાક અરેબીક પ્રમાણ
 આપીને) કુરાનમાં કહ્યું છે કે મુસલમાનોમાં એવો કોઈ પણ
 ભતનો ભેદ ન હોવો જોઈએ કે જ્યાં એક મુસલમાન, પછી તે
 ગમે ત્યાં રહેતો હોય, ગમે તે વર્ણનો હોય, ગમે તે વંશનો
 હોય, પશ્ચીમનો હોય કે પૂર્વનો હોય, ગૌરો હોય કે કાળો હોય,
 ગમે તે ભાષા બોલતો હોય તોપણ બીજા મુસલમાન તેની
 બીજાકતને અથવા તેની આબરુને બેખમમાં નંખાવા ન દઈ શકે.

કુઠામાં જ ભેત મેં કહી છે તે એમ કહે છે કે દરેક મુસલમા-
નોએ જે ભાઇઓની વચ્ચે જવો સંબંધ છે તેવી રીતે એકબીજાની
પડખે રહેવું જોઇએ. ભેતમાં આ દર્યાંત આપવાની શી જરૂર છે ?
શું તે કાંઈ માત્ર પ્રમાણ છે. જ્યોત્સે અરબી ભાષાનો અભ્યાસ
કર્યો હશે અને જ્યોત્સે અરબસ્તાનના રીતરીવાજ જાણતા હશે
તેમને ખબરજ હશે કે અરબસ્તાનમાં ભાઇઓના સગપણમાં એક
એવો ઘાડો સંબંધ રહેલો છે કે જ બીજા સગપણમાં નથી હોતો.
અને આથીજ એક કવીએ કહ્યું છે કે દરેક માણસે પોતાના ભાઇની
સાથે ઘાઠ સંબંધ રાખવો કારણકે જ માણસને ભાઇ નથી તે
હથીઆર વગર રણક્ષેત્રમાં જનારા જવો છે. આનો અર્થ એમ છે
કે પવિત્ર કુરાને દુનીઆના મુસલમાનો વચ્ચે પરસ્પર સાદ્ય કર-
વાના, હીત ધરૂવવાના અને સંભાળ રાખવાના ઉદ્દેશથી એક
પ્રકારનો બાવુભાવ સ્થાપ્યો છે, અને એક માખાપના સંતાનોના
જન જ આંતરીક લાગણી લાપત્ર કરી છે, એ પ્રમાણે પવિત્ર
કુરાનમાં અને હદીસોમાં મુસલમાનોની ફરજ ઉપર બાવુભાવની
લાગણી મજબુત કરવાને માટે ઘણાં પ્રમાણો આપેલાં છે તે ભેતાં
આજના સંજોગોમાં દુનીઆના મુસલમાનોએ શું પગલાં લેવાં તેના
વિચાર કરવા માટે આપણું ધ્યાન દોરવું એ અગત્યનું છે. એ
બાબદમાં વિચાર કરતાં પણ આપણે કુરાનનો આધાર લેવો પડે
છે. કુરાનમાં કહ્યું છે કે ઓ મુસલમાનો જ લોકો તમારી સાથે
યુદ્ધ કરે, તમારા દેશ ઉપર મોટાં લશ્કરોથી ચઢાઇ કરે, જ લોકો
તમારી આબરૂને હીણપત લગાડે, જ લોકો તમારા મોહલાને,
દેશને, મીલકતને અને સ્વતંત્રતાને તોડવા ઇચ્છે અને જ લોકો
તમારા ધર્મને પૃથ્વીની સપાટીપરથી ભુતી નાખવા ઇચ્છે તેમની
સામે તમારે ઉઠવું જોઇએ, અને યુદ્ધ કરવું જોઇએ. આ પ્રમાણે
ઇસ્લામી કાયદામાં ફરમાન કરવામાં આવ્યું છે અને જે ઇસ્લા-
મના વિરોધીઓ ઇસ્લામના પારમીક સહેરો ઉપર ચઢાઇ કરે તે
એકેએક મુસલમાને તેની સામે યવુજ જોઇએ એવું ખાસ કહ્યું છે.

એ પછી મૌલાનાએ બીજાં અનેક પ્રમાણો આપીને કહ્યું કે “આ બધા બેતો હિપરથી તમને આપોઆપ સમજશે કે જ્યારે મીત્ર રાજ્યો અને યુરોપનાં બીજાં રાજ્યો ઇસ્લામી રાજ્યનો નાશ કરવાને તથા ઇસ્લામી રાજ્યને તેમજ ધર્મને નુકસાન પહોંચે એવાં કાર્ય કરવાને તૈયાર થઈ રહ્યાં છે તે વખતે તમારે શું કરવું જોઈએ. ધારમીક પ્રમાણ દરેક મુસલમાનોએ ભેગા મળીને તેમની સામે થવું એ એક પ્રશ્ન છે. અને જો આવા સંજોગમાં મુસલમાન લાઇએ આ રસ્તે સુસ્તી ખતાવશે તો તેઓ મોટા પાપી બનશે; કારણકે કોઈપણ ધારમીક ફરજમાંથી ચુકવું એ એક પાપ છે. બીજાં કેટલાંક પ્રમાણો ટાંકીને મૌલાનાએ કહ્યું કે આ સંજોગના સંબંધમાં હઝરત પયગંબર કહે છે કે જો લોકો મુસલમાનોની સાથે લડે તેઓ મુસલમાન નથી. જુઓ લશ્કરમાં જોડાઇને મીત્ર રાજ્યોને અને ઇસ્લામના વિરોધીઓને મદદ કરે છે તેમણે વિચાર કરવો જોઈએ કે એમ કરવાથી પોતાનું મુસલમાનપણું ટકી રહે છે કે નહીં. જો જો બનાવો બની ગયા છે તેનું વીગતવાર વર્ણન હું આપવા ઇચ્છતો નથી; પરંતુ એક આસ્ટ્રેલીઅન મુસલમાને મારી આગળ અત્યંત વિશ્વાસથી એક બનાવ વર્ણવ્યો હતો તે તમો સમક્ષ રજુ કરું છું. તે મુસલમાને એ બનાવની વાત ડારડેનલ્સમાં હાજર રહેલા એક આસ્ટ્રેલીઅન ખ્રીસ્તી પાસેથી સાંભળી હતી તે વાત આ પ્રમાણે છે. આરમી-સ્ટીસ થયા પછી જ્યારે આસ્ટ્રેલીઅન લશ્કર આસ્ટ્રેલીઆમાં માહું આંબું ત્યારે આ મુસલમાન ત્યાંજ હતો. તેઓ (સોલ્જરો) એક હોટેલમાં ભેગા થયા અને એકબીજા સાથે વાતો કરવા લાગ્યા. તેઓ એક એવા બનાવની પણ વાત કરતા હતા કે જે જાણીને લડાઇમાં હોદીઓએ શું ભાગ લેજો છે અને તેના મદદમાં તેમને કેવો સારો ખદલો મળ્યો છે તે પણ સમજશે. તે આસ્ટ્રેલીઅન ખ્રીસ્તીએ જણાવ્યું કે “કેટલાંક હોદી સીપાહોની સાથે તે પોતે ટ્રેનિંગ (ખાદખા) માં હાજર હતો. તે હોદીઓમાં

એ મુસલમાન હતા; જ્યો અમુક એક ખાખદને માટે માંહિમાંહિ લડતા હતા. તેમનો એ દંટો બે-ત્રણ દીવસ ચાલ્યો. પોતે (ઓસ્ટ્રેલીઅન પ્રીસ્ટી) તેમની લડાઈનું કારણ સમજી શકતો નહોતો; છતાં એવું અનુમાન કરી શક્યો હતો કે તે બેમાંના એક પોતાના હથિયાર નાંખી દધને દુરકી સોકોની ખાજુમાં લખી જવાનું ઇચ્છતો હતો. જ્યારે તેનો સાથી તેને તેમ નહીં દરવા સમજાવતો હતો. એ દંટો બેએક દિવસ ચાલ્યા પછી આખરે પેલાએ પોતાના હથિયાર નાંખી દીધા અને ટરકીશ ખાઈઓ તરફ દોડવા માંડ્યું. તે થોડા પગલાં ભાગ્યેજ પહોંચ્યો હશે એટલામાં તેના સાથીએ કોલાહલ કરી મુક્યો અને ખીજા સોલજરોને ખખર આપી દીધી કે પોતાના સાથી દુરકી સોકોની ખાજુપર ચાલ્યો જાય છે માટે તેને ગોળોથી વીંધી નાંખવો જોઈએ. તે પ્રમાણે તેને વીંધી નાંખવામાં આવ્યો. જ્યારે તેને ગોળી વાગી ત્યારે તે અડધે પહોંચ્યો હતો.

હવે શું બન્યું તે સાંભળો. તે ઓસ્ટ્રેલીઅને કણું કે મધ્ય જગ્યાપર જ્યાં પેલો પડેલો હતો ત્યાં કોઈ જઈ શકે એમ નહોતું કારણકે જો અમારા તરફનું કોઈ માણસ જાય તો તેને તુરકી વીંધી નાંખે એમ હતું અને જો ટરકીસોનો કોઈ ત્યાં જાય તો તેને હમારા માણસો વીંધી નાંખે એમ હતું. એ વખતે ત્યાં તાપ એટલો ખધો પડતો હતો કે જો એકાદ મુઠ્ઠું ત્યાં થોડા કલાક પણ પુલ્લું પડી રહેતું તો તે કાળું પડી જતું અને ઘણીજ ખરાબ વાસ છુટતી; આમ છતાં પણ એવું બન્યું કે રાત્રે એ મુઠ્ઠાંની પાસે એક મીણખતી બળતી જોવામાં આવી. અમારા માણસોએ સચે લાઈટ નાંખીને તપાસ કરી કે કોઈ માણસ દીવો લાઇને એ મુઠ્ઠાં પાસે ગયો હતો કે નહીં; પરંતુ કોઈ ગયું નહોતું. યુદ્ધમાં સર્વ લાઈટ એની રીતે નાંખવામાં આવે છે કે કોઈપણ વસ્તુ અંધ-કારમાં રહેતી નથી; અને ઘણુંખરું તો આ સર્વ લાઈટ આખી રાત ખાળવામાં આવે છે. એમ કહેવાય છે કે એ મુઠ્ઠું ત્યાં

આગળ જે ત્રણ દીવસ સુધી પડી રહ્યું અને દરેક રાત્રે તેની ખાંભામાં એક મીણખત્તી બળતી દેખાઈ હતી.

આ કાંઈ નવો ખનાવ નથી. જ્યોત્સે ખુખારીની શરીર વાંચી હશે તેઓ કદાચ જાણતા હશે કે હઝરત પયગંબરના ડેટલાક સાથીઓ જ્યોત્સે શહીદ બન્યા હતા, તેમને વિષે પણ આવીજ વાત બની હતી. અને તેમના શબ પાસે પણ ડેટલાક વખત સુધી દીવો બળતો રહ્યો હતો. એમ કહેવાય છે કે જે ત્રણ દીવસ પછી જ્યારે પોતપોતાના મુઝદાઓ ઠેકાણે પાડવાની રજા મળી ત્યારે એ મુઝદાને ત્યાંથી ખસેડવામાં આવ્યું તે વખતે માલમ પડ્યું કે એની મુખાકૃતિમાં જરા પણ ફેર પડ્યો નહોતો. તેમજ જાણે તે માત્ર થોડા વખત હપરજ ગુજરી ગયો હોય તે પ્રમાણે તેના શરીરમાંથી જરાપણ ગંધ નીકળતી નહોતી; પણ એવું કહેવાય છે કે જે માણસે આ પ્રમાણે પોતાના સાથીને મારી નાંખ્યો હતો તેને ટરકોએ કપાળમાં ગોળી મારીને વીંધી નાંખ્યો તે વખતે તેનું જડણું એવું આગળ નીકળી આવ્યું કે જાણે તે એક ડુક્કર (હોગ) નું મોઢું હોયને એવું દેખાયું. તેના ચહેરા છક કાળો મેશ જવો બની ગયો હતો. વળી જે માણસે પેલાને ગોળી મારી તેનું હાડકું પણ ખહાર નીકળી આવ્યું હતું ચહેરા કાળો પડી ગયો હતો અને એક ડુક્કરના જવો દેખાવા લાગ્યો.

આ વૃત્તાંત કાંઈ એક મુસલમાને વર્ણવેલું નથી. એ તો એક ખ્રીસ્તીએ વર્ણવેલું છે. તે એમ પણ કહે છે કે તમારા ધર્મની સચ્ચાઈ વીણેના આ કારણો સ્પષ્ટ અને ચોખ્ખા છે. મેસોપોટેમીઆ અને ડારડેનલ્સના લશ્કરમાં આવાજ બનાવો બનેલા મે સાંભળેલા છે; પરંતુ આ એક ખનાવ તમારી આગળ રજુ કરીને એ યાદ કરાવવા ધ્રુવું છું કે જો તમે આ ખ્રીસ્તી-શ્ચિને-આ કાપરેને-આ અલાહ અને પયગંબરના દુશ્મનોને મદદ કરવાના હો તો તમારે તમારાં નામો ગુલામ સમાજની આંત્રી-સના રજીસ્ટરમાં નોંધાવવાં જોઈએ. તમે તેના ફોટામાં નાણું

આપો. કે ખીજાઓને લશ્કરમાં બેડાવા મોકલો. પછી જલ્દી તમારી મદદ મોટી હોય કે નાની હોય પણ તમારે યાદ રાખવું બેઘાએ કે પયગમ્બર શું કહી ગયા છે. “બે તમે અમુક માણસની સંગતમાં માત્ર મજાહને ખાતર બેસો તો તમે તેમાંના એક બનશો. પછી જલ્દી તમારો ધરુદો તેમને મદદ કરવાનો ન હોય.” બે તમે અલાહ અને પયગમ્બરનાં શત્રુઓના પત્રકમાં તમારાં નામ નોંધાવ્યાં તો તમે તેઓની સંખ્યા વધારીજ સમજાવો. “અલાહ એકજ છે અને મહમદ તેનો પયગમ્બર છે.” એ મુત તમારા હૃદયમાં ગમે તેવું સચોટ ઠસેલું હશે છતાં બે તમે તેમના લશ્કરમાં બેડાશે અથવા કોઇને બેડાશે તો તેથી તમે ઇસ્લામના વિરોધીઓને મદદ કરી એ કારણને લીધે તમારી શું સ્થિતિ થાય તેનો વિચાર કરવો બેઘાએ. કુરાનમાં કહ્યું છે કે જો માણસ મુસલમાનને જણી બેઘાને મારી નાંખે છે, તે હમિશને માટે નફેને પામશે. અલાહનો ખોફ તેના ઉપર ઉતરશે અને તેને ખુબ રીખાવવામાં આવશે.

આવા સંબોગોમાં શું જ લશ્કર મુસલમાનની સામે લડવાહું છે તેમાં દાખલ થવું તે કોઇપણ મુસલમાનને માટે શોખ્ય છે?

લશ્કરમાં દાખલ થયા પછી તેઓ તમને મુસલમાનો સામે લડવા મોકલશે તે વખતે શું તમારાથી ના પડાશે ખરી? ઇજ્જતમાં અને મેસોપોટેમીઆમાં ઘણા માણસોએ ના કહી હતી તેમને વીંધી નાંખવામાં આવ્યા હતા. જનરલ હસનપાસાએ માલદામાં મને એ વીશે જાતે કહ્યું હતું. જ્યારે મૈસાના શેખુકહોદ તેમને મળવા ગયા ત્યારે તેમણે હોંદુસ્તાનના વતનીઓને માટે દીલગીરીના ઉદ્દગારો કાઢ્યા હતા. તેમણે કહ્યું “હોંદુસ્તાનના લોકોની સામે હમને કડવી ફરીઆદ કરવાની છે. હમે હોંદુસ્તાન ઉપર ચઢાઇ કરી નથી. અમે કદી હોંદુસ્તાનના હોંદુઓ કે મુસલમાનોને કોઇ પણ રીતે નુકસાન ક્યું નથી. અમે તેમનું રાજ્ય ખુશ્ખી લીધું નથી. અને તેમની મીલકત, કીર્તી કે સ્વતંત્રતાને

નાશ થયો નથી. હલદુ' અમે તો સીઓની સાથે સહાનુભુતી અને
ધર્મના બંધનથી બંધાયેલા હતા.

અમે અને હોંદુસ્થાનના લોકો એક ધર્મના, એક જાતના
અને એક ખંડના છીએ. અમારામાં ઘણા કારણે પરસ્પર એકતા
હોવી બેઠાએ. અમે પુર્વ પ્રદેશને પશ્ચિમના અનિષ્ટોથી મુક્ત
કરવા પ્રયત્ન કરતા હતા જુમાં હમારો આશય મુસલમાનોને
સ્વતંત્ર કરવાનો હતો. એટલે મુસલમાનોની હમોને મદદ કરવાની
કરજ છે; પરંતુ મદદ તો ખાળુએ રહી. તે લોકો તટસ્થ પણ ન
રહ્યા અને તેમણે પોતાના લશ્કર હમારી સામે લાવી મુક્યાં. હમો
હમારે કળજ થએલા ઠેહીએને પુછ્યું કે આપણો ધર્મ એક
હોવા છતાં તમે શા માટે હમારી સામે તમારી બંદુક તાકો છો
ત્યારે તેમણે જવાબમાં કહ્યું કે “જો હમોએ તમારી સામે બંદુક
ન તાકી હોત તો હમારાં જળાં કાપી નાંખવામાં આવત.”

આતું કારણ શું? જો લશ્કરમાં મુસલમાનોને દાખલ કરીને
રણક્ષેત્રમાં લઈ જવામાં આવે અને ત્યાં તેઓ પોતાના ભાઈઓ
સામે લડવાની ના કહે તો તેમને વીધી નાંખવામાં આવે છે અને
ઘણાને વીધી નાંખવામાં પણ આવ્યા હતા.

સદગૃહસ્થો, હું તમોને પુછવા માંતું છું કે જ્યારે તમે ઇસ્લા-
મના વિરોધીએને ઠાઈ પણ રીતની મદદ કરતા હો તે વખતે
શું તમારા અંતરમાં ધર્મ સાથે મરશે ખરા કે? શું તમે એમ
આનો છો કે રાજે કયામતને દીવસે પયગંબર તમને મુક્તી
અપાવશે? શું તમે આવતી કાલે અહ્મદની હાજરીમાં ઠાઈ પણ
જાતની ફતેહ મેળવવા આશા રાખો છો? આ ખાબદને ટુંકાવી
લઇને હવે હું તમારું ધ્યાન એક ખાસ વિષય ઉપર દોરવા ઈચ્છું
છું અને તે પછી હું મારું ભાષણ બંધ કરીશ. (પછી એક
અરેબીક કડી સંભળાવીને મિલ્લાનાએ કહ્યું કે) જરૂરી રીતે કારણે
એક સાથે ટોળે મળીને તમારી સાથે લડે છે તેવીજ રીતે તમે
અપી ફનીઆના મુસલમાનો પછી તે અમે ત્યાં રહેતા હો,

ચીનમાં, હોંદમાં, મેસોપોટેમીયા, ઇરાન કે તુર્કસ્તાનમાં તે પશુ
તમારે ભેગા થઇને લડવું એ તમારી ફરજ છે. જ્યારે ખ્રીસ્તી
ધર્મના એવો નીચમ છે કે અમેરીકા, ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, ઇટાલી
અને બીજા દેશોના ખ્રીસ્તીઓ સંપ કરીને ઇસ્લામની વિરુદ્ધ
ઉઠ્યા છે ત્યારે હોંદુસ્થાન અને બીજા ભાગના મુસલમાનોએ શું
કરવું ? પવિત્ર કુરાન તમને તમારી ફરજ બજાવવાનું કહે છે
અને તે એ છે કે તમારે ભેગા થઇને તેઓની સામે લડવું.
ઇસ્લામ ધર્મની ફતેહ મેળવવાને માટે મહેનત કરવામાં જરા પણ
ખાફી રાખવું નહીં. જો મુસલમાનો બેદરકાર રહ્યા તો અત્યારે
તેઓને એવી નીબજતા મળશે કે જનાથી કયામતને દીવસે ફતેહ
નહોંજ મળે. આથી સામે થવાની પુરી જરૂર છે; પરંતુ કોઇએ
એવો ભય ન રાખવો કે તેને પોતાને પોતાના ગળા ઉપરાંત સહન
કરવાનું થશે (એક અરબી બેત સંભળાવીને) છતાં દરેક માણસે
પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સામા થવું જરૂરનું છે. આથી સહયતા-
પૂર્વક અને શાંતિથી સામે થવાનો એક માર્ગ મહસૂ કરવામાં
આવ્યો છે જથી આપણે કાયદાની હદમાં રહી શકીએ. x x
પણ આજે એવી સ્થિતિ આવી છે અને એવો ભય રહે છે (તેમજ
ઇંગ્લાંડના કેટલાક જાહેરનામા ઉપરથી એમ સંભળાય છે) કે
યુરોપમાં ખાફી રહેલા એકના એક જોગારા રાજ્ય સામે લડાઇ
જાહેર કરવા તે ઉત્સુક છે. આ રાજ્યમાં કેટલુંક બળ રહેલું છે,
ગ્રીકોએ તેના ઉપર ઘણા વખતથી હુમલા કર્યા છે અને તેના
ઉપર ગ્રીકોના અત્યાચાર એવા ભયંકર છે કે જે એક જગલી
મજા પણ આવા સંજોગો વચ્ચે કોઇના ઉપર ગુજારવાનું યોગ્ય
માને નહીં. ગ્રેટબ્રિટન અને તેના મિત્ર રાજ્યો એ અત્યાચારો
સામે જરા પણ વાંધી ઉઠાવતાં નથી; પરંતુ એથી ઉલટું તે જાતે
જોગારા સરકાર સામે લડાઇ જાહેર કરવા માંગે છે એવો ભય
રહે છે. ત્યારે આવા સંજોગોમાં શું મુસલમાનોએ જમ ચાલવું
આવ્યું છે તેમ ચાલવા હેવું એ તેમની પ્રરજ છે ? નહોંજ.

પરંતુ કુરાનના પ્રમાણે મુસલમાનોએ તેમની સામે અત્યંત સુધી લડવું એજ જરૂરનું છે. પણ જ્યારે તેમનામાં એટલું બળ નથી તેથીજ ઉપલો માર્ગ લેવાનો ઠીક છે. પરંતુ આ બધું શાંતી અને સહયતાપૂર્વક કરવાનું છે. શાંતીનો લાગ કરવાનો નથી. તેમ અત્યાર સુધી પાળતા આવ્યા છીએ તેમ કાષ્ટદાને પાળવાનો નથી. સત્યાગ્રહના નિયમ પ્રમાણે (કાયદાના સવિનય લાગના નીયમ પ્રમાણે) સામે થવાનું છે અને આ લડત શાંતી અને સહયતાની સાથે ચલાવવામાં આવશે. વધારામાં એટલુંજ કે કાયદાની હદ તોડવી જોઈએ. હું આ ઠરાવને ટેકો આપું છું અને કેહું છું કે મીનરાજ્યોને મદદ કરનારા લશ્કરને તેમ કરતાં અટકાવવા એ બધા મુસલમાનોની ફરજ છે અને જે ખ્રીટીશ લશ્કર એંગારા રાજ્ય ઉપર હુમલો કરે તો મુસલમાનોએ ખ્રીટીશ સરકારની સામા થવું અને પોતાથી બને એટલું બળ વાપરવું. હું મારું ભાષણ સમાપ્ત કરું છું.

ડા. સર્વકુદીન કીચલુનું ભાષણ.

(એકઝીબીટ ૪૯) ભાઈઓ, મારા ભાઈ પ્રમુખ સાહેબે તમને કહ્યું છે કે, જો ઠરાવ તમો સમક્ષ રજુ કરવામાં આવે છે તે ઘણો અગત્યનો છે. તમારે તેની ઉપર શાંતીથી વિચાર કરવો અને પુરો વિચાર કર્યા પછીજ મત આપવો જોઈએ; કે જો મંડપની બહાર નીકળ્યા પછી જ્યારે તમે કોઈ અંગ્રેજ એકીસર કે પોલીસ અમલદારને જુઓ ત્યારે તમને એટલો બધો ભય ન લાગે કે જો તમે પાસ કરેલા ઠરાવને ભૂલી જાઓ. આ ઠરાવ એજ શબ્દોમાં ગોઠકમાં પ્રમુખ સાહેબે રજુ કર્યો હતો અને તેને ટેકો આપવાનું માન મનેજ મળ્યું હતું. આજે તેજ ઠરાવ ફરીથી તમો સમક્ષ રજુ કરવામાં આવે છે. અને આ મંડપમાંથી તે ડુનીઆના મુસલમાનો આગળ તે રજુ થાય છે. હાંડુસ્થાનના મુસલમાનો અને તેમના બાવીસ કરોડ હાંડુ ભાઈઓ એક વાતને માટે તૈયાર છે તે એ કે જે ખ્રીટીશ સરકાર અથવા મી. લોર્ડ.

જ્યોત્ અથવા તેના સાગરીતો તેમના મગજમાં એમ ધારતા હોય કે અમે "ટરકીશ રાજ્યનો નાશ કરી નાંખીશું અને એંગ્લો રાજ્યનો નાશ કરી નાંખીશું" તો આ સાત કરોડ મુસલમાનો અને તેમના મિત્ર ખાલીસ કરોડ હોંદુ ભાઈઓ ડીસેબર માસમાં પોતાની રાષ્ટ્રીય સરકાર સમક્ષ અને આખી દુનીઆની સમક્ષ એમ જાહેર કરશે કે અમારે આવો રાજ અને આવું રાજ્યતંત્ર નથી જોઇતું. અમે અમારા પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો વાવટો ચઢાવીશું. (અણાહો અકબરના અવાજો) મારા ભાઇએ કહ્યું કે આ ઠરાવ કાંઇ જેવો તેવો નથી પરંતુ તે પ્રમાણે ચાલવાને હોંમતની જરૂર છે અને તે પણ શાંતીમય હોંમતની જરૂર છે. હું ઇચ્છું છું કે તમે પુરેપુરો વિચાર કર્યા પછીજ તમારા મત જાહેર કરશો. ખીલાફતની હીલચાલ શરૂ થયા પછી અમે દરેકે દરેક રીતે ઈંગ્લાંડની સરકારને ચેતાવવાના પ્રયત્ન કીધા છે. અને તેમાં તમે ભાગ પણ લીધો છે. હમે ડેપ્યુટેશન મોકલીને છાપાઓમાં લખીને. ઠરાવો પસાર કરીને, ફતવાઓ કાઢીને બધી શક્ય રીતેજ તેમને ચેતાવ્યા છે. અમે સર્વ પ્રકારે જણાવ્યું કે "ભાઇઓ આ મુસલમાનોની ધારમીક બાબદ છે. મુસલમાનો દેખીતી રીતે જીવ વગરના માલમ પડે છે, તેમની પાસે રાજ્ય નથી, રાજ્ય હતું તે જતું રહ્યું છે, તેમની પાસે પુષ્કળ ધન નથી, તેમની પાસે સત્તા અને બળ નથી. પરંતુ ભાઇઓ, મુસલમાનોને જે કોઈ વસ્તુ ઉરકેરી શકતી હોય તો તે એકજ છે. જ્યારે આ પ્રજાને માટે મુશ્કેલી અને દુઃખો આવી પહોંચે છે ત્યારે તેમાં એક ધારમીક જુસ્સો પેદા થાય છે. અને જીવ વીનામી અને નમાલી દેખાતી પ્રજામાં એક એવો પ્રાણ પ્રગટે છે કે જે તેમને જાગૃત કરે છે એટલુંજ નહીં પણ આખી દુનીઆને જાગૃત કરવા તૈયાર થાય છે." અમે તેમને સમજાવ્યા, તેમના વખાણ કર્યા અને તેમની આગળ નમ્રતાથી હાથ જોડ્યા પણ અંગ્રેજ ભાઈ કેકાણે આંખ્યા નહીં. લોહકંડ જ્યોત્ના મનમાં તો કાંઈક બીજુંજ

હતું. તેને એક ધારમીક વિગ્રહના સ્વપ્નાં આવતાં હતાં. તે બ્લેડસ્ટનની રાજનીતી અનુસરવાનો વિચાર કરતો હતો. તેણે પોતાના વિમાનો, બંદુકો, તોપો અને બોંબબોળાઓના ઉપર માત્ર આખી દુનીઆના સુસલમાનોની સામેજ નહીં પણ પૂર્વની સંસ્કૃતીની બધી પ્રજા સામે ચેલેન્જ કરી છે કે “આ પૂર્વ સંસ્કૃતીના નમાલા માણસો જે તમો કાંઈ પણ બળ ધરાવતા હો તો મેદાન પડો, અમે તમારી સાથે લડવાને ખુદ્દી રીતે તૈયાર થયા છીએ. તમારી પાસે હથિઆર નથી અને અમે બાણીએ છીએ કે તમારાથી હમારી સામે લડી શકાવાનું નથી.” આવું તેનું અભીમાન હતું. પણ લોહડ જ્યોર્જ અને તેના હમશરીકો ભુલી ગય છે કે જ્યારે તેઓ યુરોપના પહાડોમાં જન્મલી અવસ્થા યુગ્મરતા હતા ત્યારે તેમને સંસ્કૃતી અને ધર્મનું શિક્ષણ આપવા માટે પૂર્વમાંથીજ એક અવાજ નીકળ્યો હતો જેણે એ લોકોની હાલની સ્થીતીનો પાથો નાંખ્યો છે. જે તેઓ પોતાના પશુબળ માટે પોતાના વિમાનો અને બીજાં નાશકારક સાધનો માટે અભીમાન ધરાવતાં હોય તો આજે આપણે તેમને એક નવો પાઠ શિખવીશું. સુસલમાનો અને હોંદુઓ અને શીખો પોતાની સ્થીતી સમજી ગયા છે. તેમણે પોતાનું અધ્યાત્મ, પછી પોતાની જુની સંસ્કૃતિ અને પોતાના પરમેશ્વરને પાછા મેળવ્યા છે. અને આજે તેઓ પ્રરીથી એ બધું આખી દુનીઆને શીખવશે. x x x આજે આજે આપણે તેમને ઝોળખી ગયા છીએ અને તેઓ લોર્ડ રીડીંગને મોકલે કે બીજા કોઈ લોર્ડને મોકલે તો પણ આપણે તેમના શબ્દોથી છેતરાઈશું નહીં. અને તેમની સાથેની લડાઈ જાહેર કરતાં કહીશું કે જે ડીસેમ્બર મહિના સુધીમાં તમે અમારી ચેતવણી ઉપર ધ્યાન આપશો નહીં તો હમો તમારી સામે આવીને ખુલ્લે ખુલ્લી રીતે કહીશું કે તમે તમારા ગાંસડા પોટલા બાંધીને સાત સમુદ્રને પેલે પાર આવેલી કોઈ દુરની ભૂમીમાં ચાલ્યા જાઓ. (અલાહો અકબરના! અવાજે) હું ધાંક

હું કે કરાવનો આ ભાગ ખાસ સાચી વધારે અગત્યનો છે. આઠીનું ખજું ઠીકજ છે. લશ્કરમાં જોડાવા વીશે થણું કહેવામાં આવ્યું છે અને એવી નોકરી ગેરકાયદે છે એમ કહેવાયું છે, પણ તે કાંઈ આજ્ઞા ગેરકાયદે થઈ નથી. એ તો થણાં વખતથી છે. હું તો ધારૂં છું કે એવી લશ્કરી નોકરીએ અને એવાં ખંધનેજ આપણને દસ કે પંદર રૂપિયા માટે આપણા દેશની સામે અને આપણા ધર્મની સામે લોહી રેડવાનું શીખવ્યું છે. xx હું કહું છું કે એવી નોકરી કાંઈ આજ્ઞાથીજ અથોગ્ય થઈ નથી પણ જ્યારથી તે આ દેશમાં દાખલ કરવામાં આવી ત્યારથીજ તે અથોગ્ય છે. હું પ્રીથી જાહેર કરું છું કે આ મુસલમાન સીપાહો, તમારે એમ સમજી લેવું જોઈએ કે તમારા ધર્મગુરુઓએ (આલિ-માઓએ) આ ફતવો ધારમીક કાયદાનો પુરેપુરો વિચાર કર્યા પછીજ ખહાર પાડ્યો છે અને પોતાનાં સામ્રાજ્યોમાં સમજાવ્યો છે. અને આજ્ઞા ખીલાખત કમીટી જુલ્લે જુલ્લે રીતે જાહેર કરે છે કે તમારે મુસલમાનોને માટે સરકારની આ લશ્કરી નોકરીમાં રહેવું એ અથોગ્યજ છે. પણ હું ધારૂં છું કે આ તો કરાવનો સાધારણ ભાગ છે; પણ જ્યારે તમે આ રજૂ થયેલા કરાવનાં છેલ્લા ભાગ માટે તૈયાર થશો ત્યારે હું કહું છું કે તમારે નોકરીમાં ચાલુ રહેવાનો સવાલ રહેતોજ નથી. કાયદાના સ્થિતિ અંગનો સવાલ અલગત ઉભો થાય છે, પણ ભાઈઓ, એક વાત યાદ રાખો કે જ્યારે આપણે લાંબા લાંબા જાહેરનામાં કાઢીએ છીએ, મોટા મોટા સ્ટેટમેન્ટ કરીએ છીએ અને આપણા કરાવને તારાતારા આખી દુનીયામાં પહોંચાડીએ છીએ ત્યારે આપણા માથા ઉપર એવીજ જવાબદારીઓ રહેલી છે. યાદ રાખજો કે હાંદુઓ અને મુસલમાનોને માટે આ પોતાના દેશની અને ધર્મની સ્વતંત્રતા સાધવાની તક છે. આ હાંદુઓ, મુસલમાનો અને આ મારાં સીધી ભાઈઓ અને પીર સાહેબો અને તેમના શીષ્યા તમારે પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે જો આજનો અવસર ચુક્યા તો પછી આજ કે કાલનો તો

સવાલજ નથી પણ પેઢી દરપેઢી તમારે ગુલામો અને ગુલામના
 હીકરાઓ તરીકે રહેવું પડશે. તમે ફરીથી સ્વતંત્ર થવાની તક
 મેળવવાના નથી. જો કોઈ તક હોય તો તે આજ છે. હું ઘણાં
 માણસોને ધોતાના શૈય અને બહાદુરીને વીધે મોટી મોટી વાતો
 કરતાં જોઈ છું, પણ જ્યારે તેમના ઉપર કામ ચલાવવામાં આવે
 છે ત્યારે તેઓ હાથ જોડીને માફી માંગવા તૈયાર થઈ જાય છે;
 માટે આનો પહેલેથી વિચાર કરો—યાદ રાખજો કે આ ચળવળનો
 અર્થ એવો છે કે તમે ગમે એટલા પેસાદાર હો, ગમે તેવા
 નીરખળ હો, જીવાન હો કે ખાળક હો કે ઘરડા હો, પુરુષ હો
 કે સ્ત્રી હો, ટુંકમાં તમે હોદીવાન હો તો તમારે ખરાખર સમ-
 જવું જોઈએ કે આ લડતને અંગે તમારે તમારા મોટા મોટા ઘસે
 મોટી મોટી હવેલીઓ, ખાખચ્યાં અને સ્ત્રીઓ ગુમાવવી પડશે.
 પણ એ તો કાંઈ નથી. સંભવ છે કે તમારે તમારી ખધી ઐહીક
 વસ્તુઓ સાથેના સંબંધ સદાને માટેના ગુમાવવો પડે અને તે
 એટલાજ માટે કે ભવિષ્યમાં તમારા ખાળકોને સ્વતંત્રતા મળે.
 તમારે તમારી જાતનો ભોગ આપવો પડશે અને જલમાં જવું
 પડશે. કદાચ એમ પણ બને કે અહીં મારશ્ચલ લોકો જાહેર કર-
 વામાં આવે; કદાચ લશ્કર આવી પહોંચે અથવા તો પોલીસ
 અમલદાર તમને પકડે, કદાચ તમને હેન્ડકેફ કરવામાં આવે કે
 જોડીઓ પહેરાવવામાં આવે. ટુંકમાં તમને અપમાન અને અપ-
 માર્તી પહોંચાડવા માટે કોઈપણ વસ્તુ કરાવાનો સંભવ છે.
 જ્યારે તમે હસ્તે રહેરે એ ખધું સહન કરવા તૈયાર હશો,
 જ્યારે કોશિસ અને ખીલાફતના ફરમાન પ્રમાણે તમે મરવા છતાં
 ખીજને નહીં મારવા તૈયાર હશો ત્યારે તમે એમજ સમજાવે કે
 વીજ્ય તમારી સાથે છે અને ડીસેંખર સુધીમાં દેશ અને ધર્મ
 તમારા યશે. આપણામાં ઘણા એવાજે બાધઓ છે કે જ્યાં
 આપણામાં ભળેહળે છે, આપણા મંડળોના સભાસદ થાય છે અને
 ખીજ યુક્તિ પ્રયુક્તિઓથી આપણી સાથે બાધચારો જતાવીને

આપણામાં કુસંપના ખીજ રોપવાનો અને લાઇ લાઇને એકખીજ સાથે લડાવી મારવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને તેમ કરીને સરકાર પાસેથી એકાદ માન ચાંદ-ખિતાબ, જાગીર કે જમીનનો ટુકડો મેળવવાનું પોતાનું કાર્ય સાધે છે-તમારામાં પોચા દીલના નકામા ખણખોદીઆ સ્વાર્થાધ માણસો હશે અને કેટલાક એવા પણ હશે કે જેઓ પ્રમાણીકપણે પોતાના ધર્મ અને અલલાહને ખાતર સર્વસ્વનો ભોગ આપવા તૈયાર હોય, જેઓ કીર્તીની ખીલકૂલ અલીલાયા વગર પોતાના જનમાલનો ભોગ આપવાને તૈયાર હોય તેમને હું અપીલ કરું છું કે તેમણે તેમ કરીને આ હીલચાલના સત્વરેપ અક્ષય કીર્તી પ્રાપ્ત કરવી. લાઇઓ હું ધારું છું કે ખીજ ઘણા સફળહસ્થે આ ઠરાવ ઉપર પોતપોતાના વિચારો દર્શાવવાના છે, માટે હું તમારો વધુ વખત લેવા માંગતો નથી, પરંતુ છેવટમાં હું તમોને કહું છું કે તમે આવતા ડીસેમ્બર સુધીમાં તૈયારી કરી રાખજો. હું જાણું છું કે અત્યારે સરકાર ખરાબ હાલતમાં છે. હું જાણું છું કે અત્યારે સરકાર પોતાનો હિદેશ કોઇ પણ રીતે છિતરામણથી, લલાઈથી, જલાઈથી, મહેરખાનીથી, કે ખોટાં વખાણથી પણ કાઢી લેવા ઇચ્છે છે. તેમની પાસે એકજ યુક્તિ હતી પણ તે ઉંધી વળી છે. ++++ હવે વાઈસરાય અને તેના ભારેખમ સાગ્રીતો સીમલાના પહાડોમાં બેસીને શું વિચાર ચલાવે છે તે આપણે જાણતા નથી પણ તે ગમે તે હોય તેમની યોજનાઓ તેમને મુખ્યારક હો. તમારે તો તમારા કૌટુંબીક સંબંધોની યોજનાઓ કરીને પુરેપુરો વિચાર કર્યા પછી તમે પસાર કરેલા ઠરાવ પ્રમાણે કામ કરવાને તૈયાર થવાનું છે. જેથી આખી દુનીઆને માલમ પડે કે એક મહીનાની મુદતમાં એક કરોડ રૂપીઆ ભેગા કરી શકનાર અને એક મહીનાની મુદતમાં એક કરોડ કોંગ્રેસના સભાસહો નોંધી શકનાર હોદ્દાની પ્રજા માત્ર ત્રણ મહીનાની મુદતમાં પોતાની ખીલાફત; ધર્મ અને દેશને પરદેશી સરકારની અસરમાંથી મુક્ત કરી શકે છે.

ગોલાના નીસાર અહમદનું ભાષણ.

(એકઝીબીટ ૫૦) કાનપુરવાળા મૈા, નીસાર અહમદે જોલ ધડીઆ ખીલાફત પરીષદમાં છઠ્ઠા કરાવને ટેકો આપતાં નીચે મુજબ ભાષણ કયું હતું:—

“પ્રમુખ સાહેબ, સદગૃહસ્થો,

જે કરાવ ઉપર મહાન રાજ્યદારીઓ, અને જોલમાંજો જોલી ગયા છે તે કરાવપર મારા ટેકાની જરૂર ન હોય; પરંતુ હું પ્રમુખના હુકમને માન આપી તમારી સન્મુખ જોલવા ઉભો થયો છું. મુસલમાનોએ લશ્કરમાં નોકરી કરવી એ ધાર્મિક કાયદા વીરુદ્ધ છે. લોકોની સાથે જેવચન થનાર સરકારની સાથે કોઇ પણ જાતનો સહકાર રાખવો એ ધાર્મિક ફરમાનથી વીરુદ્ધ છે. તેમાં પણ ખાસ કરીને લશ્કરમાં નોકરી કરવી એ હરામ છે. લશ્કરમાં નોકરી કરવી તેનો ભાવાર્થ શું છે? આપણી સરકારે જે જોરા સરકાર સામે લડનારા રાજ્યને મદદ કરવાનું બીડું ઝડપ્યું છે. અને જેવી સરકારને મદદ કરવી તે મહા પાપ છે. જે ભાઇઓ આ પરીષદમાં હાજર ન હોય તે ભાઇઓને પણ આ સંદેશો પહોંચાડવો. ખાસ કરીને મુસલમાનોએ તો આ સરકારને મદદ કરવી ન જોઇએ.” અત્રે આરોપીએ અરેબીક ચોપડીમાંથી એક ફકરો જોલી હાજર રહેલાઓને કહ્યું હતું કે કુરાનમાં નીચે પ્રમાણે છે:—“જો મુસલમાનો! આવી સરકારના લશ્કરમાં નોકરી કરવી અશરતો બીજને તેમ કરવા કહેવું એ હરામ છે. જે આપણે તેમ કરીશું તો ખુદાના દરખાસ્તમાં શું મોહું બતાવીશું? આપણી સામે ખડી થયેલી આ હરકતો, દુ:ખો, જે સાત ખુદાની આજ્ઞા વીરુદ્ધ વર્તન કરવાથી ઉભું થયું છે. તમે અશરતે લશ્કરમાં જોડાઇને મુસલમાન સામું લડવા જઇએ એ મહા પાપ છે. જે આપણે એવું વર્તન ચાહુ રાખશું તો બીજા દેશના લોકો તેઓની પાસે પણ આપણને જોસાડશે નહિ. તે લોકો કહે

છે કે તમે તમારા ધર્મને વેચીને ગુલામ થયા છો અને માન
ખાર રૂપરડી માટે બીજાને ગુલામ બનાવવા તમારાથી બનતું
કરી છો. આ ઠરાવને હું અંતઃકરણપૂર્વક ટેકો આપું છું અને
આપ સદગૃહસ્થોને વિનંતી કરું છું કે ઠરાવ મૂળબ વર્તન કરશો.

જો. મહામહાઅલીએ ઠરાવપર કરેલી રીમાર્ક.

(એકઝીબીટ ૫૧) ૧૯૧૧ ના ગુલામની ૯ મી તારીખે કરાં-
ચીમાં મળેલી એલ ઈડીઆ ખીલાફત પરીપદમાં રજુ થયેલા
છઠા ઠરાવપર નીચે મુજબ રીમાર્ક કરી હતી.

“આ ઠરાવ ઘણો અગત્યનો છે, અને આપણા ભવિષ્યના
વર્તનનો આધાર એના પર છે. ઠરાવપરની આપણી જવાબદારીઓ
પણ એટલીજ છે. ભાપણે અંગ્રેજ; ઉર્દુ અને સીંધીમાં
થયાં હતાં. કુરાન, ધર્મશાસ્ત્ર અને હદીસમાંથી દલીલો કરવામાં
આવી હતી. ઠરાવપર ચર્ચા ઘણી થઈ હતી. જે તમારે ઠરાવ પાસ
કરવો હોય તો તમારે ઉભા થઈને ટેકો આપવો.” આ સાંભળી
સભામાંના લોકો ઉભા થયા અને ઠરાવને દરેક જાતના અવજોથી
વધાવી લીધા. ઠરાવની વિરુદ્ધમાં કોઈ પણ હતો નહિ.

ત્યાર બાદ પ્રમુખે કહ્યું કે, ઠરાવ પાસ તો થયો છે,
પરંતુ તેની દરેક જવાબદારીઓ કબુલ રાખવાને તમારે બધાએ
તૈયાર રહેવું જોઈએ. જ્યાં સુધી તમે તમારા ધર્મ અને દેશને
માટે વધુમાં વધુ ભોગો આપશો નહિ ત્યાં સુધી સ્વરાજને લાયક
થશો નહિ. તમારે સરકારી નોકરીઓ છોડી દેવી જોઈએ. સરકાર
પોતાનું વલણ બદલશે નહિ તો તમારે અમદાવાદમાં મહાસભા
મળ્યાં પહેલાં આ બધું અમલમાં મૂકવાનું છે. સીંધીઓને હવે
નિંદ્રા લેવાનો વખત નથી; હવે દરેક કોમને પોતાથી બનતું
કરવાનો સમય આવી લાગ્યો છે અને ત્યારેજ તમે તમારા
ધર્મનું અને દેશનું રક્ષણ કરી શકશો.

પરમાત્મા અમને બળ આપો. આમીન.”

મોહાના શૌકતઅલીએ નવસેરો શીરોઝમાં પહેલી સાહીતી
 લખેલા પોલીટીકલ કોનફરન્સમાં રપ મા ઠરાવના
 ટેકામાં આપેલું લાખણ.

(એકઝીબીટ પૃષ્ઠ) મારા હોંડ અને મુસલમાન લાખણો, હું
 મારા લાઇ શેખ અબ્દુલ મલ્લે રજુ કરેલા ઠરાવને ટેકો આપું
 છું. હું ઉપકાર માનું છું અને આજે અહીં આવી પહોંચ્યા તે
 માટે મને આનંદ થાય છે. તમે એમ-ધારો છો કે મને અહીં
 આવતાં રસ્તામાં અડચણો પડી હશે પણ હું તમને ખાતરી આપું
 છું કે જે માણસ માતૃભૂમિની સ્વતંત્રતા મેળવવા ઇચ્છે છે તે
 એવી અડચણોની દરકાર રાખતો નથી. આપણે હોંડુસ્થાનને
 સ્વતંત્ર બનાવવાનું છે ને ઇસ્લામના શત્રુઓને નાશ કરવાનું છે
 એથી આ અડચણ કાંઈ વિસાદમાં નથી. જ્યારથી અમે આ કામ
 હાથમાં લીધું છે ત્યારથી અમે નીશ્ચય કર્યો છે કે અહ્મદને ખાતર
 જનનો, માલનો અને સગાંઓનો ભોગ આપવો. આ સરકારમાં
 કાંઈ દમ નથી. એ તો એક હવા ભરેલા પુટળોલ જેવી છે.
 એમાં સ્લેજ કાણું પાડશો તો તરત હવા નીકળી જશે. આપણે
 નીશ્ચય કર્યો છે કે કયાં તો આપણે સરકારને પંજાબ અને
 ખીલાફતના સંબંધમાં ન્યાય આપવાની અને આપણને સ્વરાજ્ય
 આપવાની ફરજ પાડીશું. (જેથી બીજા કાવાદાવાનો સંભવ ન
 રહે) અથવા તો આપણે લાખો અને કરોડો જનની ખુહારીના
 ભોત્રે પણ જાતેજ સ્વરાજ સ્થાપીશું. હું ધારું છું કે આ જે
 લાખણો લાખણોની નોંધ લે છે તેઓ જાતે કલેક્ટર કે ગવર્નર
 હોત તો ઠીક. તેઓ આપણી સંકેમાં છે. હું તેમને કહું છું કે
 અમે અગ્નિએથી ડરતા નથી પણ અહ્મદથી ડરીએ છીએ. તમો
 શીપોર્ટરો અને અમે એક બીજાની સામે છીએ. (એમ કહીને
 તેમણે એક ક્વીતાની કડી સંભળાવી.....)
 જેમ જેલો વધારે ભરાશે તેમ તેમ સંખ્યાબંધ કામ
 કરનારા નીકળી આવશે. એક મહમદઅલી કે એક શૌકતઅલી
 કે મોમ્તશરામના લોહીના ટીપાંમાંથી લાખો બીજા ઉત્પન્ન થશે. +

સરકાર બાણે છે કે અમને પકડયાથી આ કામ કાંઈ અટકી પડવાનું નથી. આજે સેંકડોને કેદ કરવામાં આવે છે. મહમદ-અલી ને શૈક્તઅલી પાસે માફી માંગાવવાની છતરામણ કરવામાં આવી હતી. આજે તેમને કેદમાં મોકલો પણ તેઓ માફી માંગશે નહિં. ધર્મને હલકો પાડવો ને કેદની સ્ત્રીનું અપમાન કરવું એ મરકરી રૂપ ગણાયું છે. બાળકોને નેતરથી ષટકાવવા એ પણ મરકરી રૂપ ગણાયું છે. હોંદુસ્તાન એવી સરકારને આપ આપે છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ કહ્યું છે કે તેમને પહેલી નવેંબરે પકડવામાં આવનાર છે. બાધઓ મદ્દ ખનો, પુરુષાર્થ એ ધર્મનો એક ભાગ છે. જો તમે ભય રાખતા હો તો તમે મુસલમાન નથી. તમે કોઈ હકીમથી બહીતા હો તોપણ તમે મુસલમાન નથી. તમે અદલાહની આગળ શું જવાબ આપશો? કેંગ્રેસના સભાસદ થાઓ, સરકારી શાળામાંથી છોકરાઓને ઉઠાડી લઈ રાષ્ટ્રીય શાળામાં મોકલો. વાતો ઓછી કરો અને ખર્ચ કામ કરી બતાવો, ધર્મ પ્રમાણે દરેક મુસલમાન પરદેશી કાપડનો બહીષ્કાર કરવા બંધાયેલો છે. દારૂના બહીષ્કારના સવાલનો ની-શ્ચય આવતા મહીનામાં થશે. પાંચ કરોડ સ્વયંસેવકો દારૂના પીઠાનું પીકેટીંગ કરવા નોંધાશે. સરકાર અમને ગાળીથી માંરી નાંખશે અને અટકાવશે તો જ્યારે એક મરશે ત્યારે બીજો તેની જગ્યા લેશે. દારૂ જેવી મના કરવામાં આવેલી વસ્તુના બહીષ્કાર માટે માણસોને કેદમાં નાંખનાર આ સરકારનું મ્હોં અમે આખી દુનીઆમાં કાળું કરશું. હું ખાત્રીથી માનું છું કે હોંદુસ્તાનપર હુમલો થયા વિના ન રહે અને તે વખતે બીલાફતનો ફડકો થશે ન હોય તો કયું લશ્કર અંગ્રેજ સરકારની મદદે ઉભું રહેશે ?? (રીપોર્ટરોને) હું કહું છું કે લખી લો કે એ વખતે એવો પણ આવશે કે જ્યારે આ લોકો (અંગ્રેજો) કાગળો પાડી નાંખીને અમારી સાથે બેઠાઈ જશે (અદલાહો અકબરના અવાજે) હું બહુ છું કે જો સરકારની આઈસોમાંથી હોંદીઓ નીકળી જાય, તો એ લોકોનું (અંગ્રેજોનું) માડું પાંચ દિવસ

પણ ચાલે નહીં. તેઓ હંમેશાં પીવામાં, જીવન બોલવામાં અને બીજી હરામખોરી કરવામાં રોકાયેલા રહે છે. અને બીજા લોકોની સ્ત્રીઓની ઠકા મરકરી કર્યા કરે છે.

હોમત રાખો, મદદ બેનો, રેંટીઆ ફેરવો અને નોકરીઓ (સરકારી) છોડી દો. લશ્કરમાં નોકરી કરવી એ હરામ છે. સ્વ-રાજ કુંડ માટે પૈસા આપો, લડાઈ ચાલુ થશે. મલુ કપાથી તણ મહિનામાં શું બને છે. તે જીવો હું આજે આલ્યો બહુ છું. જોઈ કાંઈ સરકારી નોકર મને પકડવા આવશે તો હું તેને માથું નમાવીને તેની સાથે જઈશ. હું થાકી ગયો છું. અને સરકારને ખરચમાં ઉતારવા માંગું છું. અને બહાર ન કસી શકું તે જલમાં જઈને કરીશ.

ગોઠકમાં યોલોના મહમદઅલીનું લાપણું.

(એકઝીબીટ ૬૦) આખી પરીષદ સમક્ષ એકજ હરાવ છે. અત્યાર સુધીમાં એવી એકપણ સલા મળી નહીં હોય કે જ્યાં ૧૦-૧૫ હરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા ન હોય. પણ જ્યારે આપણે કામ કરવાનું હોય છે ત્યારે આ હરાવો પાસ કરવા જોઈએ. હું અંગ્રેજમાં અને ઉરદુમાં તમારી સમક્ષ હરાવ વાંચી જઈશ. તેના ઉપર હું કાંઈ બોલીશ નહીં તમે સાંભળો અને જો તમને કબુલ હોય અને તેનો અમલ કરવા તૈયાર હો તો હાથ ઉંચો કરજો.

(ઉરદુમાં વાંચેલા હરાવ)

આ બેલગામ ડીસ્ટ્રીક્ટ ખીલાફત પરીષદ જણાવવાની જરૂર ધારે છે કે, મુસલમાનોએ અંગ્રેજ સરકારના લશ્કરમાં રહેવું, જોડાવું, કે બીજાને જોડવામાં મદદ કરવી એ પાપ છે. જે ક્રીડીશ સરકાર એંગ્લો રાજ્યની સામે લડાઈ બહાર કરે તો આવતા ડીસેમ્બર મહીનાની કેવિસપર આપણે કાયદાનો સતીનય લાગ કરવા અને હોંડુસ્થાનની સ્વતંત્રતા બહાર કરવી એ આપણી ખરજ થઈ પડશે.

આ નામ આપનાથી અબાણુ' તો
નહાજ હશે.

દરેક જાતની ઇંગ્રેજ દવાઓ સેટ સાથુ અને
કેલેનવોટર વીગેરે ક્યાંથી ખરીદશો ? !

સુરત જીલ્લામાં માનીતા અને વિશ્વાસપાત્ર
ચઈ પડેલા

સી. એન. પ્રધર્સ

અંગ્રેજ દવા વેચનારને ત્યાંથી

ડો. કલુપીઠ-સ્વદેશી વસ્તુ ભંડારની સામે-સુરત.

પ્રમાણીકપણું એજ હમારો મુદ્રા લેખ છે.

ગ્રાહકોનો સતોષ એજ હમારી કમાણી.

સોના ચાંદીના દરેક પ્રકારના હાગીના મેળવવાનું

વિશ્વાસ પાત્ર મથક.

નવાપુરા કરવારોડને નાકે

ચોકસી રણછોડભાઈ કેસુરજી વરાડવાળા

(લી. નાથુભાઈ સુલાખચંદજી.)

ફક્ત એકવાર દુકાનની મુલાકાત લઈ ખાત્રી કરો

સુરત અને ગામડાંની પ્રજામાં વિશ્વાસપાત્ર થઈ પડેલા

કલ્યાણદાસ ભુખણદાસ કઠોરીયા.

તું નામ તો સુવિખ્યાતજ છે

કારણ એજ કે, ગ્રાહકોનો સંતોષ એજ મુખ્ય

મુદ્રાલેખ છે.

સાડીઓ, પોલકા, ફરાકો અને ચાળીઓ વીગેરે ઉપરનું

અપટ્ટ-ડે-ટ ફેશનનું જરીનું ભરતકામ સુંદર અને

ગ્રાહકોની પસંદગી પ્રમાણે કરી આપવામાં

કારકીર્દી મેળવી છે.

ભાતી દેખરેખ, ખંત અને સાહસ અને નેઝીથી ઉત્ત-
તીના શીખરે પહોંચવાનોજ પ્રયાસ આદર્યો છે.

ફક્ત એકજવાર ઓર્ડર આપી હમોરા ભરતકામની

ખાતી કરો.

સગરામપુરા-મોટા રસ્તા, પુવારાની સામે,

સુરત.

મોતીલાલ લલ્લુભાઈ ચીતનીઆ.

સોના ચાંદીના દાગીના બનાવનાર તથા વેચનાર.

દોહરો.

- મોહક દાગીના દિધે, ગ્રાહક રાજ થાય;
તીવ્ર બનાવટ હોય તે, હુતરખાજ ગણાય ૧
- લાયકને લાયક મળે, હોંસે થાયે કામ;
લક્ષ્મી સાર્થક થાય ત્યાં, જ્યાં હુતરનું ધામ. ૨
- લલનાઓના લક્ષમાં, નવનવી ફેશન હોય;
હુમકો ફેશનમાં ગણે, ફેશન ઉમદા જોઇ. ૩
- ભાત ભાતની ફેશનો, દુકાનમાં દીલદાર;
ઈન્દ્રાણી સમ શોભતો, થાય છે શણગાર. ૪
- ચીવટ ચિતે ચળવળે, વીધ વીધ ફેશન કાજ;
તરણ વૃદ્ધ કે બાળને, અલંકાર સુખ સાજ. ૫
- નીતી રીતિ નીમણા, પૂર્ણ પ્રમાણીક નેક;
આત્મામાં ધૈર્ય સ્મરી, શુદ્ધ કામનો ટેક. ૬

ઠેકાણું--લાગાતળાવ રોડ, મુરત.

